

OSCAR MONTELIUS

LIFVET I SVERIGE

UNDER

HEDNATIDEN



STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Pris: häft. 2 kr.; inb. 2 kr. 75 öre.



OM
LIFVET I SVERIGE
UNDER
HEDNATIDEN
AF
OSCAR MONTELIUS

TREDJE FULLSTÄNDIGT OMARBETADE UPPLAGAN

MED 162 FIGURER

PA&L

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

1905

Inledning.

Det mörker, som länge hvilat öfver Nordens äldsta invånare, skingrades först, då forskarne för snart hundra år sedan började mera allmänt inse, att de fornsaker, som tid efter annan uppgräfvos ur jorden, och de fasta fornlämningar, som ännu i tusental betäcka landet, icke alla tillhöra den del af hednatiden, hvilken närmast föregick kristendomens predikande här och om hvilken de isländska sagorna tala. Vid Ansgars hitkomst var järnets användning allmän i Sverige och hade varit det i mer än tusen år. Ett noggrant aktgifvande på fornminnena har emellertid visat, att före denna tid, nu känd under namnet *järnåldern*, funnits en annan, då järnet var en okänd metall, då vapen och eggverktyg gjordes af brons, en blandning af koppar och tenn. Denna *bronsålder* hade, liksom järnåldern, varat i många århundraden. Men före bronsålderns början hade Sverige under en mycket lång tid varit bebodt af ett folk, som lefvat i fullkomlig okunighet om metallernas bruk och således varit tvunget att af sten, horn, ben, trä o. dyl. förfärdiga sina redskap och vapen, hvarför denna tid blifvit kallad *stenåldern*.

En sådan indelning af Nordens hednatid i tre stora perioder hade varit anad och uttalad redan tidigare men började att blifva af egentlig betydelse för fornforskningen först på 1820-talet.

De tusentals fynd, hvilka under det sista århundradet kommit till vår kännedom, hafva icke blott på ett lysande sätt bekräftat riktigheten af det utkast till Nordens äldsta kulturhistoria, som man då försökte, utan äfven öppnat nya, vidsträckta fält för vår forskning. Vi kunna nu göra oss en ganska klar bild af de föga afundsvärda förhållanden, under hvilka vårt lands första inbyggare lefde, och vi kunna steg för steg följa den långsamt men säkert fortgående utveckling, hvarigenom Sveriges invånare blifvit hvad de nu äro.

Det är sant, att ingen konungalängd, inga bragdrika namn möta oss från dessa första tider. Men är ej kändomen om folkets lif och odlingens framsteg mera värd än namnen på sagolika hjältar? Och bör man ej skänka mera tro åt de samtida, ojämfaktiga vittnesbörd, till hvilka fornforskningen nu lyssnar, än till de poetiska berättelser, som under århundraden bevarats endast i skaldernas minne?

Innan vi nu söka gifva en bild af lifvet i Sverige under hednatiden, måste vi fästa uppmärksamheten därpå, att om bilden blir ofullständig och dunkel, detta lätt förklaras däraf, att forskningens ljus ännu sparsamt faller öfver denna tid, som den på skriftliga urkunder grundade historien så föga känner. Det är visserligen sant och bör med glädje erkännas, att man funnit mycket talrikare minnen från vår hednatid, än vi haft rätt att vänta; men hufvudmassan af de till våra dagar bevarade fornsakerna är naturligtvis arbeten af sten, metall o. dyl., emedan endast under en sällsynt förening af ytterst gynnsamma förhållanden sådana lätt förstörda ämnen som trä, ben, läder, tyg m. m. kunnat bibehålla sig. Detta gör, att vi måste hafva en mycket ofullständig kändedom om de häraf förfärdigade husgeråden, verktygen och kläderna, — hvilka dock utgjorde den ojämförligt öfvervägande massan af de hedniska nordbornas tillhörighet.

Men äfven de under hednatiden begagnade sakerna af metall och sten känna vi ytterst ofullkomligt. Endast en ringa del af hvad som en gång funnits har kommit i jorden; blott en del af hvad som legat i jorden har undgått tidens förstörande inverkan; af denna del har icke allt ännu blifvit åter framdraget i ljuset, och vi veta blott alltför väl, huru litet af det, som hittats, kommit vetenskapen till godo. Nästan alla under föregående århundraden gjorda fynd äro spårlost försvunna, och äfven mycket af det, som i vår tid är funnet, har blifvit förstördt.

Stenåldern.

Huru länge vårt fädernesland varit bebodt, kunna vi ännu icke ens på artusendet bestämma. Geologien lär oss, att klimatet i våra trakter ej alltid varit sådant som nu för tiden: att en gång länderna i norra och mellersta delarna af Europa varit betäckta af ofäntliga, långsamt framglidande massor af is och snö, liknande den väldiga »inlandsis», som ännu täcker största delen af Grönland. Först då ismassorna börjat smälta, då den Skandinaviska halföns kuster, liksom det nuvarande Grönlands, blefvo tillgängliga, kunde människan bosätta sig där. Isen drog sig småningom allt längre tillbaka, lämnande rum för en växt- och djurvärld, som först liknade den, hvilken nu tillhör halföns nordligaste delar, och sedan alltmer antog samma karaktär som i våra dagar. Slutligen blefvo resterna af det forna istäcket inskränkta till de jöklar (»glaciärer»), som än i dag finnas i Jotunheim, i norra Lapplands fjälltrakter och i de andra jämförelsevis små områden af halfön, där snöns och isens värde ännu är obestriddt.

Sedan isen smält och den Skandinaviska halfön blifvit beboelig, var Östersjön länge en stor, med sött vatten fylld insjö, afstängd från världshafvet däri-genom, att Tyskland, Danmark och södra Sverige då hängde samman.

Flera i senaste tid gjorda fynd tala för att människan börjat taga Sverige i besittning redan under denna period.



1. Flintverktyg från den äldsta stenåldern. Boh. 1.

som af geologerna efter en sötvattensnäcka kallas aneylustiden. Men under denna period liksom under den följande, då Östersjön liksom nu stod i förbindelse med världshafvet och var fylld med *salt* vatten — en period, som efter en saltvattensnäcka kallas littorinatiden —, hafva så stora nivåförändringar mellan vatten och land vid den Skandinaviska halföns kuster ägt rum, att människans första uppträdande här, om det inträffat redan under aneylustiden, måste hafva fallit vida mer än 10,000 år före våra dagar.

De äldsta minnen af människor vi känna i Norden äro några stora, groft slagna flintverktyg (f. 1), som hafva ganska mycket likhet med dem från den äldsta stenåldern i västra Europa, då människan där lefde tillsammans med mammut, ren och andra djurarter, hvilka nu antingen äro utdöda eller endast lefva i helt andra trakter.



2. Flintverktyg från den äldre stenåldern. Östergötl. $\frac{1}{2}$.

Från en senare tid, ehuru äfven den mycket aflägsen och likaledes hörande till *den äldre stenåldern*, förskrifver sig en mängd fynd, som man i södra Sverige anträffat på de ställen, där den dåvarande befolkningen lefvat. På dessa boplatser träffar man de af kol ännu betäckta, af några stenar löst hopfogade eldstäderna jämte en mängd groft slagna, oslipade verktyg af flinta, ben och horn, delar af simpla lerkärl m. m. samt kvarlefvor

från de dåvarande invånarnes maltider — ben af fiskar, fåglar och däggdjur, de senare ofta klufna för märengens skull, hvarigenom vi på ett i högsta grad oväntadt sätt fått en inblick i det dagliga lifvet under denna många årtusenden före Kristi födelse fallande period af Sveriges kulturhistoria. De visa oss ett folk, som för sitt uppehälle var helt och hållet hänvisadt till jakt och fiske och som i många afseenden var närmast jämförligt med de mycket lågt staende folkslag, hvilka européerna lärt känna i den nya världen. Bland de djur, hvilkas ben anträffats på dessa boplatser, finns endast *ett husdjur* — hunden. Anmärkningsvärdt är, att renen saknas, hvilket djur i västra Europa förekom i stor mängd under vissa delar af den äldsta stenåldern, liksom det ju ännu lefver i de nordligaste delarna af vårt land.

Dåtidens växtvärld var ganska olik den nuvarande. Eken var det förhärskande trädet i Skåne, dit boken da ännu icke invandrat.

Af lätt insedda skäl var det de öppna, utmed hafvet liggande trakterna i södra och västra Sverige, som först togos i besittning. Redan före den äldre stenålderns slut hade emellertid bosättningen i det inre landet börjat. Så har bland annat i Östergötland, ej långt från Vätterns strand, funnits flintverktyg (f. 2) af alldeles samma form som några under den äldre stenåldern vanliga.

* *

Innan vi söka skildra något af hvad man nu vet om lifvet i Sverige under *den yngre stenåldern*, torde det vara skäl att först visa, huru man af sten, särskildt af den hårda flintan — den tidens yppersta ämne till vapen och eggverktyg — kunde förfärdiga dessa fina arbeten, som ofta ådraga sig vår beundran.

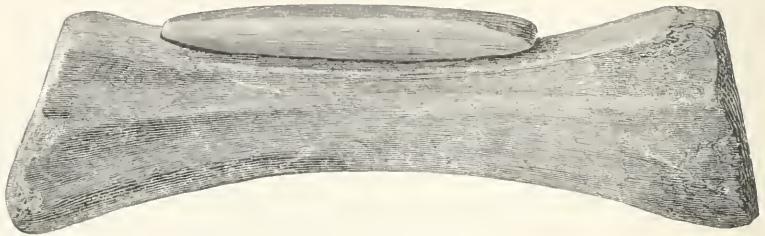
Professor Nilsson ådagalade redan för mer än trettio år sedan, att man lätt kunde bearbeta flinta med sten, samt afbildade några kiselstenar, hvilka han antog hafva varit använda för ett sådant ändamål. Hans uppmärksamhet hade riktats på dem, emedan han såsom gosse under sina jaktvandringar mången gång själf med en sten tagen på fältet tillformat sina bössflintor.

Bekräftelser på denna professor Nilssons åsikt hafva icke uteblifvit. En gång kom t. ex. en engelsman till en indianstam i Kalifornien, hvilken ännu begagnade stenredskap. Engelsmannen kände till de i Europa funna sakerna från stenåldern men trodde, att de voro förfärdigade medelst verktyg af härdad koppar. Han sammanträffade nu med en af stammens pilspetsmakare och bad att få se prof på dennes skicklighet. Indianen satte sig ned, lade en slät sten i sitt knä och tog i den ena handen ett stycke agat, i den andra ett stycke obsidian, hvilken stenart för Amerikas folk haft samma betydelse som flintan för Europas. Med ett slag af agaten klöf han obsidianstycket och med ett nytt slag mot den genom klyfningen uppkomna ytan afskilde han en skifva af $\frac{1}{2}$ tum tjocklek. Denna fattade han nu med tummen och pekfingret, höll den mot det i knäet liggande stenstället och gaf med agaten hugg på hugg, af hvilka hvart och ett tog bort en liten skärfva. Smäningsom fick obsidianstycket en bestämd form, och efter något mer än en timme hade han fullbordat en pilspets, som var en god tum lång.

Pilspetsarnas långa, smala hullingar och de regelbundna sågtänder, som ses på sågarna (f. 7) och utmed eggarna af några dolkklingor, åstadkommas genom slag eller tryckning af ett benverktyg, troligen liknande dem, som flera amerikanska folk använt till samma ändamål.

Knifvar, dolkar, spjut- och pilspetsar, skrapor samt dylika flintarbeten äro endast knäckade och aldrig slipade, åtminstone icke vid eggen. Manga andra fornsaker af sten, i synnerhet yxorna och mejslarna, äro däremot slipade, och man har ännu i behåll ett stort antal härtill använda slipstenar (f. 3).

En mängd yxor af grönsten och liknande stenslag hafva ett borrhål för skaffet. Sådana hål ses däremot aldrig i flintyxorna, emedan flintan är alltför hård och spröd.



3. Slipsten af sandsten med en därpå lagd flintmejsel. Sk. $\frac{1}{3}$.

Man var länge oviss, huruvida det var möjligt att utan metallborr åstadkomma hålen i stenyxorna. Mången ansåg det omöjligt; men man har genom försök öfvertygat sig om att det låter sig göra. Man kan nämligen med ett stycke rundt trä samt sand och vatten genomborra äfven mycket hårda stenar. Träet, som tryckes hårdt mot stenen, vrides hastigt och länge omkring, hvarigenom sandkornen pressas in i dess nedre ända och småningom nöta hål i stenen. Boringen börjas lämpligast från stenens båda sidor. Först uppkommer å hvardera sidan en grop, dennas nedre del blir allt smalare, och då skiljeväggen slutligen genombrytes, ser hålet ut som två med spetsarna mot hvarandra ställda käglor. Bland de i vår jord funna stenyxorna finnas många med ofullbordade hål, hvilka alldeles motsvara det på nyssnämnda sätt borrhade hålet i dess olika tillstånd af fulländning.

Andra i Sverige funna stenyxor med ofullbordade skaffhåll visa sig emellertid vara borrhade på ett annat sätt. I midten af hålet är lämnad en rund, upptill smalare tapp. Man

sade länge, att dessa hål måste vara borrarade med metallrör; men det har visat sig, att man lätt kan borra dylika hål i stenyxor med sand, vatten och ett ihaligt djurben eller ett rör af horn eller trä. Äfven i detta fall var det naturligtvis egentligen sandkornen, som åstadkommo hålet. Detta förfaringsätt är mycket mindre tidsödande än det först beskrifna, emedan man icke behöfver nöta bort hela stenmassan uti det blifvande hålet utan endast ringen omkring tappen, hvilken slås af eller utfaller.

Vi hafva således här för oss en intressant uppfinning, gjord för årtusenden sedan. Märkligt nog har alldeles samma uppfinning gjorts äfven i vår tid och af personer, hvilka utan tvifvel icke haft någon kännedom om det sätt, hvarpå de gamla stenyxorna borrarades. Vid bergsprängning borrar man vanligen på samma sätt, som hålen i stenyxorna först åstadkommos, nämligen genom att smula sönder hela stenmassan i det blifvande hålet. Men för sprängning af tunnlar uppfann man ett sätt att borra med en cylindrisk borr, hvarvid liksom i de senast beskrifna stenyxorna, en ringformig ihalighet bildas kring den i midten kvarstående kärnan, som sedan lätt slås sönder och uttages. Äfven vid den lodräta diamantborrningen efter vatten, då man måste gå ned djupt genom graniten, användes en sådan cylinder af järn, i hvilkens nedre ända några svarta diamanter sitta.

Allt visar, att de i Sverige funna fornsakerna från stenåldern nästan utan undantag äro förfärdigade i landet. Man har också här påträffat flera ställen, där tillverkning afstensaker under stenåldern ägt rum. På dessa ställen hittas en mängd afslagna skärfvor, halffärdiga och misslyckade arbeten, knäckstenar, slipstenar och dylikt.

Den yngre stenålderns nordbor hade höjt sig så mycket öfver de råa naturfolkens ståndpunkt, att de icke blott utförde sådana arbeten, som voro oundgängliga för lifvets nödtorftiga uppehälle, utan att de äfven nedlade en icke obetydlig möda för att få sina arbeten så prydliga som möjligt. Vi se bevis härför bland annat däruti, att yxorna och mejslarna vanligen äro omsorgsfullt slipade icke blott vid eggen utan öfver hela ytan; och vackra prof på vara förfäders smak redan under denna aflägsna tid lämna den här afbildade flintdolken (f. 18) samt mångfaldiga andra dylika arbeten.

De långa, smala spjutspetsarna af flinta vittna om den utomordentliga skicklighet, med hvilken flintan bearbetades;

i synnerhet om vi besinna, att de icke äro försiktigt slipade, utan tillhuggna med en djärfhet, som endast öfverträffades af den säkerhet, med hvilken knackstenen fördes. Det minsta misshugg eller den lindrigaste darrning på handen hade varit tillräcklig för att förstöra hela arbetet. hvilket vår tid, med sin i så många andra afseenden högt uppdrifna skicklighet, icke torde kunna göra efter.

* * *

Vi se här af, att våra förfäder redan före stenålderns slut hade nått en hög grad af teknisk färdighet, och en jämförelse mellan de nordiska arbetena och dem, som i andra europeiska länder blifvit bevarade från stenåldern, visar, att de nordiska folken i konstflit icke blott kunde fullt mäta sig med de andra stenåldersfolken utan att de till och med öfverträffade dem. Ingenstädes i Europa utom Norden finner man nämligen motstycken till våra finaste dolkar och spjut af flinta eller våra vackraste stenyxor, ingenstädes finner man så smakfulla former eller en sådan förmåga att behärska och behandla det svårarbetade ämnet som här i Norden. På senaste tid har man visserligen från slutet af Egyptens stenålder — en tid då koppar var känd där — funnit flintarbeten lika fint utförda som de nordiska, men dessa egyptiska flintor kunna ej täfla med de nordiska i formernas smakfullhet.

Om konstslöjden redan under stenåldern stod förvånande högt, låg däremot konsten i sin linda. Anmärkningsvärdt är emellertid, att de afbildningar af djur, som någon gång anträffas från denna tid, äro utförda på ett sätt, som framhåller det karakteristiska hos det djur man velat återgifva (f. 4 o. 5).

De bästa boningarna under stenåldern här i Norden voro enkla hyddor. Man har funnit lämningar af några sådana, hvilka visat sig vara runda, något nedsänkta i jorden; kol och skörbrända stenar visa ännu, hvar eldstaden legat (f. 6). Äfven i andra länder äro dylika fynd gjorda. Öfverallt har den runda formen varit den allmännaste, och den har bibehållit sig mycket långt ned i tiden. Ännu under de första århundradena efter Kr. f. äro germanernas hyddor på de romerska segermonumenten afbildade som runda.

Manga svenska hyddor under stenåldern voro byggda på liknande sätt som de i vissa trakter af vårt land ända in i vår tid förekommande »klenhusen». Stommen i en sådan byggnad bildas af trästolpar och väggarna för öfrigt af smala,

i hvarandra flätade grenar och kvistar; det hela är både på insidan och utsidan öfversmetadt, »klenadt», med ett tjockt lager lera. Om en på detta sätt uppförd hydda förstöres af eld, blir leran bränd. De nedfallande bitarna af väggens lerbeklädnad, hvilka, emedan de äro brända, kunna bevara sin form ända till våra dagar, visa då på ena sidan intryck af grenar och kvistar; på den andra ses ej sällan aftryck af deras fingrar, som för årtusenden sedan klenat väggen. Sadana

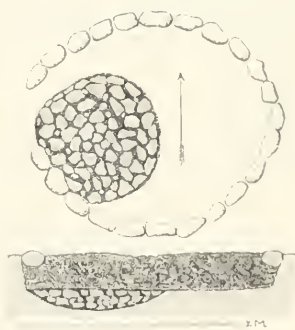


4. Djurbild på en i Skåne funnen 5. Älg af bränd lera. Uppl. †.
hornyx. †.

lerbitar hafva någon gång anträffats här i Norden under förhållanden, som göra det otvifvelaktigt, att de förskrifva sig från stenåldern.

I Sverige, liksom i många andra länder, har man emellertid under denna period äfven bott i de af naturen danade grottor, som finnas i vissa trakter. Så har det vid en omsorgsfull undersökning visat sig, att den rymliga grottan »Stora förvar» på Stora Karlsö, väster om Gottland, varit bebodd under en stor del af stenåldern.

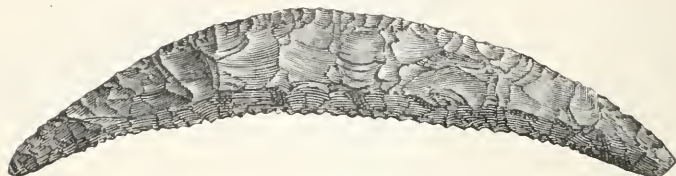
Mellersta Europas folk bodde under stenåldern mångenstädes i byar byggda på pålar ute i sjöarna, hvarigenom de voro fredade för anfall både af vilda djur och af fiender. I nordligaste Tyskland hafva visserligen lämningar af sådana pålbyggnader anträffats, men från Sverige äro inga säkra fynd af det slaget kända.



6. Plan och genomskärning af en stenåldershyddas nedre del. Boh.

De verktyg, med hvilka nordborna under stenåldern utförde sina träarbeten, voro hufvudsakligen: knifvar, sågar, borrar, mejslar och yxor eller bilor.

Da en svensk under stenåldern behöfde en täljknif, tog han en flintspån. Denna har, då den är väl slagen och oskadad, i båda kanter en mycket skarp egg, uppkommen icke genom slipning utan endast genom den spetsiga vinkel, som sidorna bilda mot hvarandra. Man kan lätt genom försök öfvertyga sig om att en sådan spån är en ganska god knif. Sågarna, af flinta, ofta försedda med tydliga sågtänder, såsom på f. 7, voro mycket korta. Mejslarnas egg är antingen rät eller urholkad.



7. Såg af flinta. Sk. $\frac{1}{2}$.



8. Flintyxa med träskaft, funnen i en dansk torfmosse. $\frac{1}{6}$.

Yxorna eller bilorna voro ej sällan ganska stora. Huru de med borrhål försedda stenyxorna varit skaftade, inses lätt. Men flintyxorna hafva, sasom vi nämnt, aldrig sådana hål. De voro instuckna i skaftet, i stället för att skaftet var stucket in i hålet på de nyssnämnda stenyxorna, liksom på våra yxor. En flintyxa, funnen i en torfmosse vid Borreby i Skåne, bär ännu tydliga märken af att hafva varit skaftad på detta sätt. Utom de någon gång i Europa funna stenyxorna med bevarade skaft (f. 8) visa äfven de i senare tid från Nya världens vildar hemförda yxorna, huru sådana kunna vara säkert fästade i skaft, ehuru de ej hafva något hål.

Eggen på en väl slipad yxa eller mejsel af flinta är ganska skarp, men god flinta finnes inom Sverige endast i

Skåne. I de andra delarna af vart land äro också de flesta verktygen af andra stenslag än flinta. Troligen sökte därför stenålderns svenskar underlätta arbetet i trä på samma sätt som senare tidens »vildar», hvilka ofta först genom pålagda glöd kola den del af träet, som skall huggas bort. Att man med de, sasom vi tycka, simpla stenverktygen kan åstadkomma ganska fina arbeten, visas både af erfarenheten från Nya världens stenåldersfolk och af de ofta mycket väl gjorda saker af ben, horn, bärnsten och dylikt, som man funnit från vår stenålder.

Verktyg af sten förefalla oss mycket dåliga, och mungen timmerman eller snickare skulle nog utan tvekan förklara, att man med slika verktyg ej kan slöjda. Ett sådant omdöme vore dock förhastadt. Om vi, som äro vana vid vår tids ypperliga stålverktyg, ej skulle kunna arbeta i trä med en flintknif eller en stenyxa, så följer ej däraf, att detsamma skall gälla om män, som aldrig sett en järnyxa utan i hvilkas ögon en flintyxa är ett ypperligt verktyg och hvilka från sin barndom vant sig vid att begagna denna.

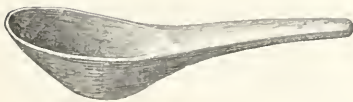
Säkerligen betrakta äfven de nu lefvande invånarne på Tahiti stenyxor såsom alldeles odugliga verktyg, och dock är det knappast hundra år, sedan sådana yxor där voro i allmänt bruk och de enda, som funnos. Erfarenheten har också lärt, att verktyg af sten, i synnerhet de af flinta, kunna vara förvånande goda, äfven om det ej skulle gå lika fort att arbeta med dem som med stålverktyg.

Några i senare tid af en dansk forskare ledda försök hafva på ett oemotsägligt sätt bevisat, att flintverktyg icke blott äro mycket bättre, än man vanligen föreställt sig, utan också att eggen på en väl slipad flintyxa, så länge denna egg är oskadad, nästan kan i skärpa täfla med den på en af våra nu vanliga arbetsyxor. Flintyxans egg står sig också märkvärdigt godt. Så kunde man med samma yxa, utan att denna behöfde slipas ånyo, fälla 26 granar af omkring 8 tum tjocklek; arbetet utfördes på 10 timmar, då i denna tid inberäknas den, som gick åt för att släpa de fällda träden ett stycke från den plats, där de statt. Af trä fällda på detta sätt byggdes sedan en stuga: trädstammarna afkvistades, afbarkades och höggos till fyrkantiga stockar med flintyxor; stockarna infälldes i hvarandra samt tak, dörr- och fönsteröppningar anbragtes med tillhjälp af flintverktyg. Under hela arbetet fick icke något verktyg af stal eller järn användas.

Af det husgeråd, som en gång funnits i våra förfäders hem under stenalderns dagar, hafva vi nu knappt annat kvar än några lerkärl (f. 9). Dessa äro af mer eller mindre oslammad lera, gjorda på fri hand, utan hjälp af drejskifva, och brända i öppen eld. Många af de på dessa kärl anbragta enkla siraterna hafva varit fyllda med en hvit, kritlik massa.



9. Lerkärl. Sk. $\frac{1}{2}$.



10. Träsked. Danmark. $\frac{1}{2}$.

Att de flesta kärlen då liksom långt därefter voro af trä, är naturligt, men vi kunna ej vänta att finna några sådana kärl, då arbeten af trä så godt som aldrig bibehållit sig hos oss från nu ifrågavarande tid. Någon gang har man dock i nordiska fynd från stenaldern träffat mer eller mindre väl bevarade träkärl (f. 10).

Bland lerkärlen hafva många tydligen varit använda som kokkärl. Eldstäderna på boplatserna från den äldre stenaldern visa också, att nordbor- na redan då kunde koka sin föda. På en tid, då man icke ens hade eldstål och flinta, var det dock icke så lätt som nu

att åstadkomma eld. Sådan kunde man endast få antagligen genom att hastigt och länge gnida två fullkomligt torra trästycken mot hvarandra — såsom flera »vilda» folk i senaste tid ännu gjort — eller med tillhjälp af flinta och svafvelkis, använda ungefär som flinta och stål. Åtskilliga fynd visa, att detta senare sätt varit känt under stenaldern.

Minnen från en tid, då elden endast genom den mödosamma gnidningen af ett par torra träbitar kunde uppväckas, hafva vi dels i den roll, som »gnidelden» ännu spelar, äfven i vårt land, vid signerier, dels i det hos många folk förekommande bruket att underhålla en »evig» eld, hvilket bruk väl först iaktogs af praktiska och sedan af religiösa skäl. Då denna heliga eld någon gång slocknade och åter måste tändas, eller då den på vissa tider skulle förnyas, fick det mångenstädes endast ske genom gnidning.

Under den yngre stenåldern voro jakt och fiske väl det förnämsta näringsfånget. På jakten hade man hufvudsakligen samma vapen som i striden; dessa skola vi strax lära känna. I Danmark uppgräfvde man i förra århundradet skelettet af en hjort, i hvars käkben en pilspets af flinta ännu satt fast.

Af fiskedon från stenåldern har man funnit metkrokar — ofta liksom de nu brukliga försedda med en hulling (f. 11) — och harpuner af ben samt nät eller not (f. 12).

Att stenålderns nordbor för fiske och sjöfärder hade farkoster, är naturligt. Så vidt man vet, har emellertid ännu icke i Sverige anträffats någon båt, som med säkerhet kan hänföras till denna tid, ehuru de många, ur våra sjöar och mossar upp-tagna, af en urholkad trädstam gjorda ekstockarna hafva samma form som den äldsta tidens batar. Åldern kan emellertid icke i hvarje särskildt fall bestämmas, då sådana farkoster äfven begagnats långt efter stenålderns slut, i vissa mera aflägsna nejder af vårt land ända in i våra dagar. Bland lämningarna efter schweiziska påbyggnader har man däremot funnit några sådana ekstockar (kanoter), hvilka bevisligen höra till stenåldern.

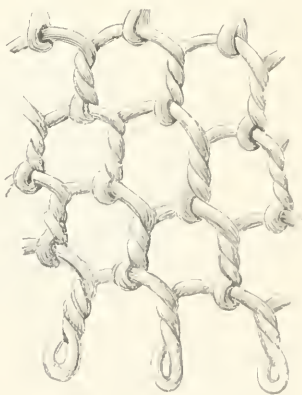
Våra förfäder under den yngre stenåldern voro emellertid för sitt uppehälle ej uteslutande hänvisade till jaktens och fiskets afkastning. De lefde äfven af boskapsskötsel och akerbruk.

I grafvar och på boplatser från denna tid har man här i Sverige vid flera tillfällen funnit ben icke blott af hund utan ock af nötkreatur, häst, får, get och svin. Dessa ben äro anträffade under sadana omständigheter, att något tvifvel om deras samtidighet med stenåldern icke kan finnas; något tvifvel kan ej heller rada därom, att det är ben af tama djur, ej af djur som lefvat här i vildt tillstånd.

Äfven det svenska åkerbrukets anor ga upp till den yngre stenåldern. Märkliga fynd hafva nämligen visat, att hirs, korn och hvete redan under denna period odlats här. Lytan



11. Metkrok af ben. Sk. $\frac{1}{2}$.



12. Nät. Danmark. $\frac{1}{2}$.

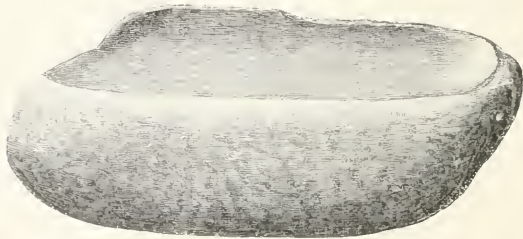
af lerkärl, hvilkas inhemska ursprung är oemotsägligt, har man iakttagit aftryck af såväl sädeskorn som delar af axen, hörande till dessa sädeslag. F. 13, efter ett ur en dansk torfmosse upptaget original, visar, huru man af trä och flinta kunde göra de skärar, som man behöfde vid sädens aftagande. Dessutom har en och annan handkvarn af äldsta slag (f. 15)



13. Skära af flinta med träskaft. funnen i en dansk torfmosse. $\frac{1}{4}$.



14. Sädsmalning i Sydafrika.



15. Handkvarn af sten. Västergötl. $\frac{1}{4}$.

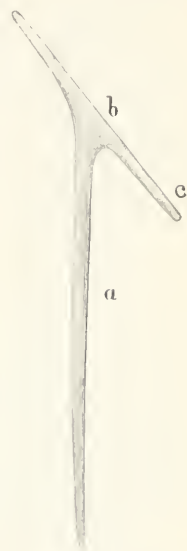
anträffats under förhållanden, som göra det mycket sannolikt, att den förskrifver sig från stenåldern. Dylåka kvarnar användas än i dag hos många folk på låg kulturståndpunkt. Huru de begagnas, ses af f. 14.

Af kläder har man ännu icke träffat några lämningar i fynden från vår stenålder. De voro under periodens senare del sannolikt icke endast af skinn och läder utan äfven af ylle, emedan fåret då, sasom vi sett, var allmänt här. I Schweiz odlade man visserligen redan under stenåldern lin, och i lämningarna efter en pålbyggnad från den tiden är en

bit ganska fint linne anträffad. Men i Sverige har man icke funnit någon antydning om att linet eller limmet varit känt redan under denna period; och det synes vara så mycket osäkrare, om så varit fallet, som man äfven under bronsaldern träffat mycket få spår af linne här i Norden.

Mellersta Europas stenaldersfynd innehålla ofta sländtrissor, hvilka visa, att konsten att spinna med slända redan då var känt där. Huruvida sländans bruk äfven i vart land går lika långt upp i tiden, är ovisst. Något fynd af sländtrissa från stenaldern är visserligen hvarken känt i Sverige eller i öfriga delar af Skandinavien, men detta förhållande kan dock ej anföras såsom ett afgörande bevis för att sådana spinnredskap varit okända här, då ju sländor med trissor af trä ännu i vår tid användts i vissa trakter af Sverige och då man ej kan vänta, att sådana lätt förgängliga föremål skulle hafva bevarats i årtusenden.

Äfven om sländans bruk icke ännu funnit sprida sig hit, följer dock ej däraf, att konsten att spinna varit okänd. Från var bronsålder har man ej heller ännu funnit någon sländtrissa, och dock voro, såsom vi fa se, ylletyg i bruk här da. Om man ej hade sländan, kunde man spinna med tillhjälp af en sådan krok, som f. 16 visar: *a* halles i högra handen, under det att den vänstra bereder ullen, som fästes vid *c*, genom högra handens rörelse kringvrides kroken, och det färdigspunna garnet nystas efter hand upp omkring *b*.



16. Modern spinnkrok af trä. Sverige. $\frac{1}{4}$.

De till kläder och annat afsedda skinnen rengjordes och bereddes med flintskrapor (f. 17), som på undersidan äro flata och som hafva en rundad, genom sma hugg bildad egg. Sådana verktyg, hvilka ofta träffas i fynden från stenaldern, hafva också användts till andra ändamål, t. ex. i stället för hyvel för att finskrapa träarbeten.

Skinnkläderna syddes med trådar gjorda af senor, på samma sätt som lappar och eskimaer ännu göra. I svenska grafvar från stenaldern hittas ej sällan benprylar, af hvilka de flesta nog varit använda till att vid sömnad i läder och skinn borra hål för tråden. Däremot har man ännu icke hos

oss funnit några synålar från denna tid. I västra Europa hade man emellertid redan under den äldre stenåldern ganska fina synålar af ben med ett litet öga vid öfre ändan, såsom på de nu brukliga. Med dylika, ehuru något gröfre bennålar sydde de grönländska kvinnorna ännu i förra århundradet; sömmarna blefvo så nätta, att de knappt märktes.

Såsom prydnader och ärorika minnen från jakter, eller som skyddsmedel (amuletter), buros genomborrade tänder af björn, varg, vildsvin och andra skogens djur. Andra prydnader voro pärlor af ben och bärnsten. På Nordsjöns och Östersjöns kuster, äfven den skånska, hade nordbon tillgång på bärnsten, hvilket dyrbara ämne södra Europas folk redan vid denna tid började hämta från Norden.



17. *Flintskrapa. Boh.* $\frac{1}{2}$.

Få vi — hvilket vi nog utan fara att misstaga oss kunna göra — döma efter förhållandena hos de flesta andra folk på ungefär samma bildningsgrad som nordborna under stenåldern, var väl arbetet så fördeladt, att kvinnorna måste sörja för allt, som hörde till de i hemmet förefallande göromålen, äfven de tyngsta, under det att männen tillbragte sin tid med fiske, jakt och krig. Af lätt insedda skäl hafva vida talrikare minnen af dessa människors sysselsättningar än af de kvinnliga arbetena bibehållit sig till vår tid.

Vapnen voro: dolkar, spjut och lansar, bagar och pilar, yxor och stridshammare, klubbor af trä och sten samt slungor. Skölden, af trä och skinn, var troligen det enda försvarsvapnet. Af slungor och sköldar hafva dock ännu icke några lämningar blifvit funna i Sverige. Erfarenheten från andra länders stenåldersfolk sätter det dock utom allt tvifvel, att de icke varit okända här.

De till vår tid bevarade dolkarna hafva klingan af flinta. Troligen hade man äfven dolkar af ben eller horn. De flesta flintdolkarna hafva haft fäste af trä eller dylikt. Många hafva dock äfven fästet af flinta (f. 18). Sadana dolkar, vittnen om en oväntad lyx — då ju dolken var ett lika godt vapen, antingen fästet var af trä eller af flinta —, före-

komma icke i något europeiskt land ntom Norden. Fästena på dessa dolkar äro ofta arbetade på ett beundransvärdt sätt, bak-



18. *Flintdolk. Smål.* $\frac{2}{3}$.



19. *Pilspets af flinta. Sk.* $\frac{1}{2}$.



20. *Stenryxa med skafthal. Gottl.* $\frac{1}{3}$.



21. *Modern pil med flintspets.* $\frac{1}{2}$.

till utsvängda och utmed kanterna prydda med små, regelbundna hugg. Vanligen är klingan på en sådan dolk stor, bred, fint arbetad, af särdeles vacker form, med smakfullt böjda, någon gang fint sagtandade eggjar.

Spjuten och pilarna (f. 19) hade spetsar af flinta, ben eller horn. Flintspetsarna hafva ej sällan en betydlig längd, ehuru de äro mycket tunna: praktstycken, inför hvilka vi förvanas hade öfver hurn det varit möjligt att astadkomma dessa af ett så skört ämne som flinta och däröfver att de kunnat oskadade bevaras i jorden under artuseniden.

Huru spjut- och pilspetsarna varit fästa i skafven, ses af de från stenåldersfolk i nyare tid härstammande vapnen af samma slag med spetsen af sten eller ben (f. 21).

På de flesta stenyxor kan man icke se, om de varit ämnade att användas som vapen eller verktyg. Mången gång visar dock det prydliga arbetet och den för ett verktyg mindre lämpliga formen, att vi hafva framför oss en stridsyx, afsedd för en höfdings hand (f. 20).

* * *

Under den tid vi nu betrakta begrafvos de döda obrända i grafvar, som antingen voro gräfdä i jorden på samma sätt som de nu brukliga eller byggda af stenar. En graf af det förra slaget var vanligen afsedd endast för ett lik, en af det senare för flera; stundom finner man i en sådan graf ben af 50—100 personer.



22. Stendös. Skåne.

I början af den yngre stenåldern voro alla grafvarna här i landet gräfdä, först senare lärde man i vissa trakter uppföra grafkammare af sten för en del af befolkningen. Det äldre, mera oansenliga slaget af grafvar begagnades dock äfven i dessa trakter jämte grafkamrarna, och i öfriga delar af landet voro dessa gräfdä grafvar fortfarande de enda.

De af sten byggda grafvarna äro af tre slag: äldst äro stendösarna, yngre äro ganggrifterna och yngst hällkistorna.

Stendösen (f. 22) är en grafkammare, hvars väggar bildas af stora, tjocka, på kant resta stenar, som räcka fran golf till tak och som på insidan äro släta men på utsidan vanligen ojämna. Golfvet består af sand, småsten och dylikt. Taket bildas vanligen af ett mycket stort stenblock, som likaledes är slätt på den inat kammaren vända sidan. Kammarens form är ofta mangsidig, nästan rund.

Gånggrifterna äro byggda på samma sätt som dösarna, men de äro större och bestå af en grafkammare och en till denna ledande, ofta ganska lång gång (f. 23). Kammaren är ej sällan 7 meter lång, eller därutöfver, 3 m. bred och 1,80 m. hög. Gången är smalare och lägre men stundom lika lång som kammaren.

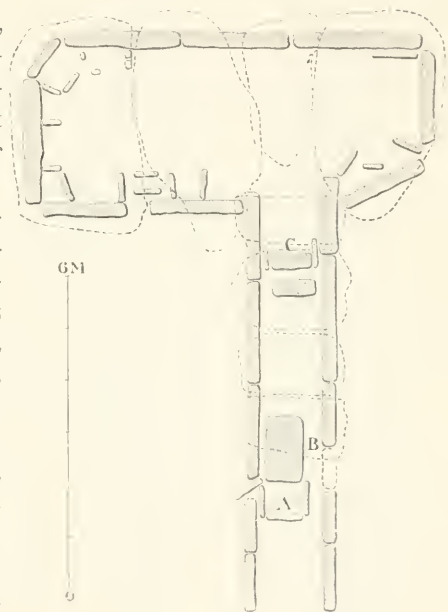
Hällkistorna äro firsidiga grafkammare, bildade af stora, på kant resta stenbällar och täckta med en eller flera hällar. Denna grafform har uppstatt ur gånggriften, i det gangen förändras och förminskas, tills den slutligen försvinner.

I dessa stenbyggda grafvar från stenåldern, hvilka tydligen böra betraktas som ett slags familjegravvar, har man funnit ben af både män, kvinnor och barn.

Den tanke, som ligger till grund för uppförandet af sådana grafbyggnader, är tydligen, att de afidna skulle kunna fortsätta sitt lif så mycket som möjligt i likhet med det de fört här på jorden. Därför fingo de ej blott med sig i grafven sina kläder, vapen och smycken, samt mat och dryck, utan grafven själf liknade, såvidt ske kunde, den boning de lefvat i. Dösen

var sålunda en efterbildning af dåtidens runda hyddor. Formen var ungefär densamma, men emedan grafboningen var beräknad på lång tid — om evigheten var väl på den tiden ej tal —, byggdes den ej af så lätt förstörbara ämnen som de vanliga bostäderna utan af sten.

Stendösarna betraktades länge af fornforskaren som offeraltaren. Nu veta vi, att de varit grafvar; men det är mer än sannolikt, att offer förrättats på eller vid dem. Offer åt de döda, ägnade åt dem under kortare eller längre tid efter begrafningen, hafva nämligen varit i bruk hos de flesta, om ej



23. Plan af en gånggrift. Västergötl.

hos alla folk. Det är då i och för sig antagligt, att sådana offer under en eller annan form redan under stenåldern varit i bruk här i Sverige, och riktigheten af den åsikten bestyrkes på ett märkligt sätt af de tydligen för offer afsedda skålformiga fördjupningar af ett par tums vidd, som ofta finnas på öfversidan af takstenarna till våra stendösar och gånggrifter, stundom ock inuti dessa grafvar. Att sådana »skålar», vanligen kända under namnet »älfkvarnar», verkligen varit afsedda för offer, bevisas bland annat däraf, att man ännu i vara dagar offrat i dem.



24. Yxa af bärnsten. Boh. 3.

Dessa graffoffer, den omsorg hvarmed man sörjde för de dödas hvila, de vapen, redskap och prydnader, som man lät följa dem i grafven, allt detta antyder, att Sveriges invånare under stenåldern, liksom andra folk, haft någon föreställning om ett lif efter detta och att den dyrkan af förfäderna, hvaraf spår ännu i var tid kunna skönjas, ej var okänd för stenålderns svenskar.

Att äfven solguden redan då varit föremål för dyrkan, framgår däraf, att två af denne guds viktigaste symboler visa sig hafva varit kända här före stenålderns slut. Den ena är det fyr-ekriga hjulet, en bild af den på himmeln rullande solen, hvilken symbol vi få tillfälle att i bronsåldern närmare lära känna; än i dag tala ju skalderna om solens hjul. Den andra är yxan, föregångare till Tors hammare, en symbol af solguden därför, att man i Norden, liksom i Indien och mångt annat land, trodde blixten vara en yxa slungad af solens och ljusets gud i hans kamp mot mörkrets makter.

Yxor, som uppenbarligen varit sådana symboler, hafva flera gånger anträffats i fynd från stenåldern. En är den f. 24 afbildade bärnstensyxan, hvilken naturligtvis hvarken

kan hafva varit ett vapen, ett verktyg eller en vanlig prydnad; andra stenyxor äro så små, att de ej kunnat vara annat än symboler.

I sammanhang härmed står ett märkligt förhållande. Sedan stenåldern upphört och stensakernas bestämmelse blifvit glömd, ansågos de stenyxor, som hittades i jorden, hafva nedfallit med blixten, hvarför de kallades »ask-vigg» eller »tor-vigg». Denna tro och denna benämning, som ännu äro allmänna i vårt land, återfinnas märkvärdigt nog nästan öfver hela jorden.

Lika allmän, som denna tro på stenyxornas himmelska ursprung är, synes den vidskepelse vara, att en sådan tor-vigg är ett säkert medel mot åska och andra olyckor. Det kan ännu i dag vara omöjligt att förmå personer sälja fornsaker af sten, emedan de tro sig då förlora en skyddande amulett. Mer än en stenyxor har begagnats till att hänga ned i bryggkaret, för att hindra trollen att förstöra brygden, eller som sänke på fiskedon; man tror sig hafva märkt, att fisken med mycket större begärlighet går i sådana redskap än i dem, på hvilka inga stenyxor hänga.

Äfven mot sjukdomar hos människor och djur anses de gamla stensakerna äga en underbar kraft. Stenyxor finnas, hvilkas egg blifvit sönderstött och gifven som läkemedel åt sjuka kreatur.

*
*
*

Grafvar och andra fynd visa, att det nuvarande Götaland och större delen af Svealand varit mer eller mindre tätt befolkade redan före stenålderns slut. Äfven i Norrlands kusttrakter, upp till Skellefteåtrakten, och i Jämtland hade bosättningen vid denna tid börjat.

Hvad de svenska kusttrakterna, särskildt de östra, beträffar, har det emellertid visat sig, att mycket betydande förändringar i förhållandet mellan land och haf ägt rum sedan stenålderns början. Landet har smaningom höjt sig, mera i norra Sverige än i södra. Ännu vid den yngre stenålderns början ligo stora trakter, som sedan blifvit beboeliga, under Östersjöns yta; och så sent som vid stenålderns slut var gränsen mellan land och haf en helt annan än i våra dagar. Västra delen af det nuvarande Uppland hade länge varit befolkad, innan trakten kring Uppsala och den holme, där Stockholm sedan byggdes, höjt sig öfver Östersjöns yta.

Det stora flertalet i den yngre stenålderns svenska grafvar funna hufvudskalarna hafva samma form som de nu lefvande svenskarnes. och, sasom fynden från de följande perioderna visa, har någon invandring af ett nytt folk ej ägt rum i vårt land efter stenålderns slut. Häri hafva vi bevis för att verk-

ligen förfäderna till landets nuvarande befolkning redan på denna tid bodde här.

Då såsom nu lefde emellertid i norra delen af Sverige ett folk af annan stam, sannolikt förfäderna till våra dagars lappar. Minnen af dem och från den tid, då de ännu voro obekanta med metaller, äro sådana vapen och verktyg af sten, vanligen af skiffer (f. 25), som allmänt förekomma i Lappland och Norrland och som äro af andra former än de i Sverige för öfrigt förekommande, under det de däremot likna dem som anträffas i Finland och andra af lappar eller besläktade folk bebodda länder. Det jämförelsevis stora antal sadana skiffersaker, som träffas i de af lappar nu icke bebodda kustlandskapen från Västerbotten till mälardalstrakten samt i Dalarne, har utan tvifvel sin förklaring däri, att, såsom äfven andra förhållanden visa, lappar fordom bott i sydligare trakter än nu.

* * *



25. Spjutspets
af skiffer.
Norrland. $\frac{1}{2}$.

Att stenåldern i Sverige omfattar en mycket lang tid, visas både af den stora mängd fornminnen af olika slag, som från denna aflägsna period bevarats till våra dagar, och däraf att vi kunna märka ett betydande framåtskridande, om vi jämföra med hvarandra arbetena från vår stenålders början och slut. Mellan den tid, då arbeten sadana som f. 1 och 2 voro det yppersta man kunde åstadkomma, och den tid, då man förmådde ur den omedgörliga flintan framlocka sådana mästerverk som f. 18, måste tusentals år hafva förflutit. Härmed stämmer också, att den ofvan omtalade betydande höjning af landet, som under stenåldern ägt rum, kräft artusen.

Emedan Norden, såsom vi strax skola få se, redan langt före stenålderns slut stod i någon, om än medelbar förbindelse med Södern, och emedan den af historien kända tiden i Söderns

äldsta kulturländer börjar årtusenden före Kristi födelse, har det blifvit möjligt för oss att ungefärligen bestämma, huru långt före vår tideräknings början den svenska stenålderns slut och de tider, då de olika slagen af de stenbyggda grafkamrarna byggdes, infalla. Men den yngre stenålderns början måste hafva inträffat mycket tidigare.

Det har sålunda visat sig, att den yngre stenåldern i Sverige börjat senast under det femte årtusendet före Kr. f. Sannolikt har den börjat vida tidigare, men i alla händelser måste vara förfäder, hvilka ju bott här alltsedan den yngre stenålderns första dagar, hafva innehaft landet mer än 6000 år.

Stå vi framför en stendös, hafva vi skäl att med samma vördnad betrakta den som många af Egyptens pyramider, ty vi veta nu, att dessa svenska grafvar byggdes för omkring 5000 år sedan. Gånggrifternas period börjar ungefär vid midten af det tredje förkristna årtusendet, således nära 4,500 år före vår tid, och stenålderns slut här i Sverige infaller i början af det andra årtusendet före Kristus, eller ungefär lika lång tid före vår tideräknings början, som vi lefva efter densamma.

Redan långt före stenålderns slut hade emellertid vara förfäder lärt känna koppar och guld. Många förhållanden visa nämligen, att kopparn var känd här ej blott under hållkistornas tid utan äfven under gånggrifternas. Den tiden är således icke någon ren stenålder, i saknad af all känedom om metaller. Men emedan stenen fortfarande var det vanliga ämnet för vapen och verktyg, under det att den från främmande land införda och därför dyrbara kopparn endast jämförelsevis föga begagnades, räknas denna tid med allt skäl till stenåldern.

* * *

Vanligen antager man, att under stenåldern samfärdseln mellan olika länder, ja mellan olika delar af samma land, varit ringa. Att samfärdsel under denna tid fanus mellan de länder, de landskap, som bilda det nuvarande Sverige, visas dock redan af den nästan fullkomliga likhet i formen, som fornsakerna och grafvarna i vidt skilda trakter sinsemellan äga. Andra vittnesbörd om förbindelse mellan de särskilda landsdelarna hafva vi däruti, att man i de mellersta och norra

landskapen — ända upp till Skellefteå — funnit försaker af sådan flinta, som icke finnes på närmare håll än i Skåne. Om en sådan förbindelse tala äfven de många prydnader af bärnsten, som man upptagit ur Västergötlands gånggrifter.

Likheten mellan stenalderns minnen på Gottland, Öland och Sveriges fastland vittnar om att en ständig förbindelse redan då fanns mellan dessa öar och den svenska kusten, trots svårigheten att med den tidens farkoster komma öfver hafvet. På samma sätt kan man se, att redan vid denna tid en ganska liflig samfärdsel ägde rum mellan Sverige å ena sidan samt Finland, Tyskland och Danmark å den andra.

Bevis för en direkt förbindelse vid denna tid mellan Sverige och Tyskland — således icke öfver Danmark utan mellan Skåne och Rügen, eller den trakten, — hafva vi i åtskilliga omständigheter, bland annat i förekomsten hos oss af ett slags stenhammare, hvilkas form står mycket nära en, som finnes i norra Tyskland och mellersta Europa, under det att samma form icke är känd från Danmark.

Flera förhållanden vittna också om en samfärdsel mellan Sverige och västra Europa under denna aflägsna tid. Likheten mellan ett visst slag af grafvar från stenalderns sista skede — hällkistor med ett stort hål i den ena gafveln —, hvilka förekomma i mellersta Sverige och i England, äfvensom saknaden af denna grafform i det sydligaste Sverige och i Danmark, göra det till och med otvifvelaktigt, att en direkt förbindelse redan före stenalderns slut måste hafva funnits mellan Sveriges västra kust, trakten kring Götaälfs mynning, och England.

För dessa färder måste man hafva haft något större farkoster än de nu en stam urholkade ekstockarna, som förut omtalats. Erfarenheten från andra folk lär också, att man kan sammanfoga delarna af ett fartyg med träsnaglar i stället för sådana af järn och utan att i öfrigt någon metall användes.

Bland minnen af samfärdseln mellan Norden och de söder härifrån liggande länderna kunna särskildt nämnas de ornament, som ses på många svenska och andra nordiska lerkärl från den yngre stenaldern (f. 26). Samma enkla men karakteristiska ornamentsmotiv återfinna vi nämligen i vissa delar af mellersta Europa, på Balkanhalvön, på Cypern (f. 27) och i Egypten; men de förekomma hvarken i västra eller i östra Europa. Följaktligen hafva de kommit till oss öfver Europas fastland.

En följd af denna redan under stenaldern öppnade förbindelse mellan Norden och det öfriga Europa kunna vi äfven

spåra i det förhållandet, att prydnader af bärnsten äro lika allmänna i de nordiska gånggrifterna, som de äro sällsynta i de till en senare tid hörande hällkistorna. På de sistnämnda grafvarnas tid hade man här i Norden genom handeln med andra folk lärt sig inse bärnstenens höga värde, hvilket man ej kände på den tid, då gånggrifterna byggdes.

Till de märkligaste vittnesbörderna om en urgammal samfärdsel mellan våra förfäder och andra folk höra de stenbyggda grafkamrarna från stenåldern. Idéen att bygga sådana



26. a och b. Ornament inristade på skånska lerkärl.



27. a och b. Ornament på lerkärl från Cypern.

grafvar har nämligen kommit till Norden från västra Europa, liksom den kommit till Englands och Frankrikes folk från Österlandet; man kan ännu spåra den långa väg utmed norra Afrikas och västra Europas kuster, på hvilken bruket att uppföra sådana grafbyggnader långsamt utbredt sig. Men de äldsta dösaarna i Sverige höra till en så aflägsen tid som omkring 3000 år före Kr. f.!

Då förbindelsen mellan Norden och andra länder är så gammal, kan det ej väcka förvåning, att kannedomen om metallerna — först koppar och guld, sedan brons — redan tidigt spred sig till våra trakter och att således stenåldern äfven här i Sverige långt förrän man ännu för ett par årtienden sedan antog lämnade rum för en ny kulturperiod, bronsaldern, under hvilken våra förfäder nådde en vida högre odling än det förut varit möjligt för dem.

Bronsåldern.

(Från början af det 2:a till midten af det 1:a årtusendet före Kristi födelse.)

Under årtusenden och i vidt skilda delar af världen har bronzen varit af en betydelse för kulturen, som man först i våra dagar lärt sig att till fullo uppskatta.

Då bronzen* är en blandning af koppar och tenn men järnet en enkel metall, har det visserligen syntts svårt att förklara, hvarför bronzen af så många folk och i så långa tider användts till de olika ändamål, hvartill järnet sedermera begagnats. Denna svårighet har emellertid försvunnit, sedan man kommit till insikt om att bronzen *icke* är den första metall, som människan användt, utan att kopparn i långa tider begagnats oblandad, innan man lärt sig, att den genom tillsats af någon annan metall, framför allt tenn, lämnade ett ännu bättre ämne för vapen och verktyg samt att den därigenom fick en vackrare, nästan guldliknande färg. I början var tenntillsatsen endast ringa, en eller ett par procent; men småningom ökades den till omkring tio procent, hvilket sedan blef den för bronzen vanliga.

Att människan lärt sig begagna kopparn före järnet, kan ej väcka förvåning. De malmer, som innehålla koppar, äro nämligen mera i ögonen fallande än järnmalmerna, och det är lättare att smälta ut koppar ur de förra än järn ur de senare.

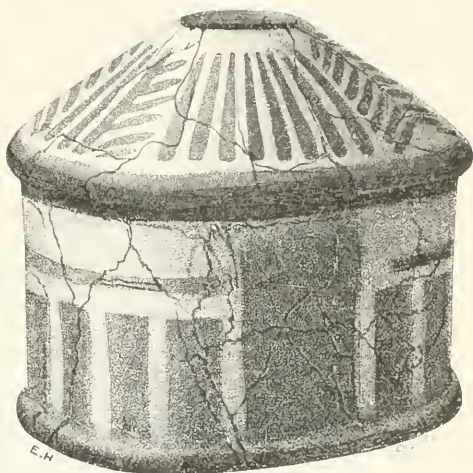
Kännedomen om kopparn och därefter om bronzen har från Österlandet spridit sig öfver vår världsdel ungefär på samma sätt, som i våra dagar de uppfinningar, på hvilka det nittonde århundradet varit så rikt, tillgodogjorts af de olika folken. Genom samfärdseln med trakter, som lågo närmare de stora kulturländerna, hafva några koppar- och bronsarbeten kommit till Norden, och några personer, förfarna i

* Liksom ordet koppar är bildadt af Kypros, det grekiska namnet på den kopparrika ön Cypern, leder ordet brons sin härkomst från ett ortnamn: Brundisium, den nuvarande staden Brindisi i sydöstra Italien.

konsten att tillverka sadana saker, hafva kanske flyttat öfver hit och här utöfvat sin konst. Invanarne i de nordiska länderna hafva sedan småningom själfva lärt sig att bearbeta det nya ämnet, och bronskulturen har på detta sätt blifvit inhemsk i vara nejder.

Redan under de första århundradena af det 2:a årtusendet före Kr. f. var bronsens bruk här så allmän, att, såsom vi sett, stenåldern bör anses vara slut och bronsåldern börjad redan då. Sistnämnda period slutade däremot före midten af det sista förkristna årtusendet, emedan järnet då allmänt begagnades.

Bronsåldern omfattar således mer än tusen år. Inom detta långa och viktiga skede af vår kulturhistoria kan man numera urskilja icke blott den äldre och den yngre delen utan många på hvarandra följande tidsafdelningar, perioder. Häri genom och emedan vid olika tillfällen främmande föremål af känd ålder blifvit funna tillsammans med de nordiska arbetena från bronsåldern, har det blifvit oss möjligt att nästan århundrade för århundrade följa utvecklingens gång.



28. Lerkärl i form af hydda (husurna). Sk.

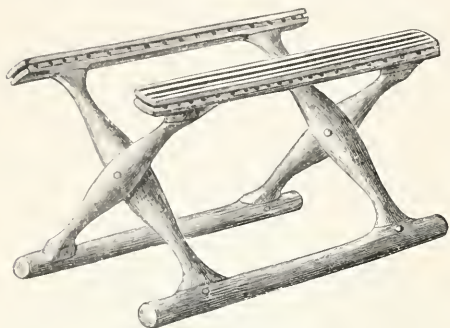
Da det emellertid skulle föra oss för vida att period för period redogöra för förhållandena, måste vi taga hela bronsåldern i betraktande, när vi nu skola söka bilda oss en föreställning om lifvet i Sverige under denna tid.

* * *

Att boningshusen här i Norden fortfarande hade en rund eller rundadt atlang form, visas af de ur grafvar från denna tid upptagna lerkärl, som efterbildade boningshusen, de så kallade husurnorna (f. 28).

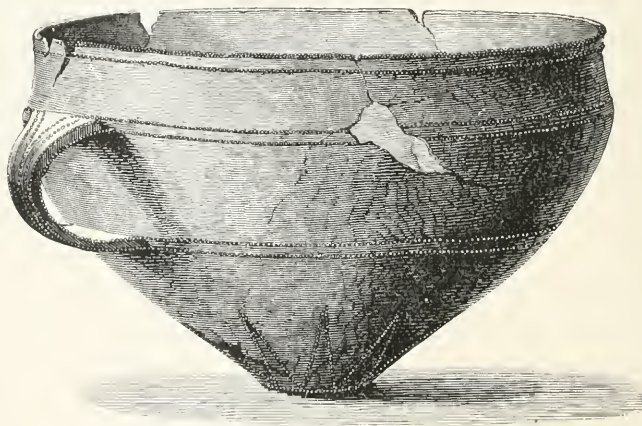
I nordiska grafvar från den äldre bronsåldern har man funnit lämningar af trästolar; en förunderligt väl bibehållen

sådan stol (f. 29) är upptagen ur en dansk graf. Den är af en ännu bruklig form, som förekommer i Egypten redan före vår bronsålders början. Sitsen var af läder, någon gång prydd med inslagna bronsspiraler; den stöddes af två korslagda läderremmar. Bronsbeslag till dylika stolar hafva anträffats flerstädes i södra Skandinavien, äfven i Sverige.



29. *Stol af trä. Danmark. $\frac{1}{4}$.*

Af det öfriga bolaget hafva egentligen endast åtskilliga kärl bevarats. De vanligaste voro af trä och bränd lera. Äfven flera kärl af brons och guld äro funna; det är dock svårt att afgöra, huru många af dem hafva hört till husgerådet. Märkvärdigt nog hafva några träkärl



30. *Träskål, prydd med inslagna tennstift. Danmark. $\frac{1}{4}$.*

från denna aflägsna tid kunnat bibehålla sig. Den f. 30 afbildade skålen, som lär vara svarfvad, är i likhet med några andra dylika prydd med inslagna tennstift. I ett par grafvar från bronsaldern har man till och med funnit runda askar af tunt trä med lock, nästan alldeles lika dem, som ännu begagnas. Ett i Halland gjort fynd visar, huru dessa askar längs fogarna voro tätade med harts för att kunna användas för flytande ämnen.

De verktyg, som användes vid arbete i trä, voro hufvudsakligen af samma slag som under stenåldern: yxor, mejslar, knifvar, sågar m. m. Men de voro numera vanligen af brons.

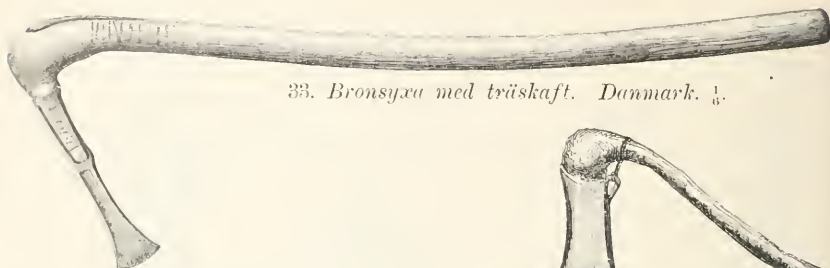
Bronsyxorna, af hvilka för öfrigt flera voro afsedda för striden och icke för det fredliga arbetet, hafva antingen ett skafthål (f. 31), såsom en mängd stenyxor och de nu vanliga yxorna, eller ock hafva de varit skaftade på annat sätt (f. 32). Många voro, i likhet med de stenyxor, af hvilka de äro efterbildningar, instuckna i ena ändan af ett klufvet och knäböjdt skaft, hvilket någon gång bibehållit sig till våra dagar (f. 33). Däremot var det likaledes knäböjda skaftet instucket i den mot eggen vinkelräta holk, som finnes i ett annat slags yxor, och fastbundet vid den lilla ögla, som oftast sitter strax nedanförmynningen. F. 34 visar en sådan bronsyxa med dess ännu bevarade träskaft, som man funnit i en österrikisk saltgrufva.



31. Bronsyxa. Öl. $\frac{1}{3}$. 32. Bronsyxa. Öl. $\frac{1}{2}$

Några nordiska grafvård från bronsåldern hafva gifvit oss oväntade upplysningar om dåtidens klädedräkt. Genom en lycklig förening af gynnsamma omständigheter hafva nämligen yllekläder af en enkel väfnad på ett stundom underbart sätt bibehållit sig i flera grafvar, där de döda nedlagts fullt pakklädda i kistor af klufna och urholkade ekstammar (f. 35). Fuktigheten på botten af de stora grafhögar, som täckt dessa kistor, samt garfsyran i eken hafva räddat kläderna från förstöring.

Männens förnämsta klädesplagg var en yllekjortel,* sammanhållen med ett yllebälte, som var hopknutet framtill och hängde ned i långa med tofsar slutande ändar (f. 37). Öfver

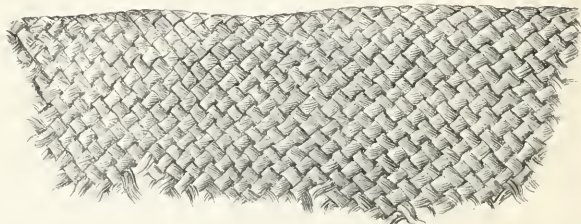


33. Bronsyxa med träskaft. Danmark. †.



34. Bronsyxa med träskaft. Österrike.

axlarna var kastad en kappa, och dessutom bar han en med fransar prydd schal eller pläd samt på hufvudet en mössa (f. 36), allt af ylle. Däremot brukades icke byxor. I en graf fann man vid fötterna obetydliga lämningar af läder, hvilka möjligen en gång utgjort fotbeklädnaden.



35. Ylletyg från bronsåldern. Hall. †.

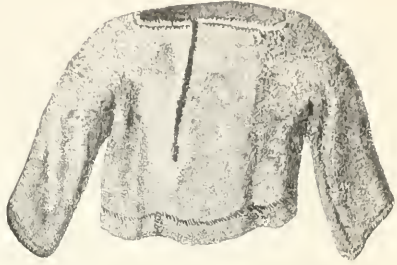
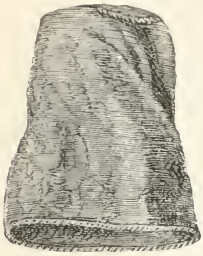
Kvinnodräkten bestod, såsom ännu i dag, af en lång kjortel och en tröja eller kofta med ärmor, samt en kappa. Kring lifvet sammanhölls kjorteln af ett bälte, slutande i tjocka, omsorgsfullt flätade, prydliga tofsar (f. 38). På hufvudet bars ett nät eller mössa, liksom alla de nyssnämnda kläderna af ylle.

I en graf från bronsåldern har man äfven funnit stycken af en ganska fin linneväfning, det äldsta nu kända spåret af linnets förekomst i Norden.

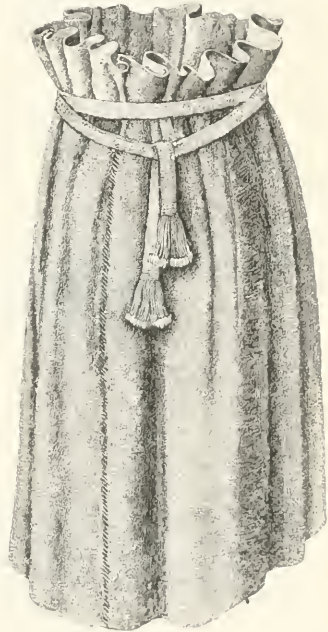
* Ett minne däraf, att männen här i Norden äfven langt efter bronsålderns slut buru en liknande dräkt, är att mannens högtidsdräkt ännu i Danmark kallas »kjole».

Synålar af ben och brons äro också funna från denna tid. Men saxen var ännu okänd.

Att männen, åtminstone många af dem, under bronsåldern rakade sig, bevisas bland annat däraf, att man i några ek-



36. Mössa af ylle. Danmark.



37. Körtel af ylle. Danmark.

38. Krinnodräkt af ylle. Danmark.

kistor, som inneslutit manslik och i hvilka hufvudets har varit förvånande väl bevaradt, ej funnit spar af skägg. Ur många grafvar har man också upptagit tunna bronsknifvar, hvilka tydligen varit rakknifvar (f. 41).

Jämte en sådan knif finner man mycket ofta i grafvarna från var bronsålder en liten tång och en syl, vanligen af brons men någon gång af guld. Med de små tångerna har man troligen ryckt ut hår i ansiktet, och det är möjligt, att man tatnerat sig med sylarna.

Om de prydnader, som stodo stenålderns svenskar till buds, voro få och föga lysande, voro däremot smyckena under bronsåldern så mycket mera präktiga och omväxlande. De gjordes naturligtvis mest af brons men mången gång af guld. Prydnader af bärnsten synas däremot icke hafva varit så allmänna under bronsåldern som under stenåldern. Silfversmycken voro ännu okända och glaspärlor mycket sällsynta.

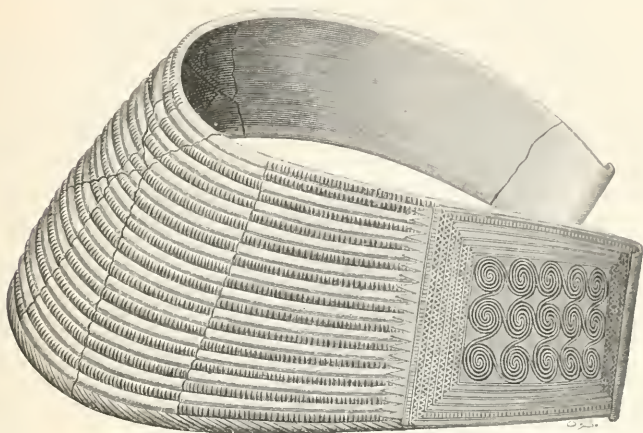
De flesta prydnader hafva, såsom man kunnat vänta, visat sig vara afsedda för kvinnor. De äro af många slag: halssmycken, armringar och fingerringar, ofta lagda i spiral. bälteprydnader, kammar, spännen, m. m. (f. 39—40, 42—44). Att sådana prydnader som f. 39 varit halssmycken och att stora runda bronsplåtar med spiralsirater burits som bälteprydnader, ådagaläggas af några grafvar, i hvilka dessa smycken legat, det förra om halsen och det senare vid midjan. Några af de bronsringar, hvilka se ut som armringar, hafva enligt fyndens vittnesbörd burits icke om armen, utan om fotleden, såsom hos vissa folk ännu är brukligt. Den rikedom på halsringar och andra stora ringsmycken, som visar sig här under den yngre bronsåldern, är anmärkningsvärd, emedan hvarken under den äldre bronsåldern eller den äldre järnaldern dylika ringar voro så allmänna.

Äfven i mansgrafvar äro några prydnader af nu omtalade slag funna — mången höfding är jordad med en guldring om armen —, men mannens förnämsta prydnad var hans vapen. Till de vapen, som redan stenålderns svenskar hade, kommo nu svärd och, eburn mera sällan, hjälmar.

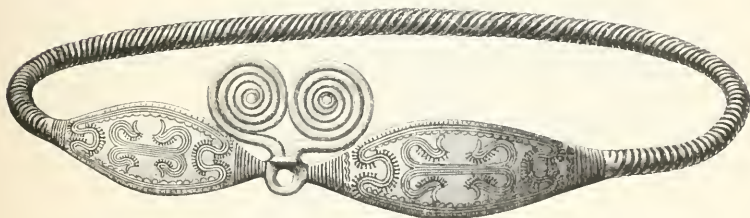
Svärden, tveeggade och mera ämnade till stickvapen än till huggvapen, äro egentligen endast förlängda dolkar (f. 45). Några till svärd och dolkar hörande slidor hafva bibehållit sig; de äro af trä och läder. Att dolkar legat i flera kvinnografvar, förtjänar uppmärksamhet. Vi minnas berättelserna om sköldmör i Norden mot slutet af vår hednatid.

Sköldar, de flesta runda, och hjälmar med stora hornlika prydnader äro ej sällan afbildade på hällristningarna från bronsåldern. Vanligen voro sköldarna af trä eller läder men någon gång äfven af brons (f. 46).

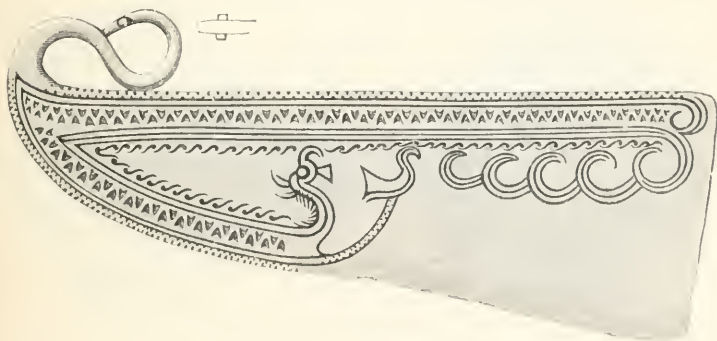
Å hållristningarna ses också ganska ofta bågskyttar (f. 63), men pilspetsar af brons äro mycket sällan funna i Sverige. Det



39. Halsprydnad af brons. Sk. $\frac{1}{2}$.

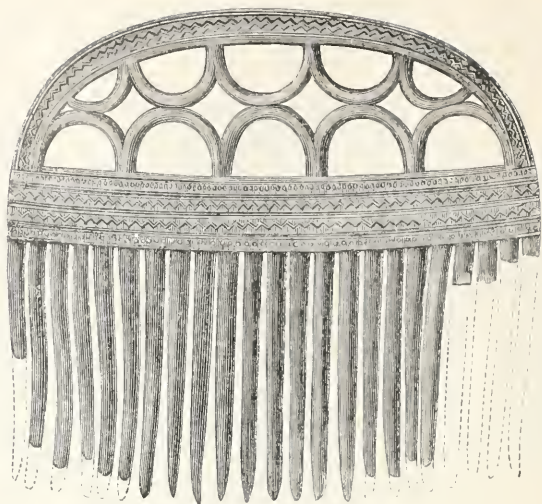


40. Halsring af brons. Värmland. $\frac{1}{2}$.

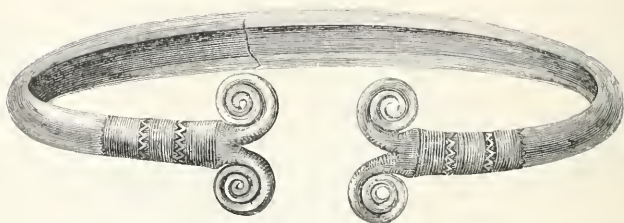


41. Rakknif af brons. Sk. $\frac{1}{2}$.

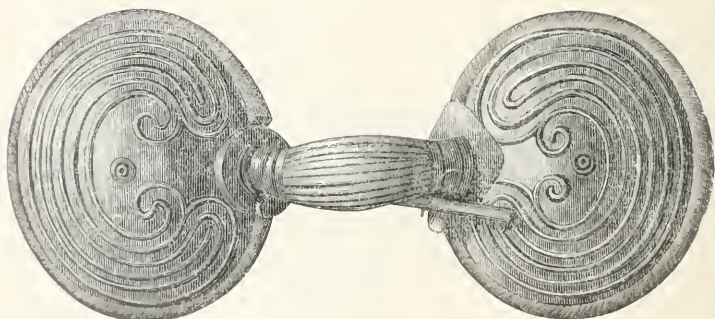
var också naturligt, att man till dessa lätt förlorade vapen hellre använde ben eller flinta än den dyrbara metallen.



42. Bronskam. Västergötl. $\frac{1}{2}$.



43. Armring af guldbleck. böjdt öfver ett bronsband. Sk. $\frac{1}{2}$.

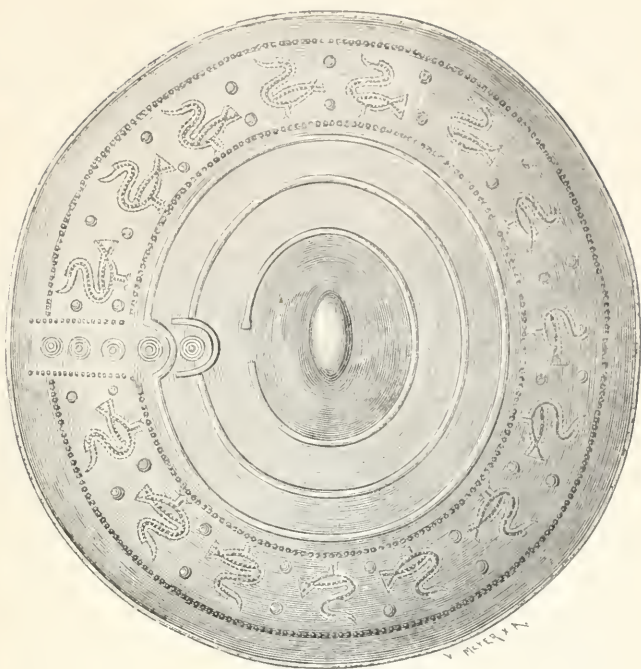


44. Spänne af brons. Västergötl. $\frac{2}{3}$.

I sammanhang med vapnen böra vi äfven omnämna de stora präktiga, fran bronsäldern härstammande lruvar af brons, som man flera gånger anträffat här i Norden (f. 47).



45. Kort
brons-
svärd.
Väster-
götl. $\frac{1}{6}$.



46. Sköld af brons. Hall. $\frac{1}{2}$.



Lur af brons (det nu felande tecknadt efter en annan, fullständigt bevarad lur). Öl $\frac{1}{4}$.

Dessa lurar, hvilka väl dels användes i striden dels vid templen för att sammankalla menigheten, hafva visat sig vara goda musikinstrument. Huru de höllos, när man blåste i dem, visas af några hållristningar (f. 48).

* * *

I några med präktiga vapen utstyrda mansgrafvar hafva metkrokar af brons, lika de nu brukliga, anträffats; detta visar, att äfven förnäma män roade sig med att fiska.

Under bronsåldern voro husdjuren desamma som under stenåldern.



48. Lurblåsare, på en hållristning. Boh.

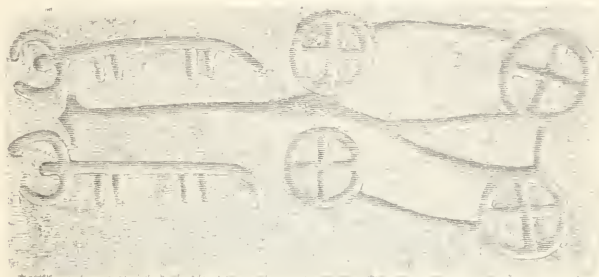


49. En af ruggstenarna i en grafkista vid Kirik. Sk.

Att hästar såväl som oxar användes till dragare, se vi af hållristningarna. De af hästar dragna vagnarna hafva vanligen två hjul; men äfven vagnar med fyra hjul funnos. Särskildt förtjänar anmärkas, att de tvåhjuliga vagnarna dragas af två hästar och att den åkande står på vagnen (f. 49), såsom äfven hos södra Europas och Österlandets folk var brukligt. En vagn på fyra hjul, dragen af två oxar, är afbildad på en berghäll i Bohuslän (f. 50). Teckningen är, redan på grund af det svårarbetade materialet, mycket enkel, men oxarnas horn äro tydligt angifna; då man ej kunde teckna perspektiviskt, ses alla fyra hjulen utan förkortning och utan att de borte skymmas af vagnen.

Någon gång äro ryttare afbildade (f. 51).

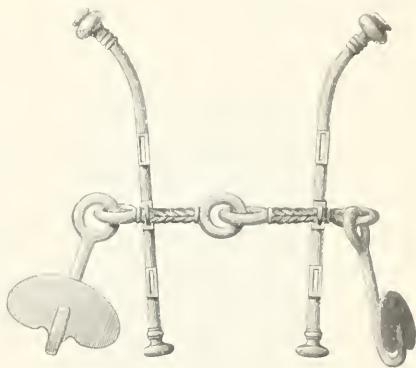
Ett par svenska fynd från bronsåldern hafva latit oss lära känna, huru betslen sågo ut (f. 52) och att seltyget var prydt med stora, runda, glänsande bronsbeslag. Att lämningar af betsel ej oftare anträffats från vår bronsalder beror till en del därpå, att brons endast sällan användes till dem. På de flesta då använda betslen hafva, såsom många fynd både från Norden och andra länder visa, de delar, hvilka



50. En fyrhjuling vagn, dragen af trä oxar, på en hällristning. Boh.



51. Ryttare på en hällristning.
Boh.



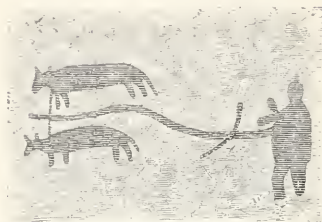
52. Betsel af brons. Gottl. †.

numera pläga vara af metall, varit af horn, ben eller trä. I Nordiska museet kan man se dylika betsel af horn och trä, som för ej länge sedan begagnats i aflägsna svenska bygder.

Sporrar och stigbyglar äro aldrig funna hos oss under sadana omständigheter, att de kunna anses tillhöra bronsåldern; troligen voro de på den tiden helt och hållet okända.

På en hällristning i Bohuslän se vi en man ga och plöja (f. 53). Plogen, af enklaste slag, drages af tva oxar. Andra

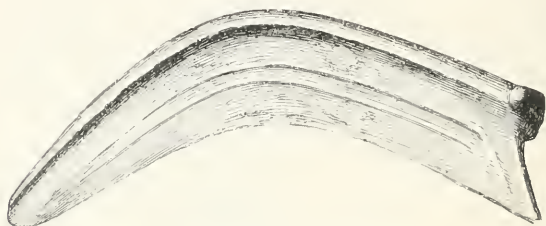
minnen af akerbruket hafva vi i de skärur af brons (f. 54) och de handkvarnar, som flera ganger anträffats i fynd från denna tid. De då i Sverige odlade sädesslagen voro desamma



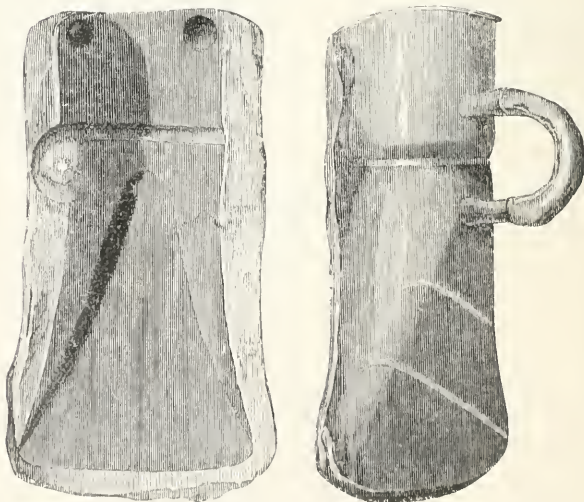
53. Plog, på en hällristning. Boh.

den då i Sverige odlade sädesslagen voro desamma som redan under stenåldern: hirs, korn och hvete. Råg och hafre voro ännu okända här. Huruvida linet då odlades i vårt land, vet man icke. I mellersta Europa odlades det, såsom vi sett, redan under stenåldern.

* * *



54. Bronsskära. Söderml. $\frac{1}{2}$.



55. Gjutform af brons, sedd från två sidor. Gotl. $\frac{2}{3}$.

Såsom otaliga bevis på ett oemotsägligt sätt adagalägga, voro de flesta under bronsåldern här använda sakerna för-

färdigade inom landet, men bronsen var införd utifrån genom den handel, som redan vid denna tid var af större betydelse, än vi varit vana att föreställa oss. Att denna handel var så betydande, därför att söderns folk här sökte den dyrbara bärnstenen, hafva vi sett.

Så godt som alla de under bronsåldern i Norden förfärdigade bronsarbetena äro gjutna. Härvid hafva hufvudsakligen två olika metoder användts.

Den enklaste är att begagna en gjutform af sten eller brons, i hvilken man gjort en fördjupning lik det föremål man önskar framställa (f. 55). Vanligen består en sådan gjutform af två i hvarandra passande hälfter. Denna metod erbjuder den fördelen, att samma form kan användas många gånger, men endast enklare saker kunna på detta sätt gjutas.

Den andra metoden är icke så enkel: man gör af wax en modell, alldeles lik den sak man vill gjuta. Denna modell omgifves med fin sandblandad lera, som varsamt utsättes för hetta, då lerformen blir något bränd, och det smälta waxet rinner ut genom ett för detta ändamål anbragt hål, under det att luften kommer in genom ett eller par andra hål. Slutligen hålles i det förstnämnda hålet den smälta metallen; denna fyller nu den ihålighet i formen, som uppstätt däri- genom, att waxet runnit ut. På detta sätt kan man med enkla medel åstadkomma mycket fina arbeten, men man måste för hvarje gjutning göra både ny modell och ny form.

Båda dessa metoder hafva bevisligen varit mycket använda under bronsåldern. Många gjutformar af sten, äfven en af brons, äro funna här, under det att i sådana bronskärl, som det f. 56 afbildar, och i andra bronsarbeten större eller mindre rester ofta ses af den lerform, som en gång inneslutit waxmodellen.

Med skäl förvanas man öfver att de allra flesta både af de enklare och af de finaste bronsarbetena från vår bronsålder vid en noggrann undersökning visat sig vara gjorda här i landet. Detta resultat af forskningen, hvilket s riktighet numera är allmänt erkänt, är så mycket mera oväntadt, som det häraf följer, att nordborna i smak och skicklighet att gjuta bronsen måste anses hafva icke blott stätt lika högt som utan till och med öfverträffat nästan alla andra bronsåldersfolk i Europa.

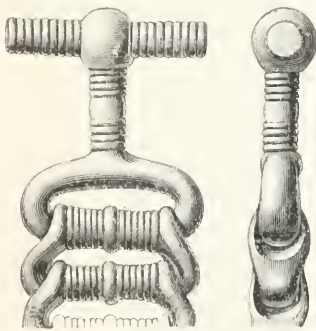
Ett sådant svärd som f. 45 med dess fina och smakfullt prydda fäste, sådana yxor som f. 31 och 32 eller en sådan

yxan som f. 65 med dess tunna bronsskal, ett sådant kärl som f. 56 och en sådan kedja som f. 57. med den ena länken gjuten i den andra. söka förgäflves sina likar bland något annat lands bronsålderssaker. En hellenisk bronsgjutare från den klassiska tidens bästa dagar, då järnet redan under århundraden varit i allmänt bruk hos hans folk, hade icke



56. Bronskärl. Boh. 1.

behöft blygas för ett dylikt arbete. Därför är det också med stolthet, som vi däri kunna se verk af nordbor från en tid, som ligger så långt bakom Perikles' dagar.



57. Bronskedja, sedd från två sidor. Öl. 1.

Svärdfästen och andra nordiska arbeten af brons från nu ifrågavarande tid äro någon gång prydda med inläggningar af bärnsten. Ännu oftare äro dock bronsarbetena från denna tid prydda genom inläggning med en mörkbrun, hartslik massa, som på den nästan guldglänsande bronzen måste hafva åstadkommit en mycket god verkan.

Förgyllning i egentlig mening var visserligen ännu okänd. Men man finner stundom bronssaker belagda med tunna guldplåtar, vikna omkring eller under kanten af de föremål de pryda.

På de svenska bronsarbetena från denna tid ser man emellertid vanligen sirater af annat slag. Några äro framställda genom gjutning på samma gång som själfva föremålet. De flesta äro dock punsade, det vill säga efter gjutningen

åstadkomna genom upprepade slag på nacken af en puns, en liten smal mejsel, hvars egg under arbetet långsamt flyttas så, som man vill, att ornamenten skola löpa. Att de nu ifrågavarande siraterna verkligen äro punsade, bevisas bland annat däraf, att, då de anbragts på ett tunt bronsföremål, baksidan visar svaga upphöjningar motsvarande de fördjupade sirater, som pryda framsidan, och beroende därpå, att dessa åstadkommits genom slag på punsen.

Vid anställda försök har det visat sig, att dessa ornament lätt kunna åstadkommas med punsar af brons — att således stålpunsar ej äro behöfliga —, ehuru det äfven för de skickligaste af vår tids arbetare först efter lång öfning är möjligt att draga så vackra och regelbundna linier som spiralerna på forntidens bronser. Bland fynden från den nordiska bronsaldern har man ock påträffat de vid dessa arbeten använda bronspunsaarna.

Den rikedom på sirater, som de nordiska bronsarbetena förete, är så mycket mera anmärkningsvärd, som man i de flesta andra länder, icke finner något motsvarande under bronsaldern.

Någon gång, ehuru sällan, har man här i Sverige äfven funnit små gjutna bilder af människor och djur. Sa sluta skaften på några knifvar i hästhufvud eller människohufvud, och ett sådant skaft är formadt som öfre delen af en människa.

För ett par år sedan fann man i södra Sverige tillsammans med andra inhemska arbeten från den äldre bronsaldern ett par människo- och djurbilder af brons. Mansbilderna (f. 58) äro massiva, men djurbilderna (f. 59) äro gjutna af tunn brons öfver en kärna af lera, som ännu fyller det inre.

Hela den betydande inhemska tillverkning af brons saker, som ägde rum i Sverige under bronsaldern, var beroende af oafbruten tillgång till ett råämne, som icke fanns inom landet utan måste införas från andra håll.

Den under denna tid använda bronsen är, sasom vi sett, en blandning af koppar och tenn, vanligen ungefär 9 tiondelar af den förra och 1 tiondedel af den senare metallen.



58. Bronsbild, sedd från två sidor. Sk. $\frac{1}{2}$.

Koppar har man visserligen i Sverige men endast i malmer, som man först långt efter bronsalderns slut lärt att tillgodogöra sig. och några tenngruvor finnas ej i hela Skandinavien. Följaktligen måste all under bronsaldern här använd brons vara införd från andra länder, dels från de Britiska öarna, dels — och hufvudsakligen — från mellersta Europa.

Da bronsen måste köpas från aflägsna länder, var den naturligtvis dyrbar. Vi kunna också se, huru man gjorde allt för att spara den. Sa äro t. ex. fästena till de präktiga svärderna och dolkarna af samma slag som f. 45 nästan aldrig massiva utan gjutna ihåliga öfver en kärna af lera. För att ej onödigtvis förspilla den kostbara metallen begagnade man också ännu langt efter bronsalderns början flinta och andra stenslag till spetsar på spjutten eller pilarna, till stridsyxor och dylikt.



59. Bronsbild. Sk. $\frac{1}{3}$

* * *

Att de olika delarna af Skandinavien under bronsaldern stodo i för-

bindelse sinsemellan — och med den del af norra Tyskland, som då beboddes af närsläktade, germaniska stammar —, det framgår af samma förhållande, som omnämndes, då fråga var om stenåldern, nämligen af den likhet i form och sirater, hvilken de flesta sakerna från de särskilda trakterna inom detta stora område hafva med hvarandra.

Äfven med trakterna öster om Bottniska viken stod Sverige under denna tid i förbindelse. Man har nämligen i Finland, särskildt i de södra och västra delarna af detta land, i närheten af Finska och Bottniska vikarna, flera gånger funnit bronsarbeten, hvilka äro dit införda från Sverige, några under den äldre, andra under den yngre bronsaldern.

Såsom minnen af en mer eller mindre liflig förbindelse med andra länder, i synnerhet med Europas sydligare delar under bronsaldern, kunna vi betrakta ett icke ringa antal i Sverige funna arbeten. de flesta af brons. Att dessa verkligen äro af främmande härkomst, framgår däraf, att de till form, sirater och arbetssätt öfverensstämma med en mängd i

sistnämnda länder anträffade förnaker, under det att de skilja sig från de arbeten, hvilka, på sätt vi ofvan sett, hafva visat sig vara nordiska. Prof på sadana främmande arbeten äro den f. 46 afbildade bronskölden, det stora bronskärlet f. 60 och bronsvagnen f. 61.

De flesta af dessa saker äro komna från länderna söder eller sydost om oss, där arbeten af samma slag ofta äro funna. Men äfven af en förbindelse med de Brittiska öarna finnas märkliga, om än mindre talrika minnen.

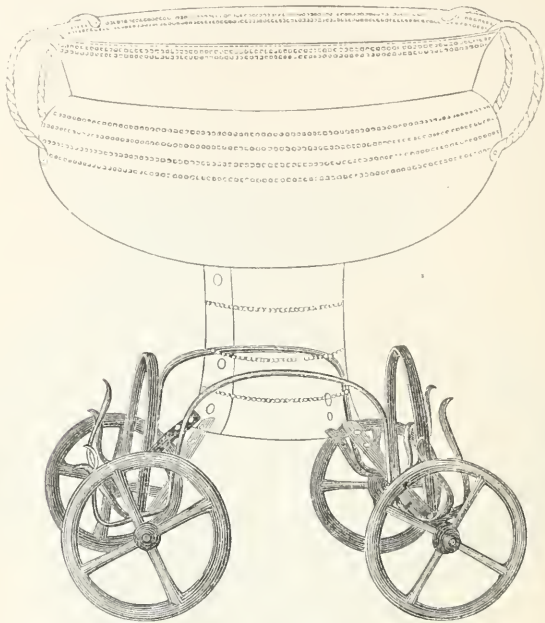


60. Italienskt bronskärl. funnet i Skåne. †.

Att de främmande arbeten från bronsaldern, som anträffats här i Norden, hufvudsakligen hitförts af handeln, är otvifvelaktigt, liksom att handelns jämförelsevis stora betydelse redan på denna tid i sin ordning förnämligast betingades af den rika tillgång på bärnsten, som funns i södra delen af det nordiska området.

Den samfärdsel, i hvilken Sverige under ifragavarande tid stod med det öfriga Europa, förutsätter naturligtvis, att man hade fartyg, emedan ju all förbindelse med andra länder än Norge måste hafva ägt rum till sjöss. Af bronsalderns fartyg

hafva visserligen inga lämningar bevarats till våra dagar, men vi få åtskilliga upplysningar om deras form och storlek därigenom, att de ofta äro afbildade på hällristningarna, någon gång äfven på föremål af brons.



61. Liten bronsragn, som burit ett bronskärl. Sk. $\frac{1}{5}$.

Stundom utgöres de afbildade fartygens besättning af fullständigt tecknade människobilder (f. 62), men emedan det

var förenadt med stora svårigheter att i den hårda berghällen uthugga en mängd sådana bilder i liten skala, nöjde man sig vanligen med att utmärka besättningen genom lodräta streck (f. 63). Ej sällan är antalet sådana streck rätt betydligt, ända till mer än 30; således måste dessa fartyg hafva varit

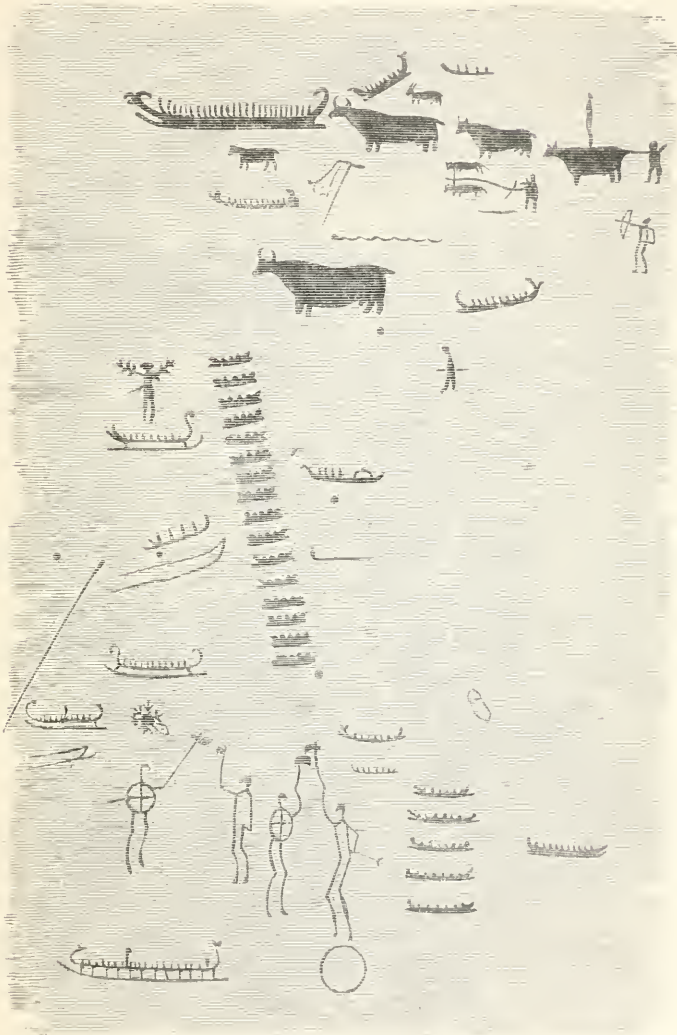


62. Fartyg, på en hällristning.
Boh.

ganska stora, äfven om hela besättningen vore utmärkt på tafnan, hvilket dock uppenbarligen ofta icke är fallet.

Efter all saunolikhet framdrefvos datidens fartyg här i Norden endast genom rodd, emedan några säkra spår af mast eller segel icke äro synliga på fartygsbilderna från brons-

åldern. Det är visserligen sant, att äfven årona nästan aldrig äro tecknade på dessa bilder; men dels finnas de någon gång, dels var det vida svårare att på sadana tafflor



63. Hällristning. Boh.

framställa de många, utmed fartygets sida liggande årona än den fristaende masten och dess segel. Troligen var det först långt fram i järnåldern, som konsten att segla blef känd

här i Norden. ehuru man i Söderns kulturländer hade segelfartyg redan före vår bronsålders början.

Både framstäm och akterstäf, hvilka i de flesta fall icke hafva samma form sinsemellan, äro mycket höga; den förra synes stundom, liksom under vikingatiden, sluta i ett djurhufvud. Framför stäven ser man nästan alltid en smal, mer eller mindre högt uppåtböjd spets.

* * *

Hällristningarna, som gifva oss så många upplysningar icke blott om bronsålderns fartyg utan också om många andra förhållanden under denna af den ur skriftliga källor ösande historien okända tid, äro bilder inhuggna på de af istidens glaciärer slätslipade granitklipporna i flera svenska landskap. Bilderna, som framställa människor, djur, fartyg, vapen m. m., äro ofta formade till tafvor täckande stora ytor (f. 63).

Dessa märkliga fornminnen hafva varit föremål för de nordiska forskarnes uppmärksamhet under nära tre århundraden, i det att den första afbildningen af en bohuslänsk hällristning togs år 1627. Om deras ålder hafva de mest olika åsikter sökt göra sig gällande, tills man i den senaste tiden blifvit ense om att de förskrifva sig från bronsåldern; många af dem hafva visat sig vara utförda under en mycket tidig del af denna period.

Bilder lika hällristningarna ses äfven på insidan af väggstenarna i några från bronsålderns äldsta tid härstammande grafkammare här i Sverige. Den märkligaste af dessa grafvar är den, som vid midten af 1700-talet upptäcktes midt i ett ovanligt stort stenkummel, beläget vid fiskeläget Kivik på Skånes östra kust (f. 49 och 66).

Oaktadt bronsålderns nordbor icke kände någon bokstafs-skrift, förstodo de således att genom bildskrift, genom ett slags historiska tafvor, bevara minnet af viktiga händelser. Den tradition, om dessa tafvors betydelse, som en gång lefvat, är visserligen för länge sedan död. Men äfven om vi, i saknad af denna tradition icke kunna hoppas att lära oss fullständigt tolka hällristningarnas bildskrift, äro dessa bilder dock icke helt och hållet obegripliga för den, som ej af dem numera fordrar för mycket. Vi hafva redan sett, hvilka

värdefulla upplysningar om lifvet i Sverige under bronsåldern dessa tatlör gifva oss.

De flesta grafvarna från bronsåldern ligga på en höjd, hvarifrån man har fri utsikt öfver hafvet eller annat större vatten. I synnerhet äro de endast af kullersten bildade grafhögarna (»stenkumlen») vanligen belägna på höga berg, och man förvånas ej sällan vid tanken på det oerhörda arbete det måste hafva kostat att släpa upp på bergets topp den mängd stenar, hvaraf ett sådant kummel bildats.

När de döda begrafvos obrända, hvilket under den äldre bronsåldern var det vanliga, jordades de fullt påklädda. Öfver den i döden slumrande breddes hans kappa, och denna täcktes i sin ordning af en djurhud, troligen en kohud, som i vissa fall synes hafva på alla sider omslutit det hela.

Sådana bronsålderns grafvar med obrända lik äro ofta rikt utstyrda. Vid mannens sida ligga hans vapen; kvinnan prydes af sina smycken. I många af dessa grafvar stå dessutom — liksom i stenålderns och järnålderns grifter — kärl af lera eller af trä, hvilka förmodligen innehållit födoämnen.

Den omständigheten, att talrika kvinnografvar från bronsåldern äro lika präktigt utstyrda som männens, vittnar om att den nordiska kvinnan redan under denna aflägsna tid betraktats som mera jämställd med mannen, än man kunnat vänta; och det förhållandet, att man vid flera tillfällen i samma hög funnit en mansgraf och en kvinnograf från en och samma tid, har, troligen med skäl, uppfattats som bevis för att mannen haft en laggift hustru. I några af dessa fall hafva tydligen mannen och hustrun blifvit begrafna på samma gång. Om detta beror på att båda tillfälligtvis dött samtidigt, eller om förklaringen bör sökas däri, att det hos bronsålderns nordbor, liksom hos så många andra folk på motsvarande kulturståndpunkt, varit sed, att hustrun *skulle* följa sin man i döden, torde vara omöjligt att ännu med säkerhet afgöra.

Några hundra år efter bronsålderns början öfvergingo våra förfäder till ett helt och hållet nytt grafskick. Vid eller kort efter midten af det andra artusendet före Kr. f. började de nämligen att bränna de döda, och snart blef detta grafskick allena härskande.

Denna förändring i sättet att begravva de döda är i allra högsta grad värd var uppmärksamhet. Förut hade man sökt bereda den aflidne en säker hviloplats i grafven, och man hade gifvit honom med på färden till landet »på andra sidan» allt, hvad han ansågs behöfva där, emedan man trodde, att han skulle fortsätta sitt lif på ungefär samma sätt som han lefvat här. Nu låter man elden på en kort stund förtära hans kropp.

Man har på olika sätt sökt förklara, huru seden att bränna de döda uppstätt. Några hålla före, att grunden därtill varit en önskan att försäkra sig mot den faran, att de aflidna skulle »gå igen» och pina eller skada de efterlevande. Andra föreställa sig, att man velat genom kroppens förstöring lätta själens frigörelse från det jordiska.

Till stöd för den senare förklaringen kan anföras, att man om de folk i Amerika, som bränt sina döda, verkligen vet, att de gjort så emedan de ville befria själen, för att den lösgjord från kroppen skulle kunna fortlevva i den andra världen. Liknande föreställningar träffa vi i Grekland på den homeriska tiden.

Äfven från Nordeuropas forntid, om än från en sen del af denna, hafva vi en bekräftelse på riktigheten af denna förklaring i berättelsen om ett samtal mellan två män, under det att hålets eld förtärde ett lik. Den ena hörde till ett folk, som jordade liken obrända; den andra var från ett land, där man plägade bränna sina döda. Den senare sade: »I ären dock ett dumt folk. I tagen den man, som af alla är eder den käraste och mest ärade, och kasten honom ned i jorden, där krälände djur och maskar äta honom. Vi däremot bränna honom på en kort stund, så att han ofördröjligen och utan väntan går in i paradiset.» Därpå tillade han skrattande af glädje: »Den kärlek, som hans herre och gud hyser till honom, gör, att vinden redan blåser och i ett ögonblick tager honom med sig.»

Orsaken till likbränningens uppträdande må hafva varit hvilken som helst; säkert är emellertid, att den betecknar en revolution, eller en evolution, af föreställningarna om lifvet efter detta. Likbränningens införande är nämligen ingalunda liktydigt med att tron på ett sådant lif upphört. Hos de folk, som brände sina döda, fortlevde denna tro likaväl som hos dem, hvilka jordade liken obrända. Grafvarna med brända ben visa genom sitt innehåll, att man fortfarande ansåg de aflidna hafva ungefär samma behof som de lefvande.

Likbränningen betecknar således en renare och högre uppfattning af lifvet efter detta, ehuru man ej kunde frigöra sig från den föreställningen, att den från kroppen frigjorda själens fortsatta lif liknade människans lif här på jorden.

Under den del af bronsåldern, då liken brändes, blefvo de från bålplatsen hopsamlade, i större eller smärre bitar sönderfallna, genom den starka hettan hvitnade benen omsorgsfullt rensköljda från jord och kol, innan de nedlades i grafven.

I stället för det under den äldre delen af bronsaldern vanliga bruket att vid den döde krigarens sida nedlägga hans svärd finner man ej sällan i nordiska grafvar från bronsålderns senare del mycket sma, af brons gjorda efterbildningar af svärd. Möjligen beror detta på att det ej var plats i grafven för ett verkligt vapen, eller ock hafva kanske den af lidnes närmaste ansett det vara en onödig uppoffring att gifva åt den döde ett verkligt svärd och därför lagt ned i grafven endast en sådan miniatyrafbildning, hvarigenom de likväl ej helt och hållet bröto med det fäderneärfda bruket. Man skulle emellertid måhända ock, med känedom om föreställningarna hos många andra folk, kunna söka förklaringen i den tron, att svärdets *själ* skulle följa den dödes själ till den andra världen, om blott en afbildning af detta vapen lades ned i grafven. För sistnämnda förklaring talar ock, att man i en svensk graf från en mycket sen del af bronsåldern, da järnet ej var alldeles okänt här i landet men mycket sällsynt och således dyrbart, funnit ett miniatyrsvärd af järn (f. 64). Här kan det följaktligen ej vara tal om sparsamhetshänsyn.



64. Symboliskt svärd af järn. Sk. 1.

Redan under stenåldern sparas, såsom vi sett, ett märkligt inflytande från Söderns folk på grafskicket här i Norden och således på vara förfäders föreställningar om det fortsatta lif, som de bortgångna förde. Seden att bygga dösar först och gånggrifter några århundraden senare hade genom ett sådant inflytande blifvit allmänna i Norden. På samma sätt träffa vi äfven under bronsåldern vid olika tider flera bevis för en främmande inverkan på grafskicket här.

Så blef det under den äldsta delen af bronsaldern i Skandinavien, liksom i många andra länder, vanligt att öfver grafven uppkasta en väldig, af jord eller sten bildad hög, hvilken genom sin storlek bildar en iögonfallande mot-

sats till den låga upphöjningen kring stenålderns grafkammare.

Å andra sidan träffa vi mot slutet af bronsåldern äfven i Sverige den i Italien och andra sydligare delar af Europa vid samma tid vanliga seden att nedsätta de lerkärl, som innesluta lämningarna af de brända liken, i jorden, utan att någon hög anger grafvens plats. Mångenstädes stå flera sådana lerkärl tillsammans på ett ställe, där marken är alldeles slät och intet låter ana tillvaron af ett graffält.

Liksom vi här kunna skönja ett samband med de samtida förhållandena i Italien, visar sig ett dylikt samband äfven i formen af många bland de grafkärl af lera, som under vår bronsålders senare del användes.

Så har man i Sverige, Danmark och norra Tyskland, i trakterna kring nedre Elbe, påträffat flera lerkärl, hvilkas form icke är naturlig för ett kärl utan mer eller mindre troget efterbildar en hydda med tak och dörr (f. 28). Dylika »husurnor» förekomma äfven i mellersta Italien. Den idé, som ligger till grund för dem, är tydligen, att kvarlevorna efter den på bälet brände skulle få en sista hviloplats, som till formen liknade den hydda, i hvilken den lefvande bott. Jämför man närmare de nordiska och de italienska husurnorna, visar sig emellertid, att de förra icke kunna vara efterbildningar efter de senare utan att endast tanken är gemensam. Här som i fråga om dösa och gånggrifterna är det ej ett föremål utan en idé, som kommit hit från främmande land.

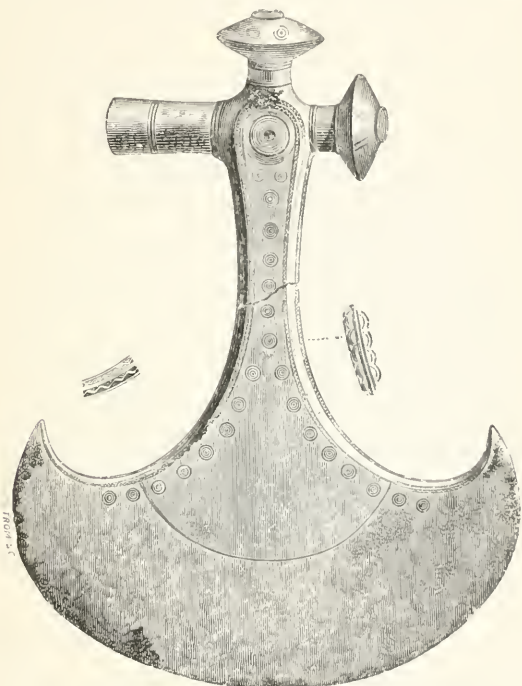
Äfven i andra fall kan man uppvisa ett dylikt inflytande från Italien på Norden under bronsåldern. Flera här uppgräfda lerkärl från denna periods senare del, hvilka ej äro husurnor men i likhet med dem innehålla brända ben, visa i sin form stor likhet med dem, som i Italien äro karakteristiska för öfvergångstiden mellan bronsålder och järnålder. Likheten är så stor, äfven i afseende på de omvända skålar, som tjänat till lock, att det ej kan vara något tvifvel om att de nordiska lerkärlen af nu ifrågavarande slag tillkommit genom efterbildning efter de italienska.

Viktigare än allt det nu nämnda är emellertid, att det uppenbarligen var på grund af inflytande söder ifrån, som våra förfäder under bronsåldern började att bränna sina döda; och det förtjänar uppmärksamhet, att detta nya grafskick visar sig i Norden ganska kort tid efter att det blifvit allmänt i sydligare länder. Hos de med germanerna i Norden

mer eller mindre nära besläktade folken i mellersta och södra Europa uppträdde likbränningen ett par århundraden före det 2:a förkristna årtusendets midt, och här i Sverige visar sig samma grafskiek redan omkring midten af samma årtusende.

* * *

Under bronsåldern, liksom redan under den föregående perioden, trodde våra förfäder således på ett lif efter detta.

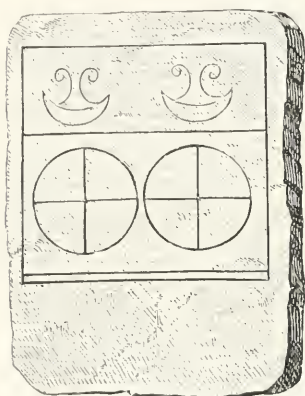


65. Yxa af tunn brons, gjuten öfver lera. Södermanl. †.

Under båda perioderna träffa vi också spår af offer åt de döda, se vi, att de aflidna förfäderna voro föremål för dyrkan. Så fann jag midt på bottnen af en stor grafhög i Skåne lämningarna af en ekkista och ett däri under bronsålderns äldre del nedlagdt obrändt lik samt invid denna graf ett rundt, af kullersten hopfogadt, enkelt altare, på hvilket lägo kol och ben, troligen djurben. På altaret, hvilket jämte kistan kort därefter betäckts af den väldiga högen, hade uppenbarligen ett offer förrättats.

Många förhållanden visa, att äfven solgudens dyrkan, hvilken i likhet med förfädernas kan spåras i den föregående perioden, varit allmän i Norden under bronsåldern. Flera af denna guds symboler förekommo nämligen här under sist-nämnda tid.

Såsom vi redan sett, var yxan en af de viktigaste bland solgudens symboler. I Södermanland fann man för fyrtio år sedan två präktiga, hvarandra lika yxor, prydd med guld och bärnsten (f. 65). De äro icke massiva utan bestå endast af tunn brons, som är gjuten öfver en kärna af lera. Yxorna kunna således hvarken hafva användts som vapen eller verktyg; de skulle hafva sprungit sönder vid första hugg.



66. En af väggstenarna i grafven vid Kivik. Sk.

Från Skåne kännes en alldeles dylik yxa; huruvida äfven här två yxor anträffats, vet man emellertid ej. Men på ett ställe i Jylland har man funnit två bronsyxor af samma form som de svenska och liksom dessa gjutna af tunn brons öfver en lerkärna. Då således dylika yxor vid åtminstone två tillfällen här i Norden funnits parvis, är det i hög grad anmärkningsvärdt, att *två* yxor äro afbildade på en af väggstenarna i Kiviksgrafven; dessa hafva också nästan samma form som de nu beskrifna.

En annan af solgudens symboler var hjulet, vanligen med fyra ekrar. Otaliga sådana hjul ses på hällristningarna anbragta på ett sådant sätt, att de ej kunna förklaras som verkliga hjul utan måste betraktas som symboler. Äfven på Kiviksgrafvens väggar äro sådana hjulsymboler inhuggna (f. 66). En rad fyrekriga hjul pryda ock ett präktigt, i Nationalmuseum förvaradt bronsbeslag troligen till ett slags rundt altare af trä, hvilket märkliga beslag uppgår ur en torfmosse nära Ystad; i midten af hvarje hjul ses ett rundt hål, motsvarande det, genom hvilket på det verkliga hjulet axeln gick. Jämte detta beslag upptogs en stor rund bronsskifva, prydd med punkterade sirater, liknande flera afbildningar af den strålände solen, som äro kända från forntiden. Skifvan har tvefvelsutan haft sin plats på altaret såsom en bild af solen.

Emedan man stundom tänkte sig, att solen färdades på en båt, hör också en sådan farkost till solsymbolerna. Bland de många fartyg, som ses på hällristningar och bronsföremål, böra några sannolikt snarare betraktas som sådana symboler än som verkliga farkoster. Och symboliska äro uppenbarligen de små båtar af tunt guld, med spanter af smala bronsband, hvilka båtar, till ett antal af omkring 100, ställda i hvarandra, lågo uti ett i Jylland uppgräfdt lerkärl.

Som kärl afsedda för religiöst bruk under var bronsalder böra vi betrakta några af brons och guld (f. 67), som anträffats på olika ställen i Sverige.

Bland bronskärlen böra särskildt nämnas två, som upptagits ur torfmossar nära Ystad. Det ena, stort och präk-



67. Guldsål. Blek. $\frac{2}{3}$.

tigt (f. 60), med drifna sirater, är infördt från Italien under det 10:e århundradet före Kr. f. Det andra, som vid uppgräfningen förstördes, har burits af en liten på fyra hjul hvilande bronsvagn, som finnes i behåll (f. 61); en alldeles dylik vagn med ännu bevaradt kärl, hvilket har den form som teckningen visar, är funnen i Mecklenburg.

En af guldsålarna är funnen på Smörkullen i Skrea socken, Halland. Namnet »Smörkullen», hvilket äfven förekommer på andra ställen i Sverige, är tydligen ett minne af att »smörjningar» och andra religiösa handlingar förrättats på platsen.

Nära Eskelbems kyrka på Gotthland gjordes för några år sedan ett fynd, som uppenbarligen står i samband med guda-

dyrkan under bronsålderns sista tid, före midten af det sista förkristna årtusendet. Vid gräfning i en åker anträffades där två betsel (f. 52), tolf runda beslag samt några andra prydnader till seltyget, en stor, rund, genombruten skifva med några bronshängen, som klinga mot skifvan, då denna skakas, lämningar af tre kärl m. m., allt af brons, utom det ena betslets munbett, som är af *järn*. Tydligt hafva vi här för oss metallsaker, som hört till en med två hästar förspänd vagn. Den stora, en gång som guld glänsande skifvan, hvilken efter allt att döma hängt på främre ändan af vagnstången mellan de båda hästarnas hufvud, är en bild af solen: midten har form af ett fyrekrigt hjul, hvarifrån en mängd strålar utgå.

Fyndet leder tanken till den omkring 100 år efter Kr. föd. lefvande romerske författaren Taciti berättelse om gudinnan Nertus, som »på en ö i oceanens hade en helig lund, och om den med kor förspända, med en väfnad täckta vagn, på hvilken gudinnans bild af en präst föres ut ur lunden omkring i den omgifvande bygden, där då alla strider hvila och allmän fred råder. Naturligtvis är det ej min mening, att Taciti skildring skulle afse Eskelhem, endast att det nu omtalade står i samband med liknande bruk, hvilka således äro mycket äldre än Taciti tid, liksom vi nedan få se, att de fortlevvat långt därefter.

Den omständigheten, att nyssnämnda fynd anträffades nära Eskelhems kyrka, förtjänar beaktas, emedan detta antyder, att här, liksom på många andra ställen både inom och utom Norden, en kristen kyrka byggts på den plats, där sedan urminnes tider gudstjänst hållits.

Järnåldern.

(Från midten af det sista årtusendet före till midten af det elfte arhundradet efter Kristi födelse.)

Benämningen järnåldern afser, såsom vi redan hört, den del af hednatiden, under hvilken järnet var känt. Man skulle visserligen, om man fäster sig vid ordets egentliga betydelse och tillika tänker på att järn och stål aldrig varit af en sådan vikt som i våra dagar, kunna säga, att järnåldern ännu fortfar, men för fornforskaren slutar Sveriges järnålder med kristendomens seger öfver asagudarne.

Under järnåldern lärde Sveriges invånare känna, utom järn och stål, äfven silfver, glas, elfenben, präglade (utländska) mynt, konsten att löda och förgylla metaller m. m. Och emedan järnarbetena icke med de medel, som då stodo till buds, kunde, såsom bronssakerna, åstadkommas genom gjutning, fick smideskonsten en helt annan betydelse än under bronsåldern. En af de viktigaste nyheterna var dock skrifkonsten, med hvilken nordborna redan under järnålderns äldre del visa sig vara förtrogna. De äldsta skriftecknen i Norden, och de enda under hednatiden här använda, äro runorna.

Genom ett vidt omfattande studium af de otaliga fynd från vår järnålder, som nu äro kända, har det blifvit möjligt att urskilja flera olika perioder inom den långa tid, som förflutit mellan järnålderns början och kristendomens införande här i Norden. Och med tillhjälp af de tusentals mynt och andra främmande arbeten af känd ålder, som de svenska fynden innehållit, är det jämförelsevis lätt att se, hvilka århundraden före eller efter Kr. fød. hvar och en af dessa perioder motsvarar. Här skola vi emellertid särskildt betrakta endast följande fyra större afdelningar af järnåldern:

1. Den förrromerska järnåldern, eller tiden före den period, då inflytandet af den romerska kulturen blef märk-

bart äfven i Norden. Denna tid motsvarar ungefär det sista halfva årtusendet före Kr. fød.

2. Den romerska järnåldern, eller den tid, då nyssnämnda inflytande, sedan romarne utsträckt sitt välde norr om Alpena, gjorde sig starkt gällande här. Från början af vår tideräkning till omkr. år 400.
3. Folkvandringstiden. Från omkr. år 400 till omkr. år 800.
4. Vikingatiden. Från omkr. år 800 till omkr. år 1050.

1.

Den förromerska järnåldern.

(Från midten af det sista årtusendet före Kristi födelse till vår tideräkningss början.)

Vi hafva sett, huru Nordens folk redan under bronsåldern stodo i liflig, om än ej omedelbar förbindelse med Söderns. Genom denna förbindelse kom den första kämmedomen om järnet till Norden, och genom ständig samfärdsel med sydligare trakter blefvo nordborna alltmer förtrogna med den nya metallens bruk. Våra förfäder hafva således lärt känna järnet, liksom bronsen, på samma sätt som de uppfinningar, hvilka i senare tider gjorts af andra folk.

Såsom vi minnas, utöfvades från Italien ett ganska starkt inflytande under bronsåldern på länderna norr därom. Detta inflytande har ock varit af stor vikt för utbredandet af järnets bruk till Europa norr om Alpena och slutligen till Skandinavien. Järnet uppträder i mellersta Italien samtidigt med etruskerna, och det är numera uppenbart, att mellersta Europas och Nordens folk i hög grad hafva förbindelsen med etruskerna att tacka för kämmedomen om denna metall.

Äfven i fråga om järnets likaväl som om bronsens utbredning öfver Europa hafva de senaste årtiondenas forskningar ledt till resultat, som visat, att de äldre åsikterna varit väsentligen oriktiga. Förr antog mången, att bronsen förts till mellersta och norra Europa af etruskerna och järnet af romarne. Nu veta vi, att det var med järnet, som etruskerna gjorde folken norr om Alpena bekanta, och att detta inträffade långt innan romarne började utöfva något

inflytande utom Italien, ja att järnets första uppträdande i länderna norr om Italien inföll före den tid, da Rom enligt traditionen grundlades.

De senaste årtiondena hafva också i hög grad ökat vårt vetande om den äldsta järnåldern i Sverige, det halfva årtusende, som ligger mellan järnålderns början här och Kristi födelse.

I alla länder var järnet, när det först blef känt, mycket sällsynt och i följd däraf dyrbart. Sa var förhållandet både i medelhafstrakterna och i mellersta Europa. Först använde man därför den nya metallen hufvudsakligen till prydnader, såsom nålar, smärre och större ringar och dylikt. Fran den äldsta tiden af järnets förekomst i mellersta Europa har man till och med funnit den nya metallen endast använd till enkla ornament inlagda i brons; sådana järninläggningar ses på bronsfästena till några svärd, hvilkas klingor varit af brons.

Förhållandet var äfven här i Norden detsamma. En i Danmark funnen bronsknif har enkla ornament inlagda med guld och järn. Flera af de äldsta järnföremål vi känna från det nordiska området äro nålar, armringar och halsringar, således prydnader. Redan före den egentliga bronsålderns slut förekomma emellertid någon gång här knifvar och andra eggverktyg af järn. Så hafva vi redan sett, att man ur en svensk graf från bronsålderns femte period upptagit ett miniatyrsvärd af järn. Till det ofvan omtalade märkliga fyndet vid Eskelhem på Gottland, hvilket förskrifver sig från början af bronsålderns sjätte period, hörde till och med ett betsel, hvars munbett varit af järn; da var således den nya metallen ej längre sällsynt och dyrbar. Det andra, på samma ställe funna betslet, som för öfrigt är alldeles likt det förra, har bettet af brons.

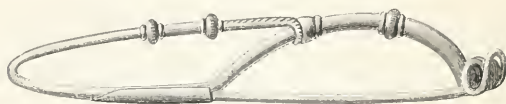
Att järnet verkligen varit i allmänt bruk åtminstone i södra delen af Sverige vid midten af det sista årtusendet före Kr. föd., visas bland annat af flera där funna runda spännen af samma slag som f. 68. Själftva spännena äro visserligen af brons, men *alla*, som nu äro kända från Sverige likaväl som från Danmark — de enda länder där de anträffats —, hafva haft nålar af järn. Då nålarna ej varit synliga, har man följaktligen icke gjort dem af järn, därför att spännsmyckena genom nålar af den nya, kostbara metallen skulle få ökad värde. Att nålarna, ehuru de ej kunde ses,

äro af järn, bevisar således, att denna metall redan var allmän här.

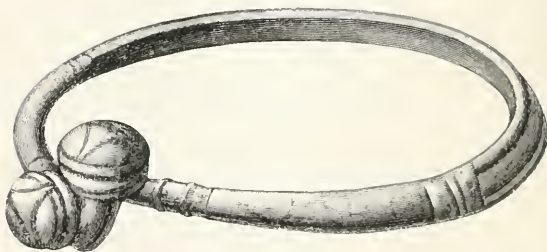
Från nu ifrågavarande del af vår järnålder äro äfven många andra prydnader funna, bland hvilka särskildt böra nämnas halsringar (f. 70), nålar och spännen af olika former. Sådana bågformiga spännen som det här (f. 69) afbildade äro yngre än de nyss beskrifna runda. Jämför man dessa bågformiga spännen med dem från den nordiska bronsålderns senare del (f. 44), kan man ej se minsta likhet. Och dock



68. Ett par runda bronsspännen. Smål. $\frac{1}{3}$.



69. Spänne af järn. Boh. $\frac{1}{2}$.



70. Halsring af brons. Söd. $\frac{1}{2}$.

äro de alla befryndade med hvarandra, ehuru de tillhöra olika grenar af samma släkt, hvilka länge lefvat skilda från hvarandra.

De flesta prydnader från denna tid, såväl ringar som spännen, äro af brons; så var fallet under *hela* järnåldern, om vi se bort från arbetena af ädla metaller. Bronsens guldliknande färg ägnade sig ju bättre än järnet för smycken, och bronzen begagnades äfven under järnåldern allmänt till prydnader och kärl, liksom vi ju ännu i dag använda mycket brons eller andra kopparlegeringar.

Vapen och verktyg gjordes däremot numera nästan alltid af järn. Endast sällan träffas en knif eller dylikt mindre verktyg af brons.

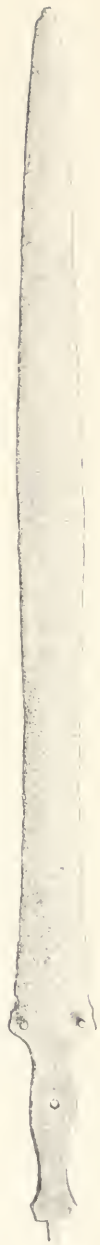
Många i Sverige från denna tid funna föremål af järn hafva visat sig vara förfärdigade inom landet, troligen af inhemskt material. Ty sedan järnet blifvit känt här, dröjde det säkerligen ej länge, innan man kom underfund med att järn kunde erhållas genom smältning af de rostfärgade klumpar af myrmalin, som upptogos från sjöbottnen, och att den nya metallen således kunde fås i landet. Af hvilken stor betydelse detta var, är lätt att inse, då vi erinra oss, att *all* den metall, som under bronsåldern användts här till vapen och verktyg, mast köpas från andra länder.

En liten ugn af enklaste slag, i hvilken järn smälts, sasom vi af den däri funna slaggen se, påträffades nyligen i jorden på Bjärsgårds ägor i Skåne och förskrifver sig från en tidig del af järnåldern, emedan man bland den framför ugnen liggande slaggen fann bitar af lerkärl från den tiden.

Vapnen voro i början af järnåldern hufvudsakligen desamma som under bronsåldern: svärd, spjut, pilar och yxor, med skölden som det förnämsta försvarsvapnet.

Svärden voro dels sasom de af brons tveeggade, dels eneggade, hvilket icke förekom under bronsåldern. I båda fallen äro de dock väsentligen olika dem från den föregående tiden, emedan bronsvärden, såsom vi sett, uteslutande eller sa godt som uteslutande varit stiekvapen men järnsvärden egentligen voro huggvapen. De flesta klingorna äro visserligen mer eller mindre spetsiga, men andra sluta icke i en spets. F. 71 visar ett nyligen i Östergötland funnet järnsvärd från vår järnålders allra äldsta del. Många svärd från en något senare tid, från århundradena närmast före Kr. föd., hade slidor af järn. Andra hafva haft slidor af trä.

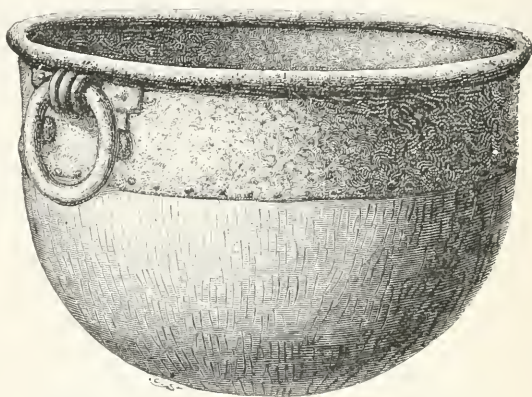
Af sköldarna, som varit af trä, återsta sällan mer än de af järn gjorda sköldbucklorna. Dessa hade sin plats midt på skölden och tjänade till att skydda den hand, som omfattade det tvärs



71. Järnsvärd. Östergötl. 1

öfver en öppning under sköldbucklan anbragta handtaget.

Ett par fynd från denna tid hafva innehållit stora kittlar af järn eller af järn och brons: i senare fallet är den öfre delen af järn och den nedre af brons (f. 72). Några af de i Norden vid denna tid begagnade kittlarna hafva haft en religiös bestämmeelse. Fran kejsar Augusti tid berättas det om cimbrerna, som bodde i trakten af Elbes mynning, att deras sändebud till Rom, hvilka skulle bedja om tillgift för ett angrepp på romarne, medförde som gåfva sitt folks heliga kittel.



72. Kittel af brons och järn. Öl. $\frac{1}{2}$.

I några bronskärl af klassisk härkomst, hvilka äro funna i den sydligaste delen af det nordiska området, hafva vi vittnesbörd om handelsförbindelser med södra Europa.

Handeln förde fortfarande, då som under bronsåldern, bärnstenen till Södern och förmedlade de sydeuropeiska folkens kulturinflytande på Nordens.

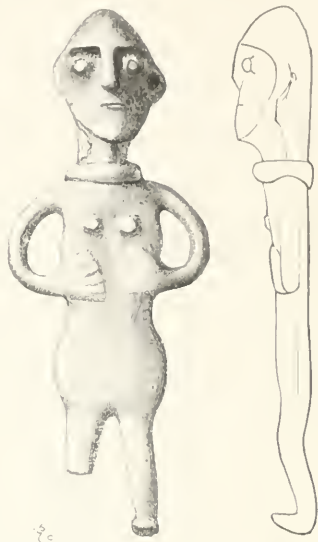
Det är tydligen denna inverkan från Södern vi kunna spåra i sadana konstförsök som de bronsbilder från århundradena närmast före Kr. föd. man funnit i södra Sverige (f. 73). I likhet med de bilder från bronsåldern, som vi redan lärt känna, röja de större teknisk färdighet än konstnärlig utbildning. Men de äro af stort intresse, emedan åtminstone flera af dem efter all sannolikhet äro nordiska arbeten.

Under den förromerska järnåldern var, liksom under många föregående århundraden, likbränningen allmän här i Sverige. Lämningarna från bälet äro ej sällan nedlagda i

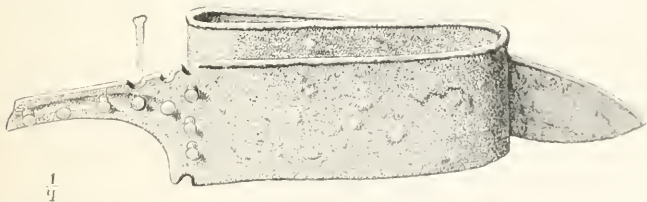
en för ändamålet särskildt gräfd liten grop utan att vara inneslutna i en stenkista eller ett kärl och utan att vara täckta af någon hög. De i dessa »brandgropar» — i Danmark, där de först blefvo föremål för uppmärksamhet, kallas de »brandpletter» — liggande benen äro ej, såsom under bronsåldern var vanligt, rensköjda utan blandade med kol och aska från bålet. I andra, af en liten hög täckta grafvar från denna tid äro emellertid de brända benen nedlagda i ett kärl af lera eller metall.

Manga i grafvarna från denna tid, liksom i grafvar från senare delar af järnåldern, liggande föremål bära tydliga märken af att hafva varit med den döde på bålet. Ej sällan finner man, att svärds klingor, spjutspetsar och andra saker, medan de ännu voro upphettade af bålet's eld, blifvit sammanböjda (f. 74); vid flera tillfällen har det visat sig, att detta *icke* gjorts endast för att sakerna skulle få rum i grafkärlet.

Ehuru grafvar med obrända lik icke äro kända här från någon af bronsålderns tre sista perioder, har man märkvärdigt nog funnit några sådana grafvar, hvilka höra till järnålderns allra första tid och därpå följande århundraden.



73. Kvinnobild af brons, sedd från två sidor. Sk. $\frac{3}{4}$.



74. Hopböjdt järnsvärd. Öl. $\frac{1}{4}$.

Då vi nu befinna oss i tiden omedelbart före vår tideräknings början, är det naturligtvis lättare än i fråga om de

äldre perioderna att bestämma, från hvilka århundraden de olika arbetena förskrifva sig. På denna tid faller nämligen äfven i fråga om Europa norr om Alperna historiens ljus vida klarare än på föregående perioder.

Under nu ifrågakvarande period hafva de dåvarande kulturfolkens författare, såvidt till våra dagar bevarade skrifter gifva vid handen, för första gången något att förtälja om den skandinaviska Norden. De äldsta uppgifterna om våra bygder träffa vi i berättelsen om den resa, som Pyteas från Massilia, det nuvarande Marseille, omkring 300 år före Kristi födelse företog till norra Europa. Han besökte här under Britannien och hörde där omtalas ett stort land, Tule,* som lag sex dagsresor däriifrån mot norr och gränsade till det isiga hafvet. Invånarne i Tule idkade åkerbruk; säden sammanfördes i stora hus (lador), där axen uttröskades, ty detta kunde icke här, såsom i södra Europa, göras under öppen himmel, emedan man i Tule sällan hade solklara dagar men däremot öfverflöd på regn. Af säd och honung bereddes ett slags dryck, hvarmed tydligen afses mjödet. I synnerhet som Skandinavien äfven enligt senare klassiska författares åsikt låg norr om England, torde det icke lida något tvifvel, att Pyteas med Tule betecknar den skandinaviska halföns västra kust, troligen den norska. Pyteas meddelar äfven underrättelser om bärnstenens hemland, det vill säga södra delen af det nordiska området. Han omtalar där ett folk, guttoner eller — som man också velat läsa namnet — teutoner. I guttoner har man trott sig kunna igenkänna gutarnes eller götarnes namn.

2.

Den romerska järnåldern.

(Från vår tideräknings början till omkring år 400.)

Vid midten af det sista århundradet före Kr. föd. införlivades Gallien genom Julius Cæsar med det romerska riket, och under det följande århundradet eröfrades en stor del af Britannien. Redan Cæsar hade gått öfver Rhen, och snart fättade romarne fast fot öster om denna flod, under det att

* Man har antagit, att namnet Tule uppkommit af ett i det fornirländska språket förekommande ord thual, som betyder norr.

alla länderna söder om Donau förenades med det romerska väldet.

Många af de folk, som bodde i de nu till Tyskland och Österrike hörande länderna, blefvo härigenom delaktiga af den romerska kulturen, och denna kultur utöfvade i lång tid, ända till det västromerska rikets fall, ett starkt inflytande äfven långt utom gränserna af caesarernas rike. Romerska härar hafva visserligen aldrig framträngt till Skandinavien, emedan Vari nederlag i Teutoburgerskogen — i den trakt, där gränsen nu går mellan Westfalen och Hannover — år 9 efter Kr. föd. för alltid tillintetgjorde romarnes försök att underkufva norra Tysklands kraftiga befolkning. Men en romersk flotta hade kort därförut, något af åren närmast före eller efter vår tideräknings början, seglat rundt Jyllands kuster. En inskrift på väggen till ett åt kejsar Augustus och gudinnan Roma i Ankyra, det nuvarande Angora, i Mindre Asien uppbyggt tempel omtalar denna märkliga händelse och tillägger, att ingen romare före den tiden någonsin hade vare sig till lands eller till sjöss kommit till dessa af cimbrer och andra germanska folk bebodda trakter.

Germanerna, äfven de inom det nordiska området boende, kommo vid denna tid också på många andra sätt i en allt lifligare beröring med romarne. Redan under Augusti regering uppehöll sig många af vara stamfränder i Rom som soldater i livvakten eller af andra skäl; och antalet af de »barbarer», som på detta sätt kommo under inverkan af världsstadens kultur, ökades i den följande tiden alltmera. Af ännu större betydelse var dock handeln, som på fredliga vägar förmedlade Roms inflytande ända till våra bygder: ett förhållande som vi mindre lärt känna genom de romerska författarnes skrifter än genom de talrika och märkliga fynd, hvilkas rätta betydelse först den senaste tidens forskning ådagalagt.

Otaliga ur Skandinavien's jord uppgräfvda romerska mynt samt bronskärl, glaskärl, vapen, prydnader och konstsaker, utgångna från romerska verkstäder, bevisa, att vara förfäder under århundradena närmast efter Kristi födelse maste hafva stått i en ganska liflig, om också mer eller mindre medelbar beröring med sin tids förnämsta folk, en beröring som för öfrigt lämnat spår efter sig däruti, att många af de arbeten från Nordens äldre järnålder, som visat sig vara förfärdigade här, utmärka sig för smakfulla former och fina sirater.

Vi få emellertid icke vid uttrycket »romerska verkstäder» fästa den betydelsen, att dessa skulle hafva varit belägna i staden Rom; med undantag af mynten torde de flesta i Norden funna »romerska» arbeten säkerligen förskrifva sig från det stora rikets provinser.

Afståndet från de vid Rhen och Donau liggande provinserna till den sydligaste delen af det nordiska området var ju ej särdeles stort, och handeln med Norden hade därför ej så stora svårigheter att bekämpa som i äldre tider.

De allra flesta i svensk jord funna romerska mynten äro »denarer», silfvermynt, ungefär af ett 25-öres storlek, präglade under de tvenne första århundradena efter Kristi födelse. F. 75 visar ett sådant silfvermynt med kejsar Antonini Pii bröstbild, prägladt kort efter kejsarens år 161 inträffade död. Det hittades år 1871 tillsammans med en stor mängd andra



75. Romerskt silfvermynt (denar)*

Sk. $\frac{1}{4}$.

romerska silfvermynt, slagna mellan åren 54 och 211 efter Kr. födelse. Mynten, som lågo helt nära jordytan, funnos under plöjning på en nyligen odlad åker vid Hagestadborg i Löderups socken, sydöstra Skåne. Af fyndet inköptes för statens histo-

riska museum 550 mynt, vägande 1.60 kilogram. Denna skatt är den största i sitt slag, som man nu känner från hela Skandinavien, med undantag af Gottland. På denna ö hittades nämligen år 1842 vid Kams i Lummelunda socken omkring 600 romerska silfvermynt från samma tid (1:a och 2:a århundradet). Och vid upprensning af ett dike i en till Sindarfve i Hemse socken hörande åker anträffades år 1870 omkr. 1500 dylika silfvermynt, hvilka varit förvarade i en lerkruka; de vägde tillsammans öfver 4.25 kilogram (10 skålpund).

Vi böra lägga märke till den omständigheten, att fyndet vid Hagestadborg anträffades på Skånes sydöstligaste udde, den till Bornholm och norra Tyskland närmast liggande delen af Sveriges fastland, där man äfven flera gånger förut funnit romerska mynt. Denna omständighet är i synnerhet af vikt därför, att sydöstra Skåne, Bornholm, Öland och Gottland äro de delar af Norden, där de utan jämförelse flesta

* Inskriften lyder: Den gudomlige Antoninus. — Upptagandet bland de otödliga.

romerska mynten från de två första århundradena efter Kr. föd. blifvit funna.*

Da härtill kommer, att stora fynd af dylika mynt äro anträffade vid Weichsels mynning och nedre lopp, i Schlesien nära Oder och i Galizien, så blir det mer än sannolikt, att åtminstone de flesta af de till Norden komna romerska mynten från nämnda tid blifvit genom handeln förda hit från sydost utefter Odern och Weichsels floddalar.

Detsamma gäller äfven om många af de öfriga i Skandinavien funna romerska arbetena. En del af mynten och af de andra sakerna hafva emellertid utan tvifvel hitkommit från sydväst, från de romerska provinserna vid Rhen.

På några af de i svensk och dansk jord anträffade romerska arbetena ser man ännu fabriksstämpeln, innehållande det vanligen fullt utskrifna namnet på verkstaden eller fabrikanten. Två sådana fabrikanters namn böra i synnerhet omtalas. Det ena är Publius Cippius Polybius, det andra Lucius Ansius Epaphroditus. Många bronskärl med dessa namn äro funna i Herculaneum och Pompeji, på andra ställen i Italien samt i mellersta och norra Europa; i Danmark äro flera funna. Ett kärl med Epaphroditus' namn uppgräfdes år 1828 jämte en järnyxa ur en grafhög på Kungsgårdens ägor i Högs socken, norra Hälsingland.

Under upptagande af några trädrötter i en åker vid Lenstad i Toroslunda socken på Öland paträffade man år 1842 det vackra handtag till ett större bronskärl, som är afbildadt f. 76. Ögonen i det backshufvud, i hvilket handtaget nedtill slutar, äro inlagda med silfver.

Ett bland de märkligaste fynd af romerska arbeten, som hittills gjorts i Sverige, är det, som år 1818 anträffats vid Fycklinge i Björksta socken, två mil från Västerås. Här fann man nämligen i en grafhög en stor bronsvas innehållande brända ben och några bitar smält glas, möjligen af spelbriekor, å hvilken vas en inskrift läses, som betyder, att vassen blifvit helgad åt Apollo Grannus af Ammillius Constans, förståndare för gudens tempel. Detta präktiga bronskärl, som nu utgör en prydnad för Statens historiska museum, är nära

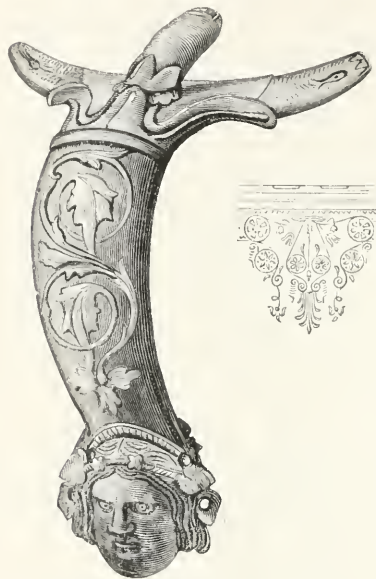
* Af de omkring 6000 romerska mynt från dessa århundraden, som man för närvarande känner från Skandinavien, äro nämligen mer än 4200 funna på Gottland, 500 på Öland och Bornholm, 650 i Skåne men blott ej fullt 100 på Sveriges fastland utom Skåne; omkring 600 äro hittade i Danmark utom Bornholm men endast 5 i Norge.

45 centimeter högt; de kring öfre kanten löpande siraterna äro inlagda med silfver.

Apollo Grannus dyrkades af de keltiska folken. Namnet förekommer i flera inskrifter i Skottland, Rhentrakterna och Bäjern samt på ett altare i Rom. Grannus är den latinska formen af ett keltiskt ord, som betyder sol.

Vår vas har således en gång tillhört ett tempel, som legat i något af kelter bebodt land inom det stora romerska riket, det vill säga antingen på de Brittiska öarna, i Frank-

rike eller sydvästra delen af det nuvarande Tyskland, sannolika i sistnämnda trakt eller i Rhenländerna. Möjligen hemfördes kärlet, hvilket väl icke godvilligt såldes från templet till barbarerna, en gång som byte af någon bland de öfver det romerska rikets gränser inbrytande germanska stammarna och vandrade sedan mot Norden, till dess det slutligen användes som grafurna till förvarande af de från bålet hopsamlade kvarlevorna af den siste ägaren, en svensk man, som troligen varit mäktig och rik men hvilkens namn nu ingen känner.

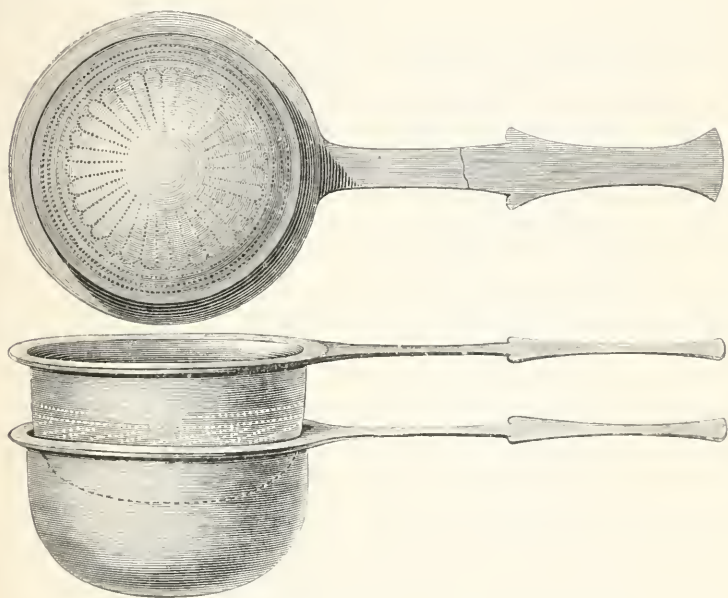


76. Handtag af brons till ett större kärl. Romerskt arbete. Öl. $\frac{1}{2}$.

Flera andra romerska bronskärl äro träffade i Sverige, såväl på fastlandet som på Öland och Gottland. Många bland dem äro funna i grafvar.

Ett stort och dyrbart fynd af romerska fornsaker gjordes år 1872 å Öremölla ägor nära Abekås fiskeläge på Skånes södra kust. Här anträffade man i jorden under en mindre stenhäll ett stort bronskärl, innehållande brända ben, som varit insvepta i fint tyg och i en ringbrynja af järn. Omkring kärlet lägo en slef af brons med därtill hörande sil (f. 77), två slipade glasbägare och två lerkärl m. m. Säkerligen brons- och glaskärlen samt troligen ringbrynjan äro romerska arbeten.

Liknande fynd af en bål och en slef med sin sil af brons äro flera gånger gjorda i Skandinavien. Sådana slevvar med däruti passande silar äro också ofta hittade i de romerska länderna. Romarne begagnade dem, då de öste vinet ur det stora kärl, i hvilket vinet blandades med vatten eller snö; de motsvarade således de slevvar, med hvilka vi ösa ur balen i tillbringaren eller glasen. Då man med slevven och den däri nedsatta silen upphämtade vin ur bälén och sedan lyfte ur silen, fylldes slevven med det klara vinet, under det all bottensats stannade kvar i silen.

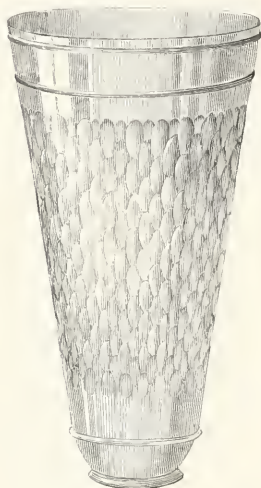


77. Slef med sil af brons. Romerskt arbete. Sk. $\frac{1}{3}$.

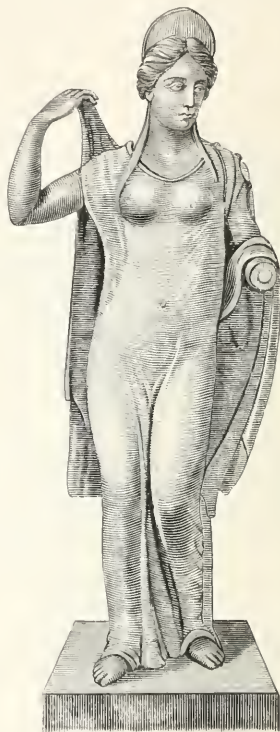
Emedan man så ofta i Norden funnit ej blott dessa slevvar med tillhörande silar utan äfven de stora bronsbälarna, så kunna vi med skäl framställa den frågan, om icke vinet redan under denna tid hörde till de varor, som handeln bragte från sydligare länder till våra nejder. Cesars skildringar visa oss, att vinet af de romerska köpmännen fördes till de folk i västra Europa, som ännu icke blifvit införlifvade i det stora riket. Han berättar dock om sveverna, i västra delen af det nuvarande Tyskland, att de icke tilläto köpmännen införa vin i landet, emedan de fruktade, att denna

dryck skulle försvaga deras arbetskraft och göra dem vekliga.

Utom de två nyssnämnda glashägarna från Öremölla har man ännu i behåll flera andra i svensk jord funna glaskärl, (f. 78), som icke blott genom sin form och sina sirater utan äfven genom de omständigheter, under hvilka de hittats, visa sig tillhöra de första århundradena efter Kristi födelse.



78. *Glashägare. Gottl. $\frac{1}{3}$.*



79. *Romersk bronsstatyett. Öl. $\frac{1}{3}$.*

Men icke blott kärl af brons och glas, hvilka kunde vara »nyttiga», fördes till Norden från det romerska riket. Äfven konstföremål, såsom statyetter och dylikt, hafva letat sig väg hit. Så fann man år 1837 under höstarbete i jorden vid Ösby i Gräsgårds socken på Öland en vacker, nära 30 centimeter hög bronsstatyett, framställande den romerska gudinnan Venus (f. 79).

Bland de många andra saker, som våra förfäder erhöllo genom handeln med romarne, böra vi särskildt nämna några med emalj prydda arbeten.

Då samfärdseln mellan Norden och det romerska riket varit så liflig, som alla dessa fynd betyga, och då Skandinavien, såsom vi sett, redan långt före vår tideräknings början stått i förbindelse med Södern, kan det ej väcka förvåning, att några af de romerska författarne hafva ett och annat att förtälja om våra bygder.

Den förste, hos hvilken Skandinaviens namn tydligt förekommer, är Plinius den äldre, hvilken själf besökt Nordsjöns kuster och hvilken omkom år 79 efter Kr. fød. vid det utbrott af Vesuvius, som begref Herulanuum och Pompeji. »Jag har fått underrättelse», säger han, om omätliga öar, ej längesedan från Germanien upptäckta. Den ryktbaraste af de många öar, som ligga i den Codaniska viken, är Scandinavia, af ännu okänd storlek. Då Plinius beskriver de Britanniska öarna, möta honom där andra sägner om den Skandinaviska norden, hvilka han anför utan att misstänka, att fråga är om samma stora länd. Bland öar, som ligga midt emot Britannien i det Germanska hafvet, nämner han Scandia, Nerigon, den största af dem alla, och ytterst Tule. Scandia och Scandinavia äro troligen olika former af samma namn, ursprungligen betecknande halföns sydligaste del, där det ämn återfinnes i namnet Skåne. Nerigon kan ej gärna vara något annat än Norge, och Tule är dess nordligaste del, betraktad såsom en egen ö. Det bör ej förvana oss, att romarne, för hvilka den Skandinaviska halföns sammanhang med Finland och Ryssland ej gärna kunde vara känt och som endast genom osäkra, från flera olika håll erhållna uppgifter fatt någon kunskap om Norden, betraktade denna halfö såsom en ö eller rättare såsom flera öar.

Det svenska namnet träffa vi första gången hos Tacitus, hvilken omkring hundra år efter Kristi födelse skref sitt bekanta och för kändedomen om de germanska folkens förhållanden så ytterst viktiga arbete om Germania. I en stor mot norr öppen vik af Oceanen förlägger Tacitus svionernas samhällen, hvilka, utom genom sin folkrikhet, äro mäktiga genom vapen och skepp. För den märkliga beskrifning han gifver på deras fartyg få vi snart tillfälle att närmare redogöra. Ofvan svionerna är, enligt Tacitus, ett annat haf, trögt och nästan orörligt, hvilket tros sluta och ytterst omgifva jordkretsen, emedan den nedgaende solens glans där varar ända till uppgangen, så klar, att stjärnornas ljus för den bleknar.

I andra århundradet efter Kristus omtalar den alexandrianske geografen Ptolemeus, att öster om den Cimbriska halfön ligga de Skandiska öarna, tre smärre och öster om dem den fjärde och östligaste, hvilken egentligen kallades Skandia. Han uppräknar på denna ö sex folkslag, hvilkas namn dock numera, till en del troligen genom afskrifvarnes fel, äro nästan alldeles oigenkännliga utom »gutai», gutarne eller götarne: Ptolemeus är den förste, af hvilken de omtalas såsom



80. Nordisk höfding från det fjärde århundradet efter Kr. föd.

beboende Skandinavien. På den karta öfver norra Europa, som finnes i handskrifterna till Ptolemei geografi, ses Skandinavien för första gången.

* * *

Utom de från det romerska riket införda saker, som ofvan omtalats, innehålla fynden från nu ifragavarande period äfven mångfaldiga arbeten, som äro gjorda här i landet, ehuru de

ofta röja en tydlig inverkan af romerska förebilder. Sådana inhemska arbeten äro en mängd vapen, guldringar, spännen och andra prydnader, lerkärl m. m.

Fynden från denna tid hafva också gifvit oss ett stort antal verktyg, såsom städ, tänger, släggor, hammare, yxor, stämplor, borrar, sylar, mejslar, knifvar, skaffjärn, hyflar och filar, allt af järn; samt nitnaglar, spikar, en smältdegel m. m.

Vapnen äro hufvudsakligen af samma slag som under föregående tid, ehuru af något olika former. Svärds klingorna äro ej sällan damascerade och ofta arbetade på ett sätt, som vittnar om en hög grad af skicklighet. Fästet var nästan alltid till större delen af trä eller horn, stundom belagdt med brons eller silfver. Någon gång är det dock helt och hållet af brons.

Ofta träffar man ännu spår af svärdets träslida -- stundom är denna fullkomligt bibehållen -- med doppsko af metall eller elfenben. I danska torfmossor har man till och med funnit de lädergehäng, i hvilka svärderna burits.

Ännu allmännare vapen än svärdet synes spjutet eller lansen hafva varit. Bade järnspetsarna (f. 81) och de ända till 11 fot långa skaften af trä finnas i behåll. Tyngdpunkten var på kastspjutets skaft ofta utmärkt genom inslagna stift eller omvecklade snören, för att den kastande hastigt och lätt skulle kunna gifva åt spjutet det rätta läget i handen.

Icke endast pilspetsarna, vanligen af järn, utan äfven flera pilskäft och bagar äro bevarade. De senare äro af trä, omkr. 6 fot långa, och likna alldeles de båggar, som af invanarne på Söderhafvets öar ännu begagnas. (Bagar med kolf, liknande medeltidens armborst, voro okända här under hednatiden.) Pilarna hade 2—3 fot långa skaft af trä, vid hvilkas bakre ända man ser spår af fyra rader fjädrar, som varit fastbundna med beckade trådar. På pilskäften voro ofta bomärken inskurna, för att ägaren lätt skulle känna igen dem; några af dessa märken äro tydligen runor.

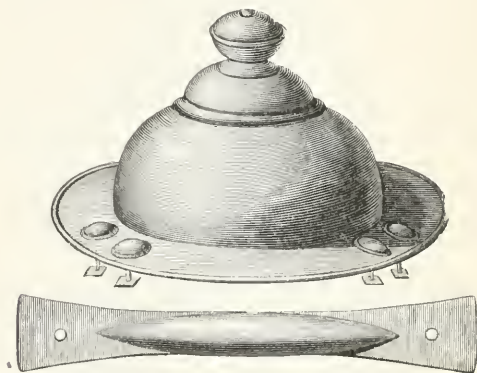
Man har till och med funnit ett pilkoger, helt och hållet af trä, hvilket godt rymmer ett tjog pilar, samt bronsbeslag till ett par andra dylika koger.



81. Spjutspets af järn. Gottl. 3.

Sköldarna voro runda, flata och sammansatta af flera hyflade, tunna bräden; storleken växlar mellan 2 och något öfver 4 fot. Utmed kanten finnes stundom ett fint beslag af brons eller någon gång af silfver. I midten är ett hål för handtaget; handen skyddades genom en öfver detta hål fästad sköldbuckla af järn, brons, silfver eller trä (f. 82).

Utom skölden funnos dock nu äfven andra skyddsvapen, nämligen de redan omtalade ringbrynjorna, sannolikt erhållna från romarne, och hjälmar. I en torfmosse vid Thorshjerg i Sönderjylland har man hittat en romersk brons hjälm. Och i samma torfmosse har man äfven upptagit en präktig hjälm af silfver, belagd med guld, tydligen ett »barbariskt», d. v. s. icke romerskt arbete (afbildad å f. 80).



82. Sköldbuckla med handtag af brons. Öl. $\frac{1}{3}$.

De ovanligt lyckliga fynden i några danska torfmossar hafva gifvit oss många värdefulla upplysningar om lifvet i Norden under den äldre järnåldern. Genom torfvens förmåga att på ett nästan underbart sätt bevara äfven de ömtåligaste och i allmänhet lättast förgängliga ämnen, hafva vi här tillfälle att göra bekantskap äfven med kläder, träarbeten o. dyl. Med tillhjälp af dessa fynd, har man kunnat framställa en sådan bild af en nordisk höfpling från det fjärde århundradet efter Kr. föd., som fig. 80 visar oss. Hvarje drag i denna bild är historiskt troget, emedan både kläder, vapen och prydnader äro noggrant tecknade efter dem, som man funnit i de två nämnda mossarna.

Kläderna äro af ylle; väfnaden, som är finare än den under bronsåldern vanliga, lär vara ett slags dräll, och mönst-

ret är ofta rutigt. De förnämsta klädesplaggen äro en lång tröja med ärmor, som räcka till handlederna, och byxor, hvilka kring lifvet äro sammanhållna med en rem (ej synlig på teckningen) och som nedtill äro fastsydda vid korta strnmpor. Den yttre fotbeklädnaden är ett slags sandaler af läder, prydda med fina pressade sirater. Öfver axlarna är kastad en yllekappa, nedtill försedd med långa fransar. En af kapporna hade bevarat sin färg; den var grön, med gula och mörkgröna bårder.

F. 80 visar oss äfven nästan alla de nyss omtalade vapnen: en hjälm af förgylldt silfver, som endast lämnar ögon, näsa och mun obetäckta; ringbrynja af hopnitade järnringar, på bröstet prydd med två runda, präktiga plåtar af brons och förgylldt silfver; en sköld af trä med buckla och kantbeslag af metall; svärd, båge, pilar och det på ryggen hängande pilkogret.

Kläderna sammanhöllos under järnaldern vanligen med nålar eller spännen (f. 83—85) och icke, såsom i våra dagar, med knappar eller hakar.

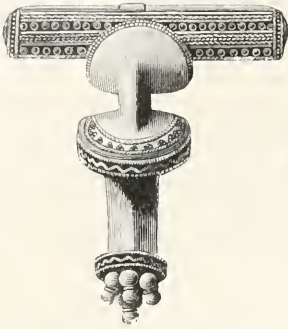
Som prydnader baros under denna tid ringar, hängsmycken m. m. af guld (f. 86, 87), pärlor af guld, glas, bärnsten o. dyl. De under bronsaldern och den förromerska järnaldern så talrika halsringarna af brons äro däremot nu nästan alldeles försvunna. Äfven halsringar af guld äro sällsynta. Silfver, så allmänt under järnålderns sista skede, var ännu ganska sällsynt.

De vackra, från det första århundradet efter Kr. föd. härstammande hängsmyckena af samma slag som fig. 87 äro särskildt förtjänta af uppmärksamhet. De äro nämligen, liksom andra arbeten från nu ifrågavarande tid, prydda med pålödda trådar och korn af guld. Konsten att göra sådana »filigransirater»* hade nordborna lärt sig genom beröringen med den romerska kulturen, och våra förfäder nadde snart en mycket hög grad af skicklighet i förfärdigandet af detta slags prydnader, sasom de utomordentligt fina och storartade guldfiligranarbetena från midten af det första årtusendet och de likaledes utmärkt vackra silfverfiligranarbetena från vikingatiden visa. Denna konstslöjd, som således leder sina anor här i Norden från början af vår tideräkning, fortledde under

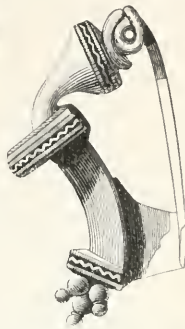
* Uttrycket »filigran» kommer af de romerska orden *filum*, tråd, och *granum*, korn.

medeltiden och är ännu icke utdöd på den Skandinaviska halfön.

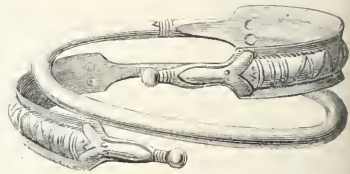
Bland prydnader och toaletsaker kunna vi äfven nämna kammar af ben, små askar af silfver, troligen för salfvor, samt små tänger och örslefvar, vanligen af brons, någon gang



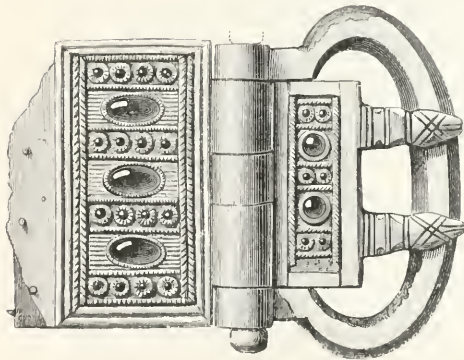
83. Spänne af brons och silfver.
Västergötl. 1.



85. Bronsspänne, emaljeradt. Gottl. 1.



86. Guldarmring. Uppl. 1.



84. Bältespänne af brons, prydt med förgyllt silfver och färgadt glas. Uppl. 1.



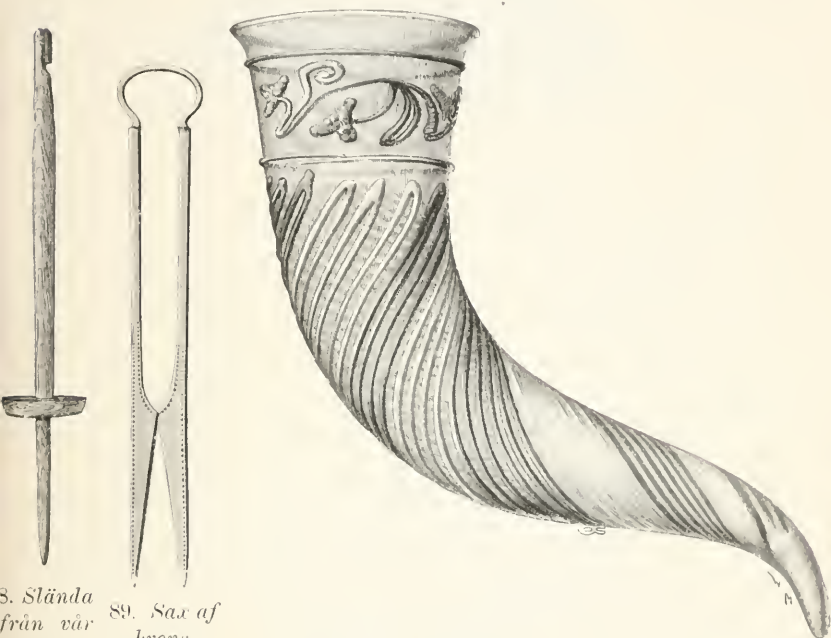
87. Hängsmycke af guld. Västergötl. 1.

af silfver. En sådan tång, stundom genom en liten ring förenad med en örslef, användes möjligen i st. f. rakknifvar för att borttaga skägget.

I fynden från denna tid förekomma några till utseendet obetydliga fornsaker, som dock förtjäna vår uppmärksamhet, nämligen små runda, genomborrade trissor af bränd lera eller

sten. De hafva varit »sländtrissor», det vill säga de hafva tjänat som ett slags svänghjul, på det under namnet slända eller handten kända, enkla spinnredskap (f. 88), som visserligen ända till våra dagar bibehållit sig i några aflägsna bygder af vårt land men som eljest redan för länge sedan fått vika för spinrocken, hvilken i sin tur uttränges af vår tids sinnrikare och mera tidsbesparande spinnmaskiner.

En nyhet i afseende på sybehören är saxen (f. 89), hvilken,



88. Slända från vår tid med trissa af trä. Dalarne. $\frac{1}{2}$.

89. Sax af brons. Gottl. $\frac{1}{3}$.

90. Dryckeshorn af glas. Östergötl. $\frac{1}{3}$.

såsom vi sett, aldrig blifvit anträffad i fynd från brons-aldern. Saxarna från järnaldern äro lika de nu brukliga ullsaxarna.

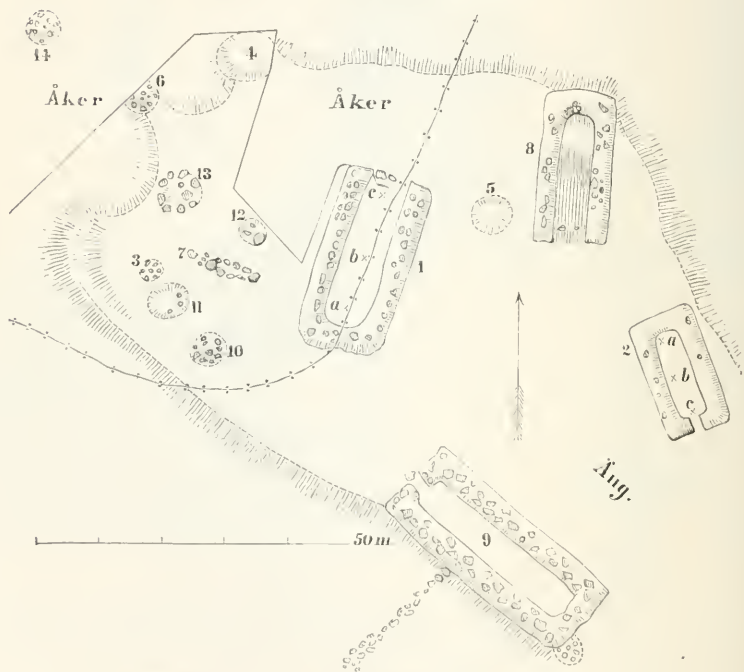
* * *

Märkliga lämningar af boningshus från de första arhundradena efter Kr. föd. hafva upptäckts mångenstädes på Öland och Gottland. De kallas af traktens folk »kämpagrafvar», emedan man glömt deras verkliga bestämmeelse och

ansett dem vara grafvar för jättelika »kämpar». Såsom f. 92 visar, hafva de aflångt firsidig form, vanligen med något afrundade hörn och med ingång midt på ena smalsidan; de flesta hålla 20—40 m. i längd och 8—15 m. i bredd, men några äro mindre. Väggarna, det enda som nu finnes kvar



91. Boningshus i vår tid. Hebriderna.



92. Lämningar af boningshus från järnåldern. Gotl.

af huset, bildas af ohuggna stenar och jord; de äro 1,50—2,50 m. tjocka, stundom ännu tjockare, men deras höjd är endast omkring 1 m. De flesta hafva icke varit högre. I några fall har dock väggens öfre del varit af trä och brunnit, såsom man ser af de nedfallna, kolade resterna af träet och af den genom elden hårdnade leran, hvarmed mellanrummen

mellan stockarna tätats. Det höga, åt alla fyra sidor slutande taket hvilade på de låga väggarna, såsom den här bifogade teckningen (f. 91) af ett dylikt, ännu i vår tid bebodt hus på de vid Skottlands kust liggande Hebriderna visar. Golvvet utgjordes af marken själf utan träbeläggning, och innertak fanns ej. Elden flammade fritt midt på golvvet, och röken spred sig i stugans öfre del, tills den kunde slippa ut genom den högt upp i taket anbragta rököppningen. Troiligen funnos inga fönster, utan dagern kom in endast genom rököppningen och dörren.

I sådana stugor har man på Gottland, där dessa forn-lämningar blifvit med stor omsorg undersökta, jämte en mängd bitar af lerkärl, funnit verktyg, vapen, prydnader, några romerska mynt från det andra århundradet efter Kr. föd., en spelbricka, en tärning, nycklar, sländtrissor, handkvarnar lika f. 14 och »löpare till sådana, m. m. Två ihåligheter i en kolnad stock innehöllo sädeskorn, enligt uppgift af råg, som kunnat bibehålla sin form, emedan äfven de blifvit kolnade. I en stuga fann man en tjock, spirallagd gulden af betydlig vikt.

De på denna tid använda nycklarna voro af en enkel, dyrkliknande form. Äfven här röjes ett romerskt inflytande.

Bland husgerådet träffa vi nu för första gången dryckeshorn. Af hornen äro naturligtvis i allmänhet endast bronsbeslagen för mynningen och spetsen kvar. Stundom finnas dock ännu lämningar af själfva hornet, som oftast synes hafva varit ett vanligt oxhorn. Dryckeshornet plägade, i likhet med andra kärl; ofta följa den döde i grafven; märkvärdigt nog träffar man ofta lämningar af *två* horn i samma graf, ehuru blott *ett* lik synes hafva blifvit där nedsatt. Man har här i Norden äfven funnit några dryckeskärl af glas i form af horn (f. 90).

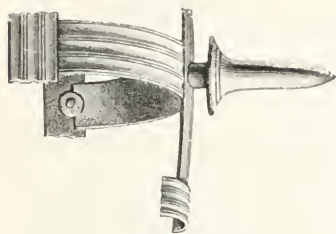
Utom horn funnos, såsom vi nämnt, under denna tid en mängd andra, till en del romerska, kärl af glas, brons, silfver, samt i synnerhet trä och bränd lera. De sistnämnda, som nästan alla torde vara gjorda här, äro i allmänhet mycket finare, tunnare och bättre brända än de från bronsaldern; formen är ofta ganska smakfull. Lerkärnen från denna tid äro, liksom de från de föregående perioderna, aldrig glaserade.

Jämte dryckeskärnen finner man ej sällan i grafvarna, både från den förra och senare hälften af järnaldern, spelbrickor och tärningar. Brickorna, af ben, glas, bärnsten eller

lera, äro runda. på undre sidan släta, på den öfre kullriga. Tärningarna äro antingen nästan lika de nu brukliga eller längre och smalare; de olika sidorna äro betecknade med 1 till och med 6. — En gång har man i ett danskt mossfynd från den äldre järnåldern funnit större stycken af de med rutor försedda spelbräderna.

I några af de här ofvan omtalade gottländska stugorna från denna tid har man funnit varpor, platta, genom kantens tillhuggning rundade stenar; som användts vid det på Gottland ännu mycket omtyckta och flitigt öfvade varpspelet, hvilket således var känt på ön redan under den äldre järnåldern. Några af varporna voro så små, att de tydligen äro afpassade för små barnhänder; äfven nu för tiden börjar gottlänningen som liten pojke att handtera sin varpa.

Inhemskt prägladt mynt fanns ännu icke i något af de nordiska länderna. Vid betalning användes dels romerska



93. Sporre af järn. Gottl. $\frac{1}{2}$.

mynt, dels arbetadt eller oarbetadt guld och silfver efter vikt. Redan i fynd från den äldre järnåldern har man funnit några små vågar af brons, hvilka troligen äro af romerskt ursprung, emedan de alldeles likna dem som romarne begagnade. De likna äfven de nu brukliga vagar, som bestå af en balans

och två från dennas ändar nedhängande skålar.

De utländska mynten och de många andra i Norden funna utländska föremålen visa, att handeln och samfärdseln med främmande länder under den äldre järnåldern måtte varit ganska betydlig.

Till lands färdades man väl vanligen ridande, i det man klöfjade varorna på hästryggen; betsel, sporrar (f. 93) o. dyl. från denna tid äro flera gånger funna. Stigbyglar synas däremot först under den yngre järnåldern hafva kommit i bruk. Redan från bronsåldern har man, såsom vi sett, afbildningar af vagnar här i Sverige, och i några danska fynd från den äldre järnåldern hafva lämningar af sådana blifvit anträffade.

Ett af de mest oväntade fynden från den äldre järnåldern gjordes år 1863 i den förut omtalade Nydams-mosse i Sönderjylland, då man där fann två klinkbyggda fartyg jämte romerska mynt från andra arhundradet efter Kr. föd. och en

stor mängd andra föremål från den äldre järnaldern, af hvilka de flesta tydligen legat i fartygen. Det ena fartyget var byggt af ek, det andra af furu. De voro stora, öppna, i båda ändar spetsiga båtar, endast afsedda för rodd, utan spår af mast. Båda fartygen skilja sig från de nu brukliga genom det egendomliga sätt, hvarpå bordsplankorna varit *fastbundna* vid spanten. Ekbåten (f. 94), som utmärker sig för en särdeles smidig och vacker form, är nära 24 m. (80 fot) lång mellan de höga stäfvarnas spetsar och 3,30 m. (11 fot) bred midskepps; den frändrefs med 14 par åror. Dessa äro alldeles lika de nu brukliga och 11,5 fot långa. Rodret är smalt och har varit fästadt vid båtens ena sida invid aktern. Bland skeppsinventarier fann man här för öfrigt ett större ankare af järn, två öskar m. m.



94. Fartyg af ek för fjorton par åror, från det 4:e århundradet efter Kr. föd. Slesvig.

Årtullarna hafva icke varit fastspikade på relingen utan bundna med basttåg, hvarigenom de lätt skulle kunna vändas om, ifall man på en flod eller något annat smalt vatten behöfde ro åt motsatt håll mot förut. Båten är äfven så lika byggt åt bägge stäfvarna, att man knappt kan afgöra hvad som är för eller akter. Dess form påminner på ett anmärkningsvärdt sätt om den beskrifning på svionernas skepp, som Tacitus gifvit endast några mansaldrar före den tid, da Nydamsbåten byggdes. »Svionernas skepp», säger han, »voro däruti olika romarnes, att båda stammarna voro lika, så att man kunde landa med hvilken som helst; och de förde icke segel.» Om årorna berättar han, huru de ej voro fästade vid sidorna på vanligt sätt utan så, att man kunde skifta om

och ro at hvilketdera hållet man behöfde. Äfven häruti öfverensstämmer hans berättelse således på ett mycket märkligt sätt med Nydamsbåten, liksom däri, att denna endast varit afsedd för rodd. — Under den senare hednatiden drogos fartygen upp på land öfver vintern eller då de icke på någon tid skulle begagnas. Man ser också i Nydamsbåtens stäfvar hål för de tåg, med hvilka båten halades på land.

I en torfmosse vid Fiholm i Västmanland fann man för flera år sedan lämningar af ett fartyg, som synes hafva varit byggdt på samma sätt som de nu beskrifna.

* * *

Under nu ifrågavarande tid blefvo Sveriges invånare för första gången bekanta med *bokstafsskriften*.

Den äldsta runraden,* sådan vi lärt känna den bland annat genom ett nära Vadstena år 1774 funnet, längre fram (f. 103) afbildadt guldsmycke,** bestod af 24 runor, hvilka haft följande utseende, ordning och betydelse:

Ʊ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ : Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ : Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ Ɔ
 f u t h a r k g w h n i j ç p - r s t b e m l n g o d

Runorna Ɔ och Ɔ betecknade troligen samma ljud som de engelska *th* och *w*. Runan Ɔ betecknade än *e* än *i*. Runan Ɔ förekommer vid denna tid nästan endast i slutet af orden; det ljud, som den betecknade, var först franskt *z* (i *seize*) men öfvergick sedan, i den mån språket förändrade sig, till ett *i*-haltigt *r*, vanligen återgifvet med *r*.

Om vi nu betrakta dessa äldsta runor och deras betydelse, finna vi strax, att öfverensstämmelsen med de gamla sydenuropeiska alfabeten i många fall är iögonfallande. Ingen torde nämligen kunna anse det vara en tillfällighet, att

* Man begagnar äfven uttrycket »runalfabet», ehuru det är mindre egentligt, då runorna icke såsom de grekiska, latinska och nyare folkens bokstäfver äro ordnade så, att de börja med A och B, af hvilkas grekiska namn (alfa, beta) ordet alfabet kommer. Emedan runraden börjar med F, U, Th, A, R, K, begagnar man också någon gång det på liknande sätt som »alfabet» bildade ordet »futhark» i stället för benämningen runrad.

** Man har funnit samma runrad, endast med få förändringar, inristad på väggstenen i en grafkammar vid Kyllver i Stånga sn på Gottland, på ett spänne af silfver från en graf vid Charnay i östra Frankrike, samt på en kort, eneggad svärds klinga af järn från Tamsen. Därjämte återfinnes denna runrad, närmast lik den på svärdet, äfven i flera handskrifter från en senare tid, 9:e till 11:e århundradet, hvilka äro anträffade på flera ställen i och utom England men som alla ursprungligen förskrifva sig från detta land. Den märkligaste af dem är en, i hvilken en gammal fornengelsk runsång läses, som innehåller icke blott runorna, deras namn och betydelse utan äfven en förklaring öfver dessa namn.

de flesta runorna, sasom t. ex. \mathfrak{K} , \mathfrak{C} , \mathfrak{N} , \mathfrak{Z} , \mathfrak{T} , \mathfrak{B} , \mathfrak{X} , äro mycket lika de grekiska och romerska bokstäfver, som hafva samma betydelse.

Efter noggranna och vidt omfattande undersökningar af alla i samband med denna fråga stående förhållanden har man också nyligen kommit till det resultat, att runorna under troligen det andra århundradet efter Kristus bildats hos en norr om Svarta hafvet boende germansk stam efter den i det romerska riket då brukliga skriften. Sannolikt 15, troligen 20 runor härstamma från det grekiska och 4 från det latinska alfabetet.

I de flesta fall, där runorna i formen skilja sig från motsvarande bokstäfver, kan denna olikhet förklaras däraf, att runorna hufvudsakligen brukade ristas i trä, och att man därför sökte undvika alla vågräta streck, emedan dessa, såsom sammanfallande med träets ådror, lätt blifva otydliga; äfven de båg böjda strecken kunna endast med svårighet framställas i trä. De äldsta runorna bestå också nästan endast af lodräta och sneda räta streck.

Vid upptagandet af det främmande alfabetet visade emellertid germanerna en märkvärdig själfständighet därigenom, att de gäfvö runorna nya namn, afvikande från dem ä de öfriga folkens bokstäfver, samt därigenom att de ordnade dem på ett alldeles nytt sätt. Alla de semitiska, grekiska och italienska alfabeten börja nämligen med A, B och så vidare; men runraden börjar med F, U, Th, A, R, K. Den är, i olikhet med de nämnda alfabeten delad i tre grupper, hvar och en innehållande åtta runor; dessa tre grupper, sedermera benämnda ätter, äro utmärkta redan på vadstenabrakteaten.*

Äfven i ett annat afseende afviker runskriften från den vanliga grekiska och latinska skriften. Den senare går, liksom den nu brukliga, från vänster till höger, men de äldre runorna hafva ofta, i likhet med etruskernas och några andra italienska folks inskrifter, riktningen från höger till vänster (f. 95). Riktningen från vänster till höger begagnades dock äfven tidigt i runskriften och blef snart den vanliga. Stundom finner man i samma inskrift bada dessa riktuingar, så att den ena raden går från höger till vänster och nästa rad från vänster till höger (eller ock tvärtom).

* Indelningen i 3 gånger 8 användes af germanerna äfven i andra fall, såsom t. ex. i deras viktsystem, där marken var delad i 8 ören och öret i 3 örtugar. Huruvida denna indelning af viktenheten fanns redan på den tid runraden bildades, torde emellertid icke ännu kunna bevisas.

Inskrifter med dessa »äldre» runor äro kända från flera ställen i Norden och andra af germaner nu eller fordom bebodda länder.

De äldsta, hvilkas ålder kunnat bestämmas, tillhöra tiden omkring år 300 efter Kr. fød.



95. Runsten i Hagby socken, Uppland; förr vid Möjebro i samma socken.*

Den omständigheten, att inskrifter med de äldre runorna finnas både på de öfver aflidna anhöriga resta minnesstenarna och på så många till det dagliga lifvet hörande föremål, synes antyda, att kändedomen om runorna icke varit inskränkt till ett fåtal utan ganska allmänt spridd bland folket.

* Inskriften är: Fravaradar anahaha is [s]laginar, som betyder: »Fravaradar (Frårådr) den behjärtade är slagen (till döds).»

Ehuru dessa inskrifter icke innehålla några underrättelser om historiskt viktiga personer eller händelser, äro de dock af den allra största betydelse för kunskapen icke endast om flera i kulturhistoriskt afseende märkliga förhållanden utan i synnerhet om språket. De äro våra äldsta skriftliga urkunder, mer än åtta hundra år äldre än de äldsta svenska på pergament skrifna handlingar, som nu finnas i behåll.* De visa, att språket i Sverige under den äldre järnaldern var germanskt; men de visa äfven, att det språk, som talades i Norden under den förra hälften af det första årtusendet efter Kristus, mycket liknade det som goterna vid Donau talade vid samma tid. Sistnämnda språk är, såsom bekant, hufvudsakligen känt genom den bibelöfversättning, som den gotiske biskopen Ulfilas mot slutet af det fjärde århundradet utförde och af hvilken betydliga delar (i en afskrift från tiden omkring år 500) bevarats till vår tid i den praktfulla, under namnet »Codex argenteus» vidtberömda handskrift, som genom Magnus Gabriel de la Gardies frikostighet nu är Uppsala universitetsbiblioteks förnämsta prydnad.

Likheten mellan det språk, som nordboarne vid nu ifråga-varande tid talade, och det samtida gotiska språket är emellertid icke fullkomlig. Trots kortheten af de äldsta i Norden funna runinskrifterna kan man i flera viktiga fall uppvisa en icke oväsentlig olikhet mellan dessa inskrifters språk och det gotiska. En af de förnämsta språkkänmarne i vårt land har till och med sagt, att på den tid, med hvilken vi nu sysselsätta oss, »olikheten mellan de gotiska och nordiska språken är vida mer i ögonen fallande än likheten».

Såvidt vi kunna se, var det språk, som under den förra hälften af det första årtusendet efter Kr. föd. talades i Sverige, nästan alldeles detsamma som de andra skandinaviska folkens språk vid samma tid. Ännu många hundra år senare, under vikingatiden, var ju också skillnaden mellan svenskan och de andra nordiska språken mycket obetydlig.

Det svenska språket under förstnämnda tid var däremot mycket olika språket i Sverige under vikingatiden och naturligtvis ännu mer olikt den nuvarande svenskan.

Såsom prof på de äldsta svenska runinskrifternas språk, utom det redan gifna, anföres här inskriften på en sten vid

* Den äldsta i Sverige skrifna pergamentsurkund, som nu finnes kvar, är från 1160-talet; den är dock skriven på latin. De äldsta på svenska skrifna handlingar vi nu äga äro några landskapslagar från 1200-talet.

Järsberg i Varnums socken, sydöstra Värmland. På denna sten läses: Ubar Hite Harabanar wit iah ek Erilar runor waritu, som i ordagrann omskrifning skulle på vår tids svenska lyda: Uf åt Hit. Rafn vi två och jag Jarl runor skrefvo,* eller Uf reste stenen öfver Hit. Vi två, Rafn och jag Jarl, skrefvo runorna.»

* * *

Under hela nu ifrågavarande tid var seden att bränna de döda ganska allmän, liksom under föregående period. Grafvar med lämningar af obrända lik äro dock i större eller mindre antal kända såväl från det första århundradet efter Kr. som från alla följande århundraden.

De brända benen träffas antingen i sådana »brandgropar», som under den förra perioden omtalades, — i hvilka grafvar benen således icke äro nedlagda i något kärl. — eller ock ligga de i ett kärl af bränd lera eller brons. Den sidan 65 beskrifna stora romerska vasen och fyndet vid Öremölla (s. 66) äro märkliga prof på det senare begrafningsättet. De vapen, prydnader och dylikt, som jämte de brända benen träffas i grafvarna från denna tid, äro, liksom under föregående period, ofta skadade af eld, hvilket i de flesta fall tydligen beror därpå, att de följt den döde på bålet; stundom äro de med afsikt förstörda.

De obrända liken ligga ej sällan, i synnerhet på Öland och Gottland, i stenkistor, bildade af flata, på kant resta hällar och liknande dem, som härstamma från den äldre delen af bronsåldern. Då de döda icke brändes, synas de hafva blifvit begrafna med kläder och smycken, männen med sina vapen; stundom finner man på likets bröst midtbucklan och andra lämningar af en sköld, hvilken således ännu i döden betäckt sin ägare. Anmärkningsvärdt är emellertid, att en stor mängd grafvar från denna tid, hvilka uppenbarligen äro mansgrafvar, icke innehållit vapen, äfvensom att verktyg så godt som aldrig ligga i grafvarna. Vi hafva redan nämnt, att man ofta nog vid likets sida träffar dryckeshorn, glasbägare eller andra kärl samt spelbrickor, tärningar och dylikt; vid fötterna hafva ej sällan ställts sådana med harts tätade träaskar, som i det föregående omtalats. Sannolikt hafva

* Det engelska »write» har bibehållit den begynnelsebokstaf, hvarmed ordet, såsom vi af denna och andra inskrifter se, fordom började äfven i Sverige.

några kärl innehållit dryckesvaror, som den döde fatt med sig; säkert är, att lämningar af matvaror (lamm eller andra djur) träffats i grafvar från denna period.

Stundom ligga grafvarna från den äldre järnåldern, liksom de nyss omtalade brandgroparna, under den naturliga jordytan och utan att vara täckta af någon hög eller utmärkta med någon stensättning; de äro således icke, åtminstone numera, märkbara ofvan jord.

Vanligen äro dock de svenska grafvarna från denna tid täckta af en rund eller aflång jordhög eller af ett stenröse. Ofta äro de prydda med bautastenar, resta stenar, ej sällan af anseelig höjd. Ett af de mest storartade graffälten från denna tid är det, som ligger på Greby ägor invid Grebbestad på Bohusläns kust (f. 96). Ännu synas här, på krönet och



96. Gravfält vid Greby i Bohuslän.

slutningen af en höjd, mer än 150 dels runda, dels aflånga högar tätt intill hvarandra, och på eller mellan dem resa sig en mängd bautastenar, den högsta mätande ej mindre än 4.50 meter ofvan jord.

Bautastenarna från denna tid äro nu nästan alla stumma, sedan minnet af dem, till hvilkas ära de restes, för århundraden sedan dött bort; endast sällan har någon af dem en kort inskrift med runor, som då vanligen gifver oss namnet på den döde.

Några nyligen gjorda fynd hafva bevisat, att trepanering, i vissa länder känd redan från stenalderen, förekommit här äfven under de första århundradena efter Kr. föd. På tre gravfält från nämnda tid, vid Alvastra och vid Sundby i Veta socken, Östergötland, samt vid Nickaröve i Vänge socken på Gotland, har

man nämligen de senaste åren funnit ej mindre än fem hufvudskålar med ett stort, rundt, genom trepanering åstadkommet hål i hvarje; utseendet af hålets sidor visar, att alla individerna lang tid öfverlevvat operationen (f. 97). Det är i hög grad värdt uppmärksamhet, att i en



97. Trepanerad hufvudskål.
Östergötl.

och samma trakt så många sådana operationer under en jämförelsevis kort tid företagits. Vi hafva således ej att göra med någon tillfällighet. Af hufvudskålarnas form kan man se, att såväl kvinnor som män blifvit trepanerade.

En plötsligt uppträdande förändring i grafskicket och åtskilliga förhållanden, för hvilka jag ej här kan göra redo, tala för att större eller mindre flockar, som utan tvifvel i likhet med Nordens gamla befolkning var af germansk härkomst, inflyttat till Skandinavien och att denna inflyttning börjat omkring två hundra år efter Kr. föd. Troligen hafva dessa nykomlingar, hvilka efter allt att döma förr haft sitt hem i trakterna kring nedre Donau och vid Svarta hafvet, fört med sig hit icke endast många af de romerska arbeten, som hittats i vår jord, utan äfven kännedomen om skrifkonsten, om runorna.

3.

Folkvandringstiden.

(Från omkring år 400 till omkring år 800.)

Omkring år 400 började de stora folkvandringar, som inom kort gåfvo Europas politiska karta ett nytt utseende.

Mot slutet af det fjärde århundradet trängde de germanska folk, som bott i länderna norr om Svarta hafvet och vid nedre Donau, fram ej blott öfver Balkanhalfön och Italien utan äfven mot väster. Många år af det nya seklet hade ej gått till ända, innan Rom fallit för Alariks västgoter och talrika skaror af germaner satt öfver Rhen, hvarefter de snart togo det rika Gallien i besittning. Samtidigt blef en stor del af det keltiska Britannien, som romarne ej längre mäktade för-

svara, eröfradt af de fran trakterna kring nedre Elbe kommande angelsaxarne.

Af de germanska stammarna var det således ej blott de sydliga utan äfven de nordliga, som deltog i folkvandringarna. Den nyaste forskningen har ock gifvit oss märkliga upplysningar om att de germaner, som bott i norra delen af det nuvarande Tyskland och i södra delarna af Skandinavien, vandrat åt sydväst, till Rhentrakterna, likaväl som till de Brittiska öarna.

Det ligger i sakens natur, att förbindelsen mellan de länder, hvilka såsom de skandinaviska fortfärande innehades af germanska stammar, och dem, som nyligen blifvit germanska, skulle vara liflig. Söderns historieskrifvare omtala också den samfärdsel, som vid denna tid ägde rum mellan goterna i söder och Nordens goter. Sa förtäljes det, att östgoternas konung Teodorik, Italiens eröfrare, underhöll en liflig och vänlig gemenskap med våra länder. Italienarne prydde sig med pälsverk från Sverige, och en konung öfver ett af Skandinaviens folk, hvilken frivilligt eller tvungen lämnat sitt land, fann en gästfri tillflyktsort i Ravenna, Teodoriks hufvudstad.

Prokopius, som lefde vid midten af 500-talet och hade godt tillfälle att få tillförlitliga underrättelser om de gotiska folken, berättar om herulerna, ett med goterna besläktadt folk, att de under kejsar Anastasius I:s tid (491—518) bodde ofvan Donau. De voro ännu icke kristna utan dyrkade många gudar, åt hvilka de äfven offrade människor. Med sina grannar, longobarderna, kommo de i krig och blefvo slagna samt tvungna att öfvergifva sina hem. Först togo de sin tillflykt till gepiderna, som bodde mellan Donau och Dnjestr; men äfven af dem blefvo herulerna efter någon tid fördrifna. En del flydde då öfver Donau och fick af den östromerske kejsaren tillåtelse att nedsätta sig uti Illyrien. Men de öfriga tagade mot norr under anförande af höfdingar, som voro af kungligt blod, drogo genom de slaviska folkens länder, genomvandrade sedan stora ödemarker och kommo slutligen till varnerna, ett folk som bodde vid norra oceanen (Östersjön), troligen i det nuvarande Mecklenburg. Därifrån fortsatte herulerna, utan att något fientligt vederförs dem, sitt tåg genom danernas länder, begafvo sig från dessa till sjöss och anlände så till Tule (Skandinaviska halfön), hvarest de satte sig ned. Bland Tules folk fanns en talrik stam vid namn gautar (götar). Bredvid dem togo de nykomna herulerna sig boningsplatser.

Prokopius är den förste, som lämnar oss några närmare upplysningar om Skandinaviska halfön och dess invånare. Tule var en mycket stor ö, säger han, så ansenlig, att den väl vore tio gånger så stor som Britannien, men var belägen på långt afstand därifrån mot norden. En del af ön låg obebodd och öde; den bebodda delen var skiftad mellan tretton mycket talrika stammar, hvar och en under sin konung.

En förunderlig sak tilldrog sig på denna ö alla år. Vid sommarsolståndet gick nämligen solen på fyrtio dygn aldrig ned utan syntes beständigt öfver horisonten; efter sex månader åter, då vintersolståndet inträffade, gick hon på lika många dygn aldrig upp, så att invånarne hela denna tid lefde i en beständig natt, beröfvade tillfället att vistas tillsammans och sköta dagens vanliga förrättningar. Prokopius hade frågat de invånare från Tule, med hvilka han sammanträffat, huru de vid sadana tider räknade dygnen. De hade då berättat honom, att solen under den ständiga dagen ej lyste alltid från samma trakt af himmeln utan den ena tiden från öster, den andra från väster; och när hon efter fullbordad rund kring synkretsen återkom till det ställe, där de voro vana att se henne gå upp, då visste de, att ett dygn var förlidit. Under den mörka tiden, hvarunder de likväl hade något ljus vissa stunder af dagen, räknades dygnen efter manens lopp; de plägade, sedan de lefvat fem och trettio dygn i mörker, efter gammalt bruk skieka upp på de högsta bergen spejare, hvilka, när de från bergstopparna blefvo solen varse, gifvo detta till känna för de nedanför boende, hvarpå dessa glada, ehuru ännu befinnande sig i mörkret, gjorde gästbud till firande af solens återkomst, och detta var hos tuleborna den största högtiden. — Vi igenkänna lätt häruti den vid midvintern firade julen.

Invånarne i Tule hade seder, som icke voro mycket olika andra folks. De dyrkade många gudar och andar i himmeln, i luften, på jorden, i hafvet, äfven några som troddes bo i källor och floder; de hemburo dem flitigt alla slags offer. Det yppersta offret var människan, den förste, som de i krig togo till fånga. Denne offrade de åt »Mars», som hos dem var den högste guden. Men de offrade sina krigsfångar icke blott på det vanliga sättet, att de uppskuro strupen med en knif; de upphängde dem äfven i träd eller kastade dem på törntaggar eller afhände dem lifvet på annat sätt.

Den förste författare af germansk härkomst, som talar om vart land, var samtidig med Prokopius. Det är Jordanes eller Jornandes, till börden en got, hvilken lefde vid midten af det sjätte århundradet. Ingen har i så hög grad som denne mästare Ardan, under hela medeltiden utöfvat inflytande på föreställningen om var äldsta historia. Han omtalar såväl svear och götar som finnar.

Nu ifrågasvarande period af Nordens historia skildras äfven i det gamla angelsaxiska kvädet om Beovulf, en frände till geaternas konung Hygelâc (Hugleik) och slutligen själf konung öfver geaterna. Detta kväde, som synes vara författadt jämförelsevis kort tid efter de däri omtalade händelserna, berättar om många strider mellan svearne och geaterna (götarne). Af svearnes konungaslâkt, Skilfingarne, nämnas Öhtere och dennes son Eádgils, och att dessa äro ynglingasagens Ottar samt hans son Adils, är uppenbart. Likaså synes det vara otvifvelaktigt, att geaternas nyssnämnde konung Hygelâc, om hvilken det förtäljes, att han stupade på ett krigståg till frisernas land, är den nordiske konung med samma — endast på ett föga afvikande sätt skrifna — namn, hvilken på ett sjötåg till dessa trakter stupade omkring år 515, enligt en samtida frankisk historieskrifvare. Svearnes båda nyss omtalade konungar skulle således, om, såsom man har anledning antaga, Beovulfskvädet hvilar på historisk grund, hafva lefvat på 500-talet. Att en enda konung redan vid denna tid skulle hafva samlat svearne under sitt välde, synes af hela framställningen i kvädet. Riket eller landet kallas Sviórice (e uttalas som k), säkerligen första gången ordet Svearrike förekommer i historien.

Visserligen omtalas de i norra Skandinavien boende lapparne måhända redan af Tacitus, men först hos Prokopius finna vi något mera utförliga underrättelser om dem. Bland Tules alla invånare voro, säger han, skridfinnarne de enda, som förde ett lif icke olikt djurens, ty de hvarken brukade kläder eller täckte sina fötter med skor eller närde sig af de alster jorden frambringa; männen plöjde och sådde icke, och kvinnorna voro icke vana vid något arbete. Båda könen födde sig af jakt; de omätliga skogarna, här större än nagonstädes, och de mycket höga bergen hyste ett outtömligt förråd af villebråd och djur, af hvilkas kött de lefde. De hade hvarken lin eller annat lämpligt för sömnad utan klädde sig i ludar.

som de hopfäste med djursenor och kastade öfver kroppen. Kvinnorna gáfvo icke sina barn di; de hängde det nyfödda barnet, insvept i ett djurskinn, upp i ett träd, stueko djurmärg i dess mun och gingo sedan på jakt.

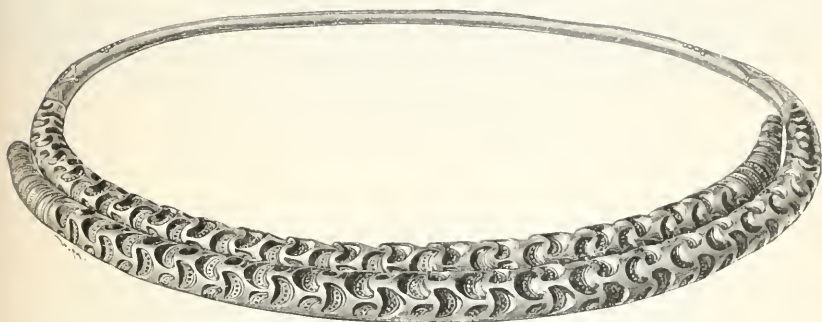
Den longobardiske häfdatecknaren Paulus Varnefrid, hvilken lefde i senare hälften af det åttonde århundradet och talat med folk från den skandinaviska »ön», meddelar öfver skridfinnarne en i hufvudsaken lika beskrifning. Han tillägger, att de hade sitt namn af ett ord, som i det barbariska språket betyder hoppa, »ty medelst en konst att hoppande springa med ett krokigt trä, böjt som en båge, förfölja de vilddjuren». »Hos dem», berättar han vidare, »finnes ett djur, som ganska mycket liknar en hjort, och af hvars hud, så luden den var, jag sett en tröja, räckande till knäet, såsom skridfinnarne nyttja.» Om de trakter de bebodde säger han, att de ej ens om sommaren saknade snö. — Vi igenkänna lätt i denna Varnefrids beskrifning skidlöpningen, renen och fjällen. Både i äldre och nyare tid har nordbon begagnat uttrycket »skrida på skidor», ehuru ordet skrida eljest vanligen betecknar en långsammare rörelse. I afseende på benämningen skridfinnar på lapparne torde vi dessutom böra ihågkomma, att lapparne både i äldre och nyare tid af norrmen kallats finnar. Att detta folk fordom innehaft något sydligare delar af den Skandinaviska halfön än nu, hafva vi redan vid tal om minnena från stenåldern anmärkt (s. 22).

* * *

Ett besök i Statens historiska museum och en blick på det där förvarade guldets från midten af järnåldern äro tillräckliga att visa, hvilken förvånande rikedom på guld måste hafva funnits här i Sverige för fjorton hundra år sedan. Guldringar af omkring två skålpunds vikt äro flera gånger hittade, och ej sällan påträffas vid arbete i jorden stora guldfynd från denna tid, stundom af en betydlig vikt och af ett äfven för nutida förhållanden ansenligt värde.

Den största gulds katt man känner från Sverige och en af de största, som någonsin blifvit upptäckta i hela Europa, är en som år 1774 anträffades å ägorne till Tureholm, nära Trosa, i Södermanland. Af de närmare omständigheterna vid fyndet känna vi för öfrigt numera endast, att man 30 em.

djupt hittade åtskilliga guldringar, större och mindre, några helt smala och släta, andra åter tjocka och krusade; dessutom några guldsirater, som förmodligen suttit på svärd, samt smälta stycken. Fyndet i sin helhet vägde 29 skålpund betsmansvikt, det vill säga nära 12,5 kilogram. Af detta kostbara fynd, hvars metallvärde nu skulle uppgå till omkring 30,000 kronor,¹ blef emellertid endast en tiondedel räddad genom inlösen för statens räkning; allt det öfriga smältes ned. Den del af fyndet, som inlöstes och som ännu förvaras i Statens historiska museum, består af en stor halsring samt fyra guldbeslag till ett svärdfäste och till två svärdslidor, hvilka beslag äro prydda med filigransirater. Halsringen väger nära 1 kilogram; guldets är ovanligt fint (nära 98 %).²



98. Halsring af guld. Västergötl. 3.

En af de många andra massiva halsringar af guld från denna tid, som uppräfts i Sverige, är afbildad f. 98.

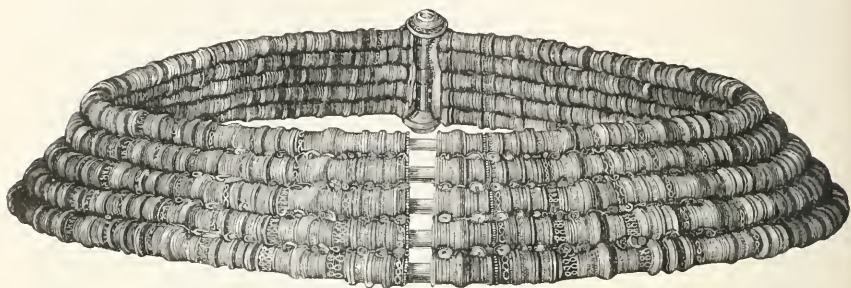
De praktfullaste guldsmycken från hela hednatiden, som hittills blifvit funna i Norden, äro emellertid tre i Statens historiska museum förvarade stora breda halsringar af guld från det femte århundradet, hvilka hvar för sig väga mellan 600 och 800 gram och bestå af flera — tre, fem eller sju — öfver hvarandra liggande rör, betäckta med de finaste filigransirater och andra pålagda prydnader (f. 100); baktill finnes en ledgång, och framtill sammanhålles ringen därigenom

¹ Att i vår tids mynt angifva, huru mycket denna skatt var värd då den nedlades, är naturligtvis omöjligt. Vi veta endast, att guldets värde för föga mer än fem hundra år sedan, på 1300-talet, var minst tio gånger så stort som nu; troligen var det än högre under det femte århundradet.

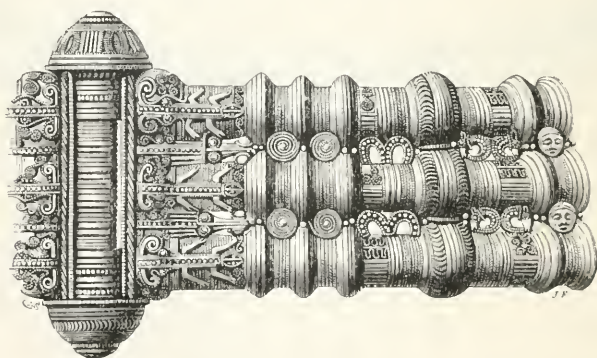
² Under tryckningen af detta arbete har en annan mycket stor gulds katt, vägende 7 kilogram, uppräfts invid staden Sköfde.

att rörens ändrar trädas in i hvarandra. Två af dessa kostbara halssmycken äro funna på olika ställen i Västergötland, det ena på sluttningen af Alleberg, nära Falköping, det andra endast två och en half mil därifrån, nära Möne kyrka. Det tredje smycket (f. 99) hittades i Torslunda socken på Öland, invid Färjestaden, öfverfartsorten till fastlandet.

Dessa tre redan genom sin guldmassa och sitt utomordentligt fina arbete ytterst dyrbara smycken få ett ännu



99. Halssmycke af guld. Öl. $\frac{1}{2}$.



100. Del af ett sådant halssmycke som f. 99, med ledgången. Västergötl. $\frac{1}{2}$.

högre värde för oss därigenom, att de äro de enda, som nu äro kända. Då antalet ej är mer än tre, kan visserligen denna omständighet icke i och för sig anses tillräcklig för att stödja det antagandet, att dessa halsringar äro svenska arbeten. Men det finnes andra förhållanden, som höja det öfver allt tvifvel, att vi i dessa praktstycken hafva alster af svensk konstfärdighet fran en tid, som ligger ett och ett halft årtusende bakom var.

Således hade icke blott rikedomen och praktlystnaden utan äfven guldsmedskonsten hos våra förfäder redan vid midten af det första kristna årtusendet nått en förvanande höjd.

Emedan inhemskt prägladt mynt ännu icke fanns i Sverige, använde man vid denna tid guldsmycken eller enkla spiralringar (f. 101) efter vikt.

I Sverige hittas ofta från denna tid ett slags medaljliknande smycken af guld, de så kallade guldbrakteaterna (f. 103), hvilka så godt som alla äro gjorda här i landet. De böra betraktas sasom prydnader eller amuletter,* det finnes nämligen ingen anledning att anse dem för motstycken till vår tids belöningsmedaljer eller ordnar. Stundom hittas flera på samma ställe, jämte pärlor af guld eller glas, hvilket allt tydligen varit uppträdt på en snodd och buret om halsen: pärlorna hafva suttit mellan brakteaterna för att hindra dem att falla tillsammans. Bruket att bära sådana smycken, hvilket åtminstone i vissa delar af landet bibehöll sig ända



101. Spiralring af guld, afhuggen i ena ändan. Öl. $\frac{3}{4}$.



102. Barbarisk efterbildning af en romersk guldmedaljong med runor, sedd från båda sidor. Boh. $\frac{1}{4}$.

103. Guldbrakteat, funnen nära Vailstena. $\frac{1}{4}$.

in i medeltiden, har uppstått därigenom, att man här i Norden plägade som prydnader bära de romerska guldmynten, hvilka också ofta hittas antingen genomborrade eller försedda med en sådan ögla som brakteaternas. I stället för de i Rom präglade mynten gjorde man sig själf liknande smycken, hvilka i början mer eller mindre troget bildades efter de

* Namnet brakteat är i senare tid bildadt af ett latinskt ord *bractea*, som betyder en tunn plåt. Iluru dessa smycken benämndes på den tid de voro i bruk, det känna vi ej. Dessa guldbrakteater böra ej förväxlas med de tunna ensidigt präglade silfvermynt från medeltiden, hvilka äfven pläga kallas brakteater.

romerska mönstren. Kejsarens bröstbild och figurerna på fransidan äro jämförelsevis lyckade; men omskriften med de romerska bokstäfverna, hvilka den germanske stämpelsnidaren icke förstod, är i de flesta fall ersatt med tecken, som helt och hållet sakna hvarje betydelse (f. 106); de utbyttes också snart mot inskrifter med de inhemska runorna (f. 102). Märkligast är den ofvan (s. 80) omtalade vadstenabrakteaten, som bland annat innehåller hela den äldre runraden (f. 103).

De bilder, som ses å brakteaterna, hade säkerligen en af dåtidens nordbor välkänd betydelse, ehuru denna numera är omöjlig att i alla enskildheter bestämma, i synnerhet som inskrifterna icke synas gifva någon upplysning om dem. På goda grunder har man emellertid trott sig på några af dessa smycken igenkänna Oden, hans häst och hans korpar, samt på andra Tor och en af hans bockar. Att många brakteaters bilder haft en helig betydelse bestyrkes för öfrigt däraf, att vi så ofta å dem återfinna hakkorset (f. 104) och andra heliga tecken.



104. *Hakkors på en svensk guldbrakteat.*

Källan till den guldrikedom, hvilken vid denna tid så plötsligt visar sig här i Norden, är troligen i främsta rummet det byte, germanerna gjorde under sina segerrika krig med det allt svagare vordna romarriket, hvarigenom de förra bemäktigade sig en stor del af det guld, som under århundradenas lopp samlat sig inom det senare. Särskildt böra vi härvid tänka på den skatt i guld, som, enligt hvad historien har att förtälja, flera kejsare i Konstantinopel just vid denna tid blefvo, då de ej på annat sätt kunde skydda sina gränsområden för fiendernas härjningar, tvungna att betala till goterna vid Donau och till hunnerna, under hvilka goterna kämpade mot det östromerska riket.

Vid freden mellan hunnerna och Teodosius II år 447 måste kejsaren medgifva, att de årliga subsidierna ökades från 700 till 2,100 marker guld. Då kejsar Leo I (457—474) ej mer ville lämna goterna det vanliga årsbeloppet, härjade de Illyrien och tilltvungo sig en årlig skatt, som skulle erläggas i guld. Leos efterträdare Zeno måste betala ofantliga summor till Teodorik, östgoternas berömda konung, för att försäkra sig om hans bistånd. Just dessa tre kejsarnamn, Teodosius, Leo och Zeno, möta oss ofta på de i Sverige funna guldmynnten.

Sedan det bysantinska guldet kommit i goternas händer, spreds det snart till de med dem närbesläktade folken vid

Östersjön. Med tillhjälp af fynden på Europas fastland kunna vi också lätt spåra de vägar, på hvilka de från Konstantinopel erhållna guldskattna letade sig fram till Östersjön. Dessa vägar följde nu, såsom i denarernas tid (se s. 65), de stora flodernas, i synnerhet Weichsels, dalar genom det nuvarande östra Tyskland och Polen. Att den vanliga handelsvägen mellan sydöstra Europa och Skandinavien följde Weichsels lopp, visas äfven däraf, att Jordanes i sjätte århundradet omtalar »ön Scanzia», det vill säga Skåne eller Sverige, såsom liggande midtför mynningen af nämnda flod.

Det mesta af det guld, som vid denna tid kom hit -- antingen det kom hit som prägladt mynt eller i annan form -- har visserligen blifvit omarbetadt till de präktiga smycken



105. Romerskt guldmynt (solidus). 106. Barbarisk efterbildning af
Öland. †. myntet f. 105. Sverige †.

om hvilka nyss var tal. Men många mynt hafva dock i oförändradt skick återfunnits i Skandinavien jord. Här har man nämligen anträffat ett ganska stort antal bysantinska och västromerska guldmynt, de flesta från det femte århundradet, i synnerhet från dess senare hälft; några äro från början af det sjätte århundradet. Dessa mynt (f.105) kallades af romarne »solidi» och hafva genom sitt fina guld och därigenom att de i århundraden präglades med oförändrad vikt och halt spelat en mycket betydande roll i medeltidens finanshistoria.* Flera af de här funna guldmynten från denna tid äro emellertid »barbariska», troligen af germaner gjorda, efterbildningar af solidi; prägelu är dålig (f.106), men vikten och halten äro riktiga.

* * *

* Omkring 500 i Skandinavien funna bysantinska (östromerska) och västromerska solidi från ifrågavarande tid äro nu kända. Liksom de romerska denarerna från de första århundradena efter Kr. föd. äro de allra flesta solidi funna på de för den tidens handel så viktiga öarna Gottland, Öland och Bornholm; men under det att silvermynten äro utan jämförelse mest talrika på Gottland, äro guldmynten talrikast på Öland, där mer än en tredjedel af alla från hela Norden kända solidi äro funna. Ordet solidus, som i långa tider var namnet på ett guldmynt af ofvannämnda slag, betecknar nu i sin italienska form soldo (det franska sou) ett kopparmynt af några öres värde.

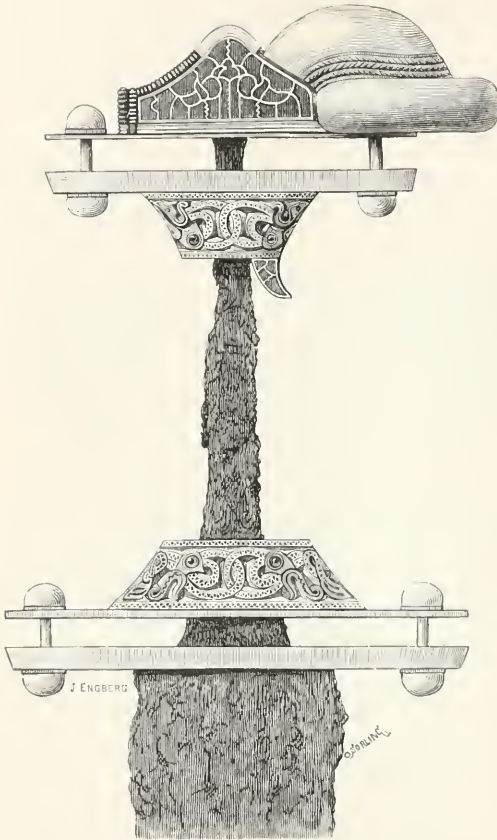
Nu ifrågavarande period här i Sverige utmärker sig ej endast genom sin guldrikedom utan äfven genom den mängd vackra och dyrbara arbeten, som den efterlämnat. Vapnen och smyckena från denna tid täfla med hvarandra i prakt.

Svärdens fästen äro rikt förgyllda (f. 107), delvis af rent guld. Så är den tresidiga knapp, i hvilken fästet upptill slutar, ej sällan af guld och dessutom antingen prydd med filigransirater eller med infattade granater, stundom med emalj. Och den runda knapp, som hade sin plats vid sidan af den tresidiga (f. 107), var mången gång af massivt guld och följaktligen af betydlig vikt; en sådan, funnen nära Strängnäs, väger mer än ett halft skålpund. Äfven beslagen på svärdsblidan äro mycket ofta förgyllda eller af rent guld. I senare fallet äro äfven dessa stundom prydda med filigransirater.

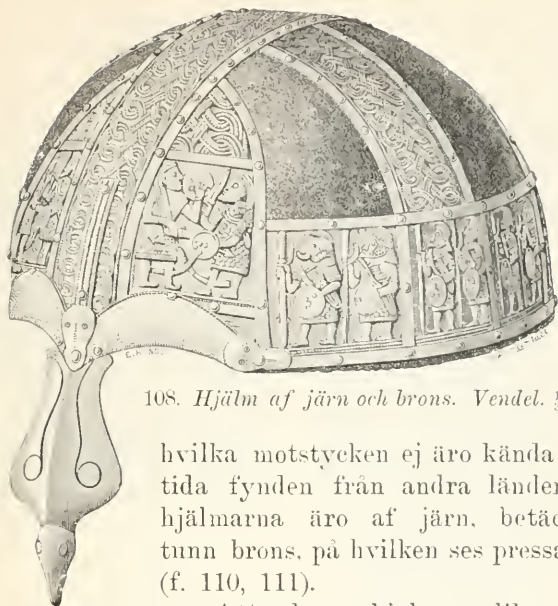
Manga präktiga sköldbucklor från denna tid äro likaledes funna i Sverige (f. 109). Själfva bucklan är visserligen af järn,

men den är ej sällan beklädd med förgylld brons, och de stora halfklotformiga hufvudena på de spikar, med hvilka bucklan var fäst vid skölden, äro ofta rikt förgyllda. Själfva skölden var, såsom många afbildningar visa (f. 110 och 111), rund.

Härtill kommer, att man ur de svenska grafvarna från tiden omkring år 600 upptagit praktfulla hjälmar (f. 108), till



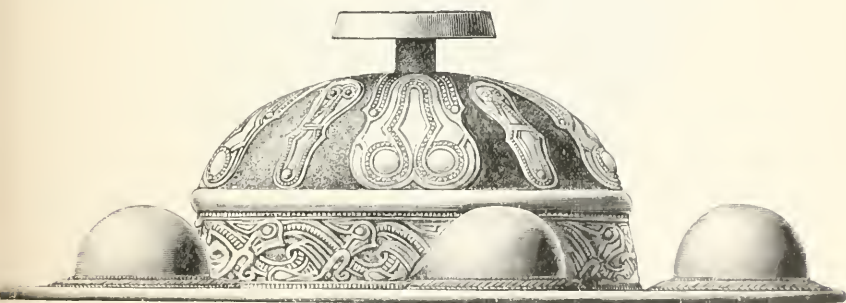
107. Öfre delen af ett järnsvärd: fästet delvis af förgylld brons och guld med filigransirater och inlagda granater. Gottl. $\frac{2}{3}$.



108. Hjälma af järn och brons. Vendel. $\frac{1}{3}$.

hvilka motstycken ej äro kända i de samtida fynden från andra länder. Äfven hjälmarna äro af järn, betäckta med tunn brons, på hvilken ses pressade bilder (f. 110, 111).

Att dessa hjälmarna, liksom nästan alla andra vapen, äro svenska arbeten, framgår otvetydigt af deras stil. Man har också i Torslunda socken på Öland funnit fyra bronsplåtar, hvilka tydligen varit formar för att pressa sådana bilder som de på hjälmarna; två af dem ses f. 112 och 121.



109. Sköldbuckla af järn, beklädd med förgylld brons. Vendel. $\frac{1}{4}$.

Äfven de för dåtidens nordiska kvinnor afsedda smycken äro präktiga och dyrbara. Spännena (f. 113, 114), bland hvilka mer än ett öfverraskar genom sin storlek, voro ofta af förgylldt silfver eller förgylld brons, nagon gång af guld. Manga prydas af inlagda granater; de delar, som äro af guld, äro

stundom täckta med filigransirater. Om silfret ej är förgylldt, har det ej sällan inläggningar i niello.



110. Del af hjälmen f. 108 (tunn, pressad bronsplåt). Vendel. $\frac{1}{4}$.

111. Del af en hjälm (tunn, pressad bronsplåt). Vendel. $\frac{1}{4}$.



112. Bronsplåt med upphöjda bilder (för pressning af tunt bronsbleck). Öl. $\frac{1}{4}$.

Konsten att göra filigransirater, hvilken vi af det föregående funnit vara känd här redan under det första århundradet efter Kristi födelse, har aldrig stätt högre i Sverige än under denna period. Därom vittna sådana halssmycken som f. 99 och otaliga andra arbeten. Men härtill kommer nu en annan konst, som våra förfäder vid denna tid lärde sig genom sina förbindelser med Södern, och som likaledes under nu ifrågavarande århundraden stod mycket högt här. Det är konsten att pryda med små, väl slipade skifvor af gra-

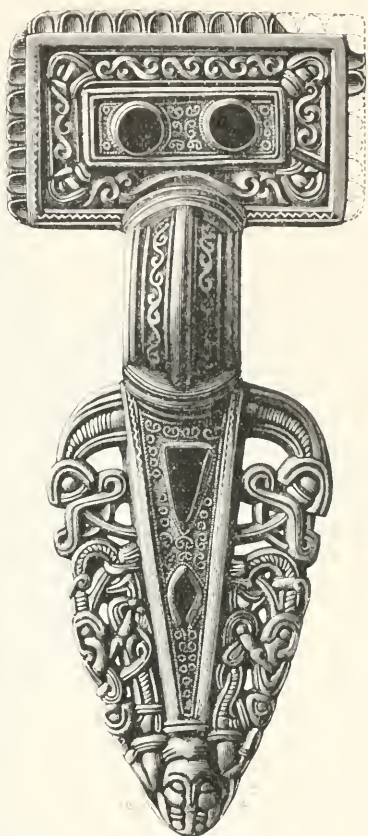
nater, infattade mellan tunna väggar af guld.* Att de flesta på detta sätt prydda föremål, som anträffats i Sverige, äro förfärdigade här i landet, bevisas däraf, att de äro af typer, som ej finnas annorstädes men som här allmänt förekomma. Om vissa föremål kan man till och med på detta sätt afgöra den frågan, i hvilken del af landet de äro förfärdigade. Sådana vackra spännen som det f. 114 afbildade äro nämligen gjorda på Gottland.

Likaledes visa talrika fynd, att man här i Sverige förstod konsten att pryda ett arbete af silfver genom att fylla fördjupade linier med en svart massa af en blandning af svafvel och silfver eller någon annan metall, således den under namnet niello kända konst, som i våra dagar bland annat utöfvas i det ej långt från Moskva belägna Tula.

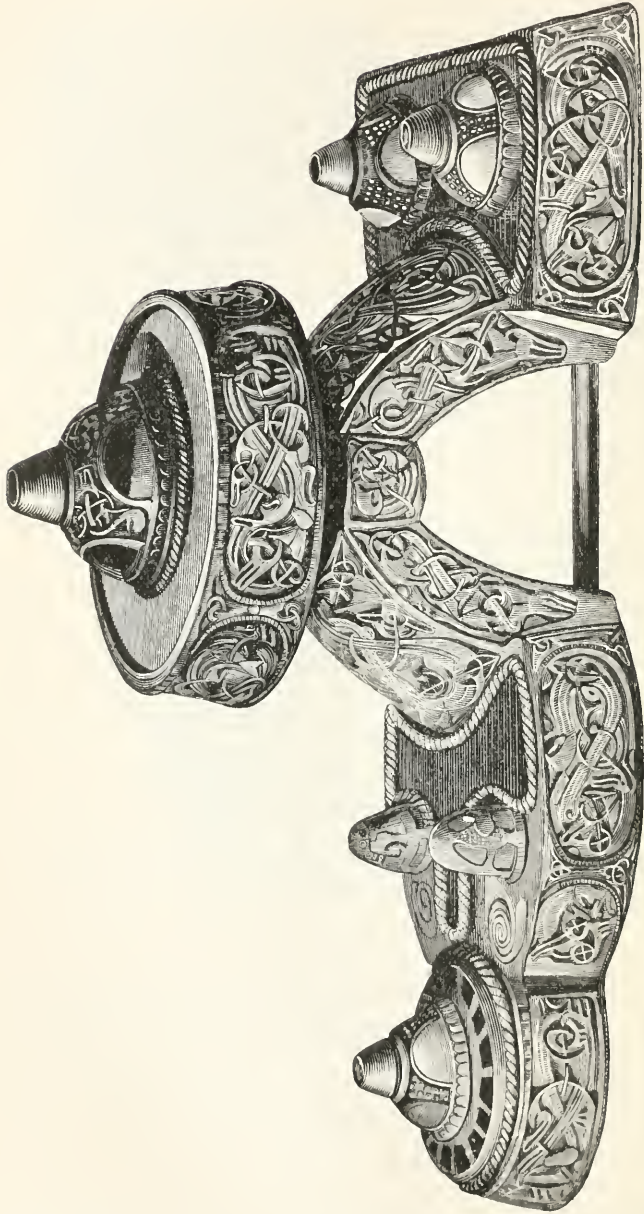
Beundransvärd är också den skicklighet, med hvilken man under folkvandringstiden här i Sverige förstod att förgylla arbeten både af silfver och brons. Många sådana föremål äga ännu i dag en bländande guldglans, ehuru de legat i jorden 1300 år.

Inom den södra delen af det nordiska området utvecklades under denna period en ny ornamentstil (f. 109, 114), som hufvudsakligen använde djurgestalter, vanligen formade på ett sådant sätt, att de i hög grad afvika från naturen. Anmärkningsvärdt är, att under det djurmotiv spela en så stor roll, växtmotiv så godt som aldrig kunna sparas.

* På franska kallas detta verroterie cloisonnée. Förfaringssättet är hufvudsakligen detsamma som i det slags emalj, som benämnes émail cloisonné.



113. Spänne af förgyllt silfver, prydt med guldfiligran och granater. Sk. 1.



114. Spänne af förgylld brons, prydt med granater. Gottl. †

Framställningarna på hjälmarna och andra bilder gifva oss upplysning om såväl mannens som kvinnans dräkt under denna period.

Mannen bar ofta (f. 110) en med ärmar försedd rock, som räckte ungefär till knäna och hvars kanter såväl nedtill som framtill voro brämade med skinn eller på annat sätt sirade. Rocken, som i likhet med nutidens kunde öppnas framtill, sammanhölls stundom med ett skärp om lifvet. På en del bilder ser det ut, som om man användt åtsittande byxor.

En liten, vid Tuna i Uppland funnen mycket märklig bronsbild (f. 117) visar, huru en dätidens kvinna gick klädd. Hon har lagt upp håret i en pryddlig knut i nacken och sedan låtit det hänga ned utefter ryggen. På bröstet ses måhända ett halsband af glaspärlor. Öfver axlarna bär hon en schal; att denna hade en annan färg än den öfriga dräkten, angifves därigenom, att schalen å bilden är belagd med en blågrå metall, under det kjolen är förgylld. Den senare tyckes för öfrigt vara vid och lagd i många veck baktill, hvaremot den framtill är mera slät och prydd med tvenne broderade band, det understa anbragt å kjolens kant.

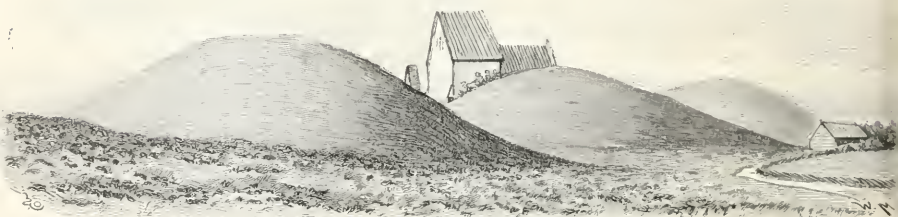
* * *

Grafskicket var under denna period ej öfverallt det-samma. I vissa trakter brändes den döde, och en hög uppkastades på den plats, där bålet stått. I andra trakter, äfven i sådana, som ligga i omedelbar närhet af de förra, jordades den döde obränd, vanligen med hufvudet åt norr; mångenstädes lades hans eller hennes lik — ty både män och kvinnor begrofvos på detta sätt — i en båt. Denna ställdes uti en stor, på släta marken gräfd grop, som sedermera fylldes utan att täckas af någon hög, eller ock ställdes baten på jordytan, och en hög uppkastades däröfver.

De märkligaste grafvarna med brända ben från denna tid äro de, som upptäckts vid Gamla Uppsala. Här ligga på en sandås invid kyrkan flera smärre och tre mycket stora grafhögar, hvar och en af mer än 65 meters diameter, de så kallade »Kungshögarna» (f. 115); denna benämning bör nämligen föredragas framför de först i senare tid begagnade namnen Odens, Frös och Tors högar. De hafva en betydlig höjd, men nedre delen bildas af sandasen, är således ej gjord af människohand.

Den östligaste af dessa högar (»Odens hög») undersöktes åren 1846 och 1847 på det sätt, att man gräfde en horisontal, tunnelliknande gång från sidan till midten; gången kläddes med trä och hölls öppen några år, tills den började förfalla och måste fyllas. Högen består hufvudsakligen af sand, men midten är ett rundt stenröse, 15 m. i diameter. En del af röset betäckte lämningarna efter bälet; liket hade nämligen bränts där. Midt på rösets botten fann man ett hårdt packadt lager (1,80 m. i diam.) af aska, kol och brända ben, hvarunder stod ett med brända ben fyllt, vanligt lerkärl, täckt med en tunn stenflisa och omgifvet af stora kullerstenar. I kärlet och i det stora benlagret låg det, som var kvar af de med den döde brända sakerna.

Den västligaste högen (»Tors hög») undersöktes 1874 genom en stor, öppen inskärning från sidan. Till sitt inre



115. Grafhögar vid Gamla Uppsala.

var den i hufvudsak lik »Odenshögen», men stenröset var mindre, och benen voro icke förvarade i något lerkärl. Äfven i detta fall hade liket blifvit brändt på det ställe, där högen sedan uppkastades. Den mellersta högen har ej i vår tid öppnats, emedan detta lär hafva skett på 1600-talet.

Ur grafvarna i de två förstnämnda högarna upptogos lämningar af flera genom bälets hetta söndersmälta bronsmycken och af glaskärl, glaspärlor, kammar, spelbrickor och med djurornament prydda arbeten af ben, en liten senromersk kamé (f. 116), bitar af guldsmycken, som varit prydda med ovanligt fina filigransirater och infattade granater, samt guldtradar, som varit inväfdade i kläder, nitnaglar af järn, ben af hundar, m. m. Att grafvarna innehöllo föremål af guld är anmärkningsvärdt, emedan sådant, trots guldrikedomen, är mycket ovanligt under denna tid. Grafven i »Odenshögen»

visade sig vara något äldre än den i »Torshögen», hvilken senare förskrifver sig från tiden omkring år 600.

Andra märkliga grafvar från denna period hafva i senare tid upptäckts invid Vendels kyrka i Uppland, norr om Uppsala, vid ett vattendrag, hvilket nu betraktas som en biflod till Fyrisån men väl med lika rätt kunde kallas denna ås öfre lopp. Åren 1881—1893 undersöktes här fjorton grafvar, hvilka äro af ett helt annat slag än de vid Gamla Uppsala, ehuru den äldsta vendelgrafven är ungefär samtidigt med »Torshögen» och afståndet mellan båda ställena endast är några få mil. Vid Vendel hade de döda obrända jordats hvar och en i en båt, som ej varit täckt af hög; i stället syntes en grund insänkning i marken. Båtarna, som varit spetsiga i båda ändar, växlade i längd mellan 7,50 och 10,50 meter; ån hade på den tiden tydligen varit segelbar för sådana fartyg ända upp till Vendel.

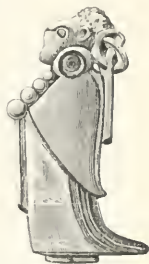
Följande beskrifning på en af dessa grafvar kan gifva oss en föreställning om det sätt, hvarpå en svensk höfding begrofs i början af 600-talet. I båten låg den döde utsträckt, med det af en präktig hjälm (f. 108) betäckta hufvudet åt aktern. Den rikt prydda sköldbucklans och det långa handtagets läge visar, att han ännu i döden varit skyddad af sin sköld. Vid högra sidan hade han sitt spjut, med spetsen riktad nedåt, vid vänstra sidan sitt svärd. Där låg äfven den betslade rindhästen. Två hundar hade också följt sin herre i grafven. I fören stod riklig vägkost: en skinka, en oxstek och ett farhufvud. Grafven innehöll slutligen också en kittel af järn att koka maten i, en sax m. m.

I en annan graf lägo ej mindre än tre hästar, tre hundar, en tjur, en galt, en sugga, en gumse, en tacka och en gäs. Hästarnas hofvar voro beslagna med broddar, närmast lika dem, som än i dag brukas för oxar; hästskor synas ej varit kända i Sverige under hela hednatiden. Två af hundarna hade varit bundna i ett gemensamt järnkoppel, hvaraf lämningar funnos kvar.

Äfven i andra grafvar hade den döde tre hästar med sig. En häst bar ännu på hufvudet det med praktfulla beslag af



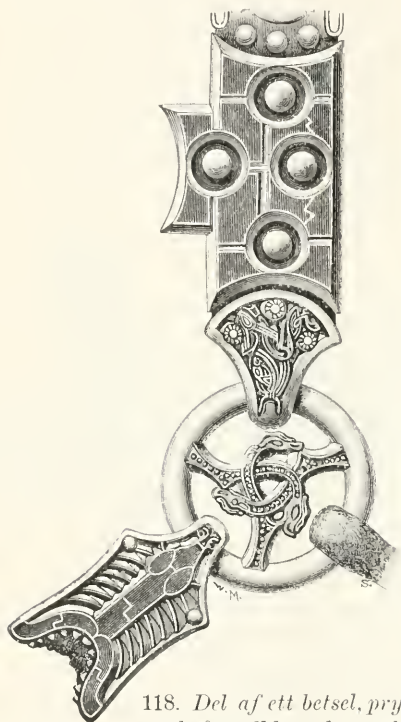
116. *Senromersk kamé. Gamla Uppsala.* †.



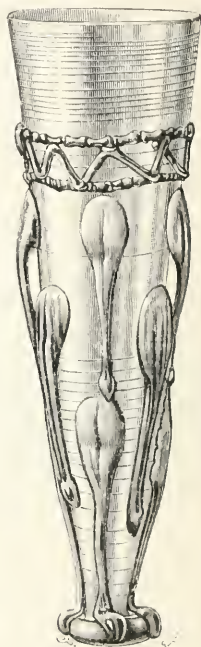
117. *Kvinnobild af brons. Uppl.* †.

förgylld och emaljerad brons prydda betset (f. 118). Att de män, som funno sin hvilostad i vendelgrafvarna, roat sig med falkjakt, visas däraf, att i en graf låg skelettet af en jaktfalk. Samma graf innehöll också ben af berguf, trana, tam anka och gås. I flera grafvar lågo kittlar, halster (f. 120) och annan köksredskap.

Att ej blott mat utan äfven dryck gifvits den döde, framgår däraf, att glasbägare nedlagts i ett par grafvar.



118. Del af ett betsel, prydt med förgyllda och emaljerade bronsbeslag. Vendel. $\frac{1}{2}$.



119. Glasbägare. Vendel. $\frac{1}{4}$.

Dessa bägare äro stora, af en egendomlig form (f. 119), som äfven återfinnes i västra Europa.

Den ovanligt storartade utstyrelsen af grafvarna vid Vendel, hvartill något motstykke icke är från denna period känt i någon annan del af Norden, gör det mer än sannolikt, att de män, som jordats här, varit höfdingar, måhända med konunganamn. Härför tala ock de präktiga hjälmarna, som lago i ej mindre än tre af vendelgrafvarna. Hjälmen

var nämligen under nu ifrågavarande tid mycket sällsynt; om vissa folk berättas det, att endast konungen bar en sådan, och »den hjälmprydde» är i de nordiska sångerna ett uttryck, som betecknar konungen.

Vid Ultuna, invid Fyrisån strax söder om Uppsala, hade man redan år 1855 upptäckt en graf lik dem vid Vendel men täckt af en hög. Äfven här hade den döde höfdingen med sig i båten två hästar och präktiga vapen, både svärd och sköld; äfven här hade hans hufvud varit täckt och skyddadt af en hjälm. Därjämte hade man försett honom med ett tjog pilar och sannolikt en bäge, ehuru den sistnämnda nu var förstörd och af de förra endast järnspetsarna återstodo.



120. Halster af järn, sedt från två sidor. Vendel. $\frac{1}{2}$.



121. Bronsplåt med upphöjda bilder. Öl. $\frac{1}{2}$.

I båtens för lågo ben af svin och gäs samt en gryta och ett halster af järn. Grafven vid Ultuna innehöll dessutom 36 spelbrickor och tre tärningar af ben, således samma antal tärningar som det hos romarne vanliga. I andra grafvar från denna tid, liksom i många grafvar från äldre delar af järnåldern och från vikingatiden, har man gjort liknande fynd.

Båtgrafvar från denna tid lika dem vid Vendel äro äfven anträffade vid Tuna i Alsike socken, ej långt från Ultuna. Under det emellertid i alla de nu omtalade grafvarna vid Vendel och Ultuna män hade jordats, har man vid Tuna funnit både kvinnolik och manslik i båtgrafvar. Vid Angerum i Bleking, nära Karlskrona, upptäcktes också för några

är sedan ett med flera kvinnoprydnader från det sjunde århundradet utstyrdt skelett i en båtgraf, hvilken, i likhet med dem vid Vendel, ej var täckt af någon hög.

Den tanke, som låg bakom detta begrafningssätt, var således icke endast, att den döde höfdingen, »sjökonungen», skulle i den andra världen, liksom i denna, hafva ett fartyg till sitt förfogande. Då äfven kvinnor begrafvos på detta sätt, måste man hafva föreställt sig, att den döde behöfde en farkost för att komma öfver till den andra världen. Liknande föreställningar träffas hos många andra folk i vidt skilda trakter. Den grekiska myten om Karons färja är ett välkändt exempel därpå. Märkvärdigt nog går likheten i föreställningarna hos våra förfäder och Söderns folk ända därhän, att, liksom grekerna lade ett mynt i den dödes mun till färjepening åt Karon, man i Sverige vid denna tid haft samma bruk, då den döde ej hade egen båt till öfverfarten. Så fann man helt nyligen i en vid Kälder i Linde socken på Gottland undersökt graf, hvilken icke innehöll lämnin-garna af någon båt, ett guldmynt, som låg i den dödes mun; det var en efterbildning efter ett bysantinskt mynt. Det torde för närvarande vara svårt att afgöra, huruvida detta beror på någon i Norden urgammal föreställning eller på ett inflytande från Södern jämförelsevis kort före denna tid.

Bilderna på vendelhjälmarna äro af stort värde icke endast därför, att de, såsom vi sett, gifva oss värderika upplysningar om den dåtida klädedräkten, utan ock därför, att åtminstone flera bland dem utan tvifvel hafva en religiös mytisk betydelse. Den ryttare (f. 111), som med sitt spjut angriper en orm, medan tvenne faglar flyga kring hans hufvud, har med skäl betraktats som Oden; i de två faglarna har man sett Odens två korpar, de som i Eddan kallas Hugin och Munin, för att begagna namnens isländska form. Äfven de ofvan omtalade bronsplåtarna från Torslunda på Öland anses framställa mytiska scener: den f. 121 återgifna plåten med en uppenbarligen i ludna byxor klädd man har ansetts framställa den Lodbrok, som skyddad af sina ludna byxor dräpte ormen och befriade Tora, dotter till Herröd jarl i Götaland, eller måhända snarare hans strid med den björn han äfven skulle hafva fällt. Vi skulle således, om denna förklaring är riktig, häri hafva ett bevis för att Lodbroks-sagan fanns redan långt före den Ragnars tid, som sedan af traditionen gjordes till ett med Lodbrok.

4.

Vikingatiden. — Öfvergångstid från hedendom till kristendom.

(Från omkring år 800 till midten af det elfte århundradet.)

Dessa århundraden äro de egentliga vikingatågens tid. Vål är det sant, att man äfven före det 8:e århundradets slut kan tala om vikingatåg, om man härmed menar hvarje sjöfärd, som har till ändamål kamp och byte. Men dessa äldre härfärder, om hvilka historien föga känner, hafva ej varit af den världshistoriska vikt, som då Nordens sjökonungar ställde sina planer så högt, att de vågade anfalla de gamla kulturländerna i södern och västern af vår världsdel.

Redogörelsen för vikingatågen och varingarnes, de i den bysantinske kejsarens sold stående nordbornas, färder hör till den politiska historien, ej till denna kulturhistoriska skildring.

Vikingatidens Svitjod omfattade icke hela det nuvarande Sverige. Skåne och Halland hörde till Danmark, Bohuslän och Jämtland till Norge. Dalsland och Värmland voro omtvistade gränsprovins. Norrlands kusttrakt, ända upp till trakten af Skellefte, var visserligen, sasom de talrika ättehögar utvisa, bebodd under vikingatiden, men bygden sträckte sig (utom i Jämtland) i allmänhet ej långt från kusten och de stora flodernas nedre lopp. Finland hade ännu icke blifvit förenadt med Sverige.

De »länder», som vid hednatidens slut lago under Sveakonungens skatt, voro således: den nyssnämnda kuststräckan af Norrland, de tre landskapen omkring Mälaren, samt Dalarna, Närke, Väster- och Östergötland, Småland, Bleking, Öland och Gottland.* Ytan af det gamla Svitjod var endast omkring 1400 svenska kvadratmil, eller föga mer än hälften af det nuvarande Sveriges (Lapplands 1000 kvadratmil däruti icke inberäknade.)

Landets utseende har undergått högst betydliga förändringar under det årtusende, som skiljer oss från vikingatidens första sekel. En stor del af den nu bördigaste jorden var

* Att dessa två öar och Bleking redan nu räknades till Sverige, finna vi af den intressanta berättelse, som Ottar och Ulsten afgifvit till konung Alfred i England om sin resa till Skandinavien vid slutet af 800-talet.

då sjö eller vattendränkta mossar, och mången segelled fanns ännu under medeltiden, eller än senare, där man nu kan gå torrskodd. Denna förändring är icke endast ett naturens verk. Äfven människan har kraftigt bidragit därtill genom uthuggning af skogarna och genom den stora mängd nyodlingar, som, i synnerhet under det nittonde århundradet, uppstått i skogarnas och de uttorkade träskens ställe.

Huru stor det dåvarande Sveriges befolkning var vid hednatidens slut veta vi naturligtvis icke; men man har goda skäl för det antagandet, att den varit mindre än en femtedel af det nuvarande Sveriges.

Flertalet af de byar och gårdar, i hvilka den yngre järnålderns svenskar bodde, lågo på samma ställe som intill våra dagar, eller åtminstone till dess skiftet sprängde de gamla byalagen. Man ser detta af den märkliga omständigheten, att i allmänhet vid hvarje by det graffält ännu ligger, där byns hedniska befolkning hvilat. Innan man lyckats få den allmänna öfversikt öfver fornlämningarna, som vi nu äga, trodde man visserligen, att hvarje samling af ätthöggar och stensättningar betecknade en valplats. Men denna åsikt blef ohållbar, då man fann, huru talrika dessa graffält äro, och den måste öfvergifvas, då man i ätthögarna påträffat en mängd kvinno- och barngrafvar.

Några runstenar från hedendomens sista dagar låta oss veta icke blott byns utan äfven den dåvarande ägarens namn. Så har Gida på en efter hennes man Tordjärf Gudlögsson nära Ekolsund rest sten omtalat, att hon bodde i »Harvistam», det n. v. Härifesta; andra stenar nämna Ulf i »Skulibri» (Skålhamra), Björn i »Kranbi» (Granby), Ågöt i »Kalfstadhum» m. fl. Och en rik bonde vid namn »Jarlabanki» har på icke mindre än fem särskilda stenar omtalat, »att han ensam ägde hela Täby» (i Täby socken, Uppland).

De flesta andra byar och gårdar hade också samma namn som nu — naturligtvis om vi frånse från den jämförelsevis obetydliga olikhet, som betingas af språkets förändring under de senaste tusen åren. Att många af de nuvarande ortsnamnen i Sverige härstamma från hednatiden, visas redan däraf, att flera bland dem äro bildade af gudanamn, t. ex. Odensvi, Torslunda, Frövi o. dyl., ännu i dag betecknande de ställen, där man en gång offrade åt asagudarne.

Redan under vikingatiden omtalas följande städer i Sverige: *Lödöse* vid Götaälf, dätidens Göteborg men beläget

högre upp vid älfven, *Skara, Faluköping*, hufvudorter i Väster-götlands slättbygd, *Kalmar, Söder-Tälje, Birka* (på Björkön i Mälaren) och *Sigtuna*. I de till Norge och Danmark hörande delarna af det nuvarande Sverige funnos under nu ifråga-varande tid städerna *Kungälf* (Konungahälla) och *Lund* samt troligen äfven *Vä* (vid Kristianstad) och *Skanör*. Dock får man väl ej tänka alltför högt om dessa städers storlek, folk-mängd och byggnadssätt.

En gård på landet, antingen den låg enstaka eller hörde till en by, bestod af flera särskilda hus, emedan man ännu icke börjat sammanbygga de särskilda lägenheterna under ett tak. Ännu Upplandslagens kyrkobalk, skrifven mot slutet af det trettonde århundradet, ålägger bönderna att vid ny-byggnad af prästgård uppföra »stufva, sömnishus, stekarahus, visthus, fähus, lada och kornhärbärke» (eller loge). »Söm-nishuset» motsvarar närmast vår sängkammare och »stekara-huset» kök och bagarstuga. Den sistnämnda är ju ännu i dag, liksom visthuset, på landet vanligen byggd för sig.

De svenska boningshusen under vikingatiden voro af samma slag som de, af hvilka man funnit lämningar på Björkö, i det gamla Birka, nämligen dels timmerhus, hvilkas fogar tätats först med mossor och sedan med lera, dels ett slags stugor byggda på samma sätt som de ännu i Skåne förekommande »klenhusen». Ur berättelsen om fynden på Björkö låna vi följande redogörelse för de i hög grad märkliga lämningar af byggnader, hvilka där anträffats. Dessa lämningar utgöras af lerstycken, som bibehållit sin form till följd af den starka hetta de voro utsatta för, då husen brunno.*

»Med ledning af dem», heter det, kan man urskilja två olika slag af byggnader, lerköjor och timrade trähus, å hvilka fogarna mellan stockarna tätades med lera. Lämningarna af det förra slaget af byggnader utgöras af lerstycken af oregel-bunden form, som på en sida vanligen äro släta men på den andra, den inåt vända, visa intryck af vanligen något mer än halftumstjocka kvistar. Till och med rynkorna i den skrumpnade barken äro tydligt aftryckta, och att döma af dessas utseende torde med säkerhet kunna sägas, att det an-vända träslaget varit en pilart. Dessa brända lerstycken äro således patagligen lämningar af byggnader, hvilkas väggar haft till stomme ett slags slätverk af kvistar, som på båda

* Först efter kristendomens införande lärde man sig i Sverige att bränna tegel.

sidor bekläddts med fastslagen lera, såsom fallet än i dag är med de skånska s. k. klenhusen. Lämningarna af det andra slaget af byggnader utgöras af tresidigt prismatiska lerstycken af tre till tolf centimeters längd, hvilka på en sida, utsidan, visa tydliga märken efter fingrarna, som smetat in leran i springorna mellan stockarna i trähusen. Den inåt vända vinkeln visar oftast en mängd fina, oregelbundna intryck af den mossa, som stoppats in i springorna, innan leran ditsmetades.» På några stycken äro aftrycken så tydliga, att man kan urskilja de finaste bladen hos mossan, och det lider intet tvifvel, att den mossa som begagnats varit densamma, som ännu för samma ändamål vanligast användes. På ett lerstycke ser man tydligen aftryck af kärlnippena i ekvirke.

Visserligen hafva vi icke genom samtida beskrifningar närmare underrättelser om de svenska boningshusen under hednatidens sista del; men vi kunna på goda grunder antaga, att de varit lika de samtida norska och isländska, om hvilka man har bättre kännedom. Vi kunna så mycket hellre antaga en sådan likhet, som vi ännu uti aflägsna trakter af vårt land träffa en eller annan stuga af alldeles samma slag, känd under namnet »ryggåsstuga», 'ett minne af forna tiders byggnadssätt.

Ett sådant forntida hus bildade vanligen ett enda aflångt fyrkantigt rum, hvars långväggar voro ganska låga, i de flesta fall mindre än manshöga, och hvilka saknade både fönster och dörrar. Ingången var på ena gafveln, genom en förstuga, och fönstret (eller fönstren), där sådant fanns, satt på det vanligen högresta taket, som hvilade på bjälkar, hvilka gingo tvärsöfver huset, från den ena långväggen till den andra. Mellanrummen mellan dessa tvärbjälkar voro i allmänhet icke fyllda genom något innantak utan lämnade inträde åt det sparsamma ljus, som kunde tränga sig in genom fönster och rökfång. Skorsten fanns nämligen icke, endast en öppning vid takåsen, genom hvilken röken steg upp från den midt på golfvet flammande elden. Taket var på utsidan täckt med torf, halm eller spån.

Om huset måste byggas mycket rymligt, blef spännvidden för stor, för att taket skulle kunna anbringas på nu beskrifna sätt. Man lät det då hvila på två rader uppresta stolpar, gående på ömse sidor om midten och motsvarande pelarraderna i våra kyrkor. Härigenom kunde man erhålla en sal af betydlig storlek

Vid Augerum i Bleking har jag funnit märkliga lämningar af en byggnad, som stått där under vikingatiden och som haft den form, f. 122 utvisar. Det var ett 7,80 m. långt och 5,50 m. bredt klenhus med afrundade hörn och med ingång på ena gafveln, där ett par stolpar uppburit ett förstugutak. I stugans midt låg en mängd kol efter den långeld, som fordom brunnit där. Mellan eldstaden och väggarna hade två rader stolpar stått, som uppburit taket. Ännu syntes i den ljusa marken de med mörk jord fyllda hålen efter dessa stolpar och efter dem, som bildat väggarnas stomme. Af den lera, hvarmed väggarna varit klenade, funnos många stycken kvar.

Fönstren i vikingatidens stugor voro små och synas ursprungligen hafva varit öppna gluggar, endast försedda med en brädlucka, som kunde skjutas för. I bästa fall voro de täckta med någon mer eller mindre genomskinlig skifva, troligen oftast gjord af den tunna hinna, som vid födelsen omgifver kalffen (ännu i dag använd till samma bruk på Island). Glasfönster torde, ehuru icke okända för romarne, ej hafva varit i bruk här i Norden under hednatiden.

På insidan voro väggarna i allmänhet nakna eller endast betäckta med sköldar, vapen och dylikt. Vid högtidliga tillfällen behängde man dem med en särskild bonad, bestående af långa, från takkanten nedhängande dukar, stundom med färgade, konstmässigt sydda bilder. Ännu på 1500-talet hörde dylika väggbonader till hemgiften äfven åt den högre adelns döttrar, och ända intill våra dagar hafva sådana vid de stora högtiderna prydt månet svenskt hem på landet.*

Liksom ännu mångenstädes bestod golfvet endast af hardstampad lera. Det kunde ej gärna vara brädbelagdt, så länge ingen särskild spis fanns, utan elden lågade fritt på golfvet. I Norge började man först mot slutet af det elfte arhundradet att begagna murade ugnar och skorstenar. Denna förbättring, hvilken väsentligen bidrog till hemtrefnaden, vann troligen icke förr insteg i Sverige än i Norge.

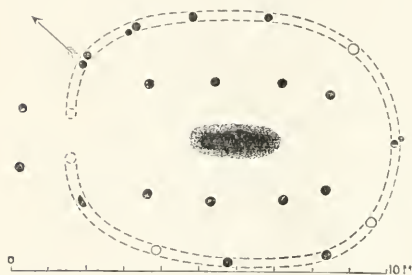
Bohaget i våra hedniska förfäders hus var ej stort och kostbart. Vägghasta bänkar och sängar, långa bord utmed bänkarna och en eller annan kista till förvarande af husets dyrbarheter — detta var väl det hufvudsakliga, om icke allt. Möbler i egentlig mening, motsvarande våra flyttbara soffor

* Nordiska museet i Stockholm äger flera sådana bonader från senare tid

och länstolar, våra byråar och dylikt, voro okända. Stolar omtalas visserligen, ehuru sällan. (Se äfven f. 29.)

I den norske bondens stuga, såsom den i sagorna skildras, var husfaderns hedersplats i »högsätet», midt på den ena långväggen. Framtill vid högsätet stodo de två under hednaden heliga »högsätesstolparna». Att ett sådant högsäte äfven fanns i den svenske bondens hem visas däraf, att namnet och saken fortlefvat ända till senaste tider, ehuru högsätet då flyttat till ena hörnet.

Bänkarna användes icke endast till att sitta på om dagarna, utan ursprungligen tjänade de också till nattläger; så var fallet ännu på Linnés tid i de af honom skildrade småländska ryggåsstugorna. I de isländska sagorna omtalas dock äfven särskilda sängar bakom bänkarna, hvilka senare



122. Plan af ett boningshus från vikingatiden. Blek.



123. Hjort broderad i guld på siden; marken af silfver. Björkö. †.

ofta voro belagda med täcken eller stoppade dynor. Oväntadt nog hafva lämningar af dunfyllda kuddar bevarats i några nordiska fynd från vikingatiden; i en af grafvarna på Björkö hade en liten dyna af siden legat, som på båda sidor varit prydd med en i silfver broderad hjort, lik den f. 123 afbildade. I Gokstadskeppet (s. 128) stodo några sängar (f. 124).

Framför bänkarna ställdes de långa smala borden, således i vanliga fall längs efter salen på båda sidor om de eldar, hvilka brunno midt på golfvet. Mellan dessa och borden fanns dock plats att gå.

Redan Eddan talar om kistor, ehuru detta ord säkerligen är lånadt från främmande land. Af dessa kistor kunna vi naturligtvis ej vänta att finna andra lämningar än de

delar, hvilka varit af metall, såsom beslag, las och nycklar. Sådana fynd hafva ock flera gånger gjorts i Sverige. Nycklarna, af järn eller brons, hafva stundom ungefär samma form som de nu brukliga, men de flesta äro afvikande (f. 125) och likna mer dem, som romarne fordom begagnade; de buros af den nordiska husfrun såsom ett tecken till hennes välde inomhus.

Åt det svaga skyddet af kistor och lås ville man dock icke alltid under vikingatidens osäkerhet anförtro sina skatter af guld och silfver; man gömde dem därför ofta i jorden vid någon sten eller annat märke, som endast ägaren kände till. Sedan han dött utan att hafva hunnit eller velat omtala gömstället för någon, fick jorden behålla sitt byte, och mången sådan skatt har först i våra dagar, efter tusenårig hvila, af plögen och hackan händelsevis anyo bragts i ljuset. Dessa



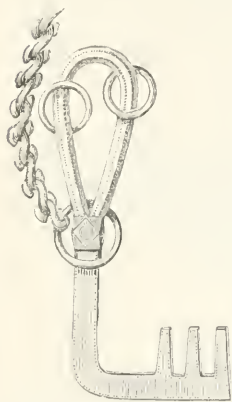
124. Säng af trä. Norge. $\frac{1}{30}$.

skatter, ofta ägande ett betydligt värde, äro vanligen nedlagda i en ask af koppar, i ett horn, ett lerkärl eller dylikt; årligen upptäckas sådana i Sverige, och en mängd förvaras nu i Statens historiska museum. I de flesta fall endast innehållande silfver, hafva de anträffats i nästan alla delar af Sverige men mest i Mälarnedden, i Skåne, på Öland och i synnerhet på Gottland. Ofta hittas på ett ställe ett par kilogram silfver, motsvarande flera marker efter den gamla svenska vikten.

Orsakerna till dessa skatters anförtroende at jorden hafva säkert varit många. En af dem var tron, att de i jorden nedgräfdas skatterna skulle komma ägarne till godo i ett kommande lif, såsom Oden enligt ynglingasagan lärt sina män. Samma tro återfinnes äfven hos andra folk än våra förfäder, t. ex. hos lapparne.*

* Det berättas bland annat, att en lapp, tillspord hvarför han gömde sina pengar, svarade: Om mina pengar efter min död fölle i andras händer, hvad skulle jag då hafva att lefva af i de dödas land?

Mångenstädes lever ännu i Norden den föreställningen, att en sålunda nedgräfd skatt vaktas af sin förne ägare. Så blifver, enligt folktron i Varend, den man, som lönnligen grävt ned gods i jord, efter döden förvandlad till en stor orm eller drake, hvilken ligger och rufvar på sin skatt; på samma sätt tros den kvinna, som gömt gods i jorden, rufva däröfver i form af en stor svart höna. Allmän är ock den öfvertygelsen, att det lyser på de ställen, där gömda skatter hvila; en olycklig villfarelse, som kostat mången hans nattro och ledt till förstöring af otaliga grafhögar, där någon skatt aldrig legat, om än deras innehåll i orubbadt skick skulle hafva varit af högsta värde för vetenskapen.



125. Nyckel med kedja af brons. Gottl. $\frac{1}{2}$.

En orsak till silfrets nedgräfvande i jorden, som under vikingatiden varit mycket allmän, torde dock hafva varit önskan att äga ett säkert gömställe, i synnerhet vid fientliga anfall. Äfven i senare tid och ännu i våra dagar har man under krig mångenstädes gömt sina dyrbarheter i jorden.

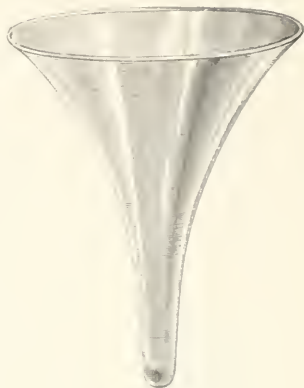
Till skydd och tillflyktsorter vid fienders inträngande i landet äro troligen de flesta af de utan tvifvel till hednaten hörande borgar uppförda, hvilka ligga på bergshöjderna i flera af våra landsorter. Särskildt förekomma de i stort antal nti landskapen omkring Mälaren äfvensom på gärna i denna sjö. Dessa borgmurar äro byggda af otillhuggna stenar, ofta af betydlig storlek, hvilka äro lagda löst på hvarandra och icke varit förbundna med murbruk. Uppförandet af dessa borgar har kräft ett oerhördt arbete, emedan de väldiga murarna haft en betydlig höjd och den erforderliga stenen ofta måst vältras lång väg och uppför bergets brant. Mången sådan borg omsluter ett ganska betydande rum. Någon gång kunna vi ännu inom murarna se tomtningar af hus, hvilka lämnat tak öfver hufvudet åt dem, som uppehållit sig i borgen.

* * *

Under de långa vinterkvällarna npplystes stugan eller salen förnämligast af elden på härden eller af de i väggen

instuckna blossen, gjorda af klufna, torra, kadrika barrvedsstickor. På en tid, då man icke tillbragte aftnarna med att läsa eller skriva, behöfdes icke så god belysning som nu. Ett par märkliga fynd hafva emellertid visat, att åtminstone mot slutet af det tidskifte vi nu betrakta vaxljus icke varit helt och hållet okända i Norden. Eld slog man med stål och flinta. Både flintstycken, mycket knackade i kanterna, och eldstål äro vid mångfaldiga tillfällen funna i grafvarna från denna tid.

Om husgerädet i våra förfäders hem under hednatidens sista århundraden kunna vi med fyndens och sagornas tillhjälp bilda oss en ganska god föreställning. I synnerhet ha en stor mängd kärl af olika slag blifvit bevarade till våra dagar. Kockkärlen voro vanligen af bränd lera, täljsten eller järn. De sistnämnda äro gjorda af flera smärre, vid hvarandra fastnitade plåtar, emedan konsten att gjuta järn ännu var okänd.



126. Dryckeskärl af glas.
Björkö. $\frac{1}{3}$.



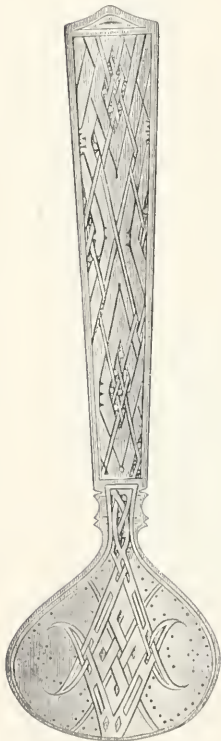
127. Silfrerskal; kant och botten förgyllda. Gottl. $\frac{1}{2}$.

Ännu talrikare än kockkärlen äro emellertid dryckeskärl; de flesta voro af trä eller bränd lera, mera sällsynta voro de af glas (f. 126) eller silfver. Lerkärlen äro så godt som aldrig glaserade. Att finare lerkärl redan nu någon gång infördes från främmande länder visas bland annat af några tyska kamor af bränd lera med handtag och pip, hvilka äro funna i grafvar på Björkö. Nationalmuseum äger äfven en vacker

silfverskal, som i bottnen och kring kanten är prydd med djurslingor, hvilka genom sin fullständiga likhet med dem på runstenarna visa, att arbetet är svenskt (f. 127).



128. Bild af silfver:
en ögla å baksidan.
Öl. 1.



129. Sked af älghorn.
Björkö. 3.

Det vanligaste dryckeskärlet var dock hornet, från urens panna brutet, hvilket vi sett allmänt användas redan under den äldre järnåldern (s. 77). Till sammans med åtskilliga andra silfversaker och mynt från denna tid har man hittat en liten bild af silfver, föreställande en kvinna, som framräcker ett dryckeshorn (f. 128). Vi läsa i sagorna, huru det under vikingatiden var sed, att husets unga döttrar framburo hornen at de drickande männen.

Maten skars sönder med de vanliga knifvarna, som hvar och en bar vid bältet. Gafflar voro ännu okända. Skedarna voro af trä, horn eller ben (f. 129). Silfverskedar hafva hittills aldrig förekommit i svenska fynd från hednatiden.

Snorre Sturleson berättar om den norske konungen Sigurd Syr i Ringerike, Olaf den heliges styffader, att man i hans hus hvarannan dag fick fisk och mjölk, hvarannan dag kött och öl. En dyrbarare dryck var mjödet, hvilket dock ej togs fram i hvardagslag. För att göra det mera berusande tillsattes stundom vissa örter. Vin var ej okänt men synes hafva varit sällsynt.

«Gästfrihet», säger Adam af Bremen, utmärker alla nordbor men i synnerhet svenskarne, ty hos dem anses intet för större skam än att neka vägfärande man tak öfver hufvudet; ja de täfla till och med om, hvem bland dem är närmast till att taga mot en gäst. Allt hvad människokärlek bjuder visa de mot en sådan, och när han hos dem har tillbragt så många dagar, som han själf finner för godt, anbefalla de honom till sina vänner från det ena stället till det andra.»

Eddans sånger, sagorna och fynden lämna oss ganska fullständiga upplysningar om nordbons klädedräkt under hednatidens sista århundraden. Eddans och ännu mer sagornas berättelser måste dock i detta fall begagnas med stor försiktighet, emedan de ej äro nedskrifna förrän ett par århundraden efter hednatidens slut och först sedan klädedräkten åtminstone hos de förmögnare undergått betydliga förändringar, hvarför det mången gång kan vara svårt att afgöra, om sagans författare upptecknat en troget bevarad sägen eller klädt sina hjältar efter en senare tids skick. En sådan ovisshet vidlåder ej de samtida afbildningarna och fynden.

Flera fynd visa, att utom skinn och pälsverk äfven ylletyg, linne och sidentyg begagnades af nordborna under vikingatiden. Sidentygen voro dock naturligtvis lika sällsynta som dyrbara. I eddasången Rigmål läsa vi, huru den nyfödde jarlen sveptes i silke, och i en dansk graf från denna tid har man funnit sidenväfnader invirkade med silfver och guld samt en kapp af ylle med broderier föreställande människoansikten, lejon och bladrankor.

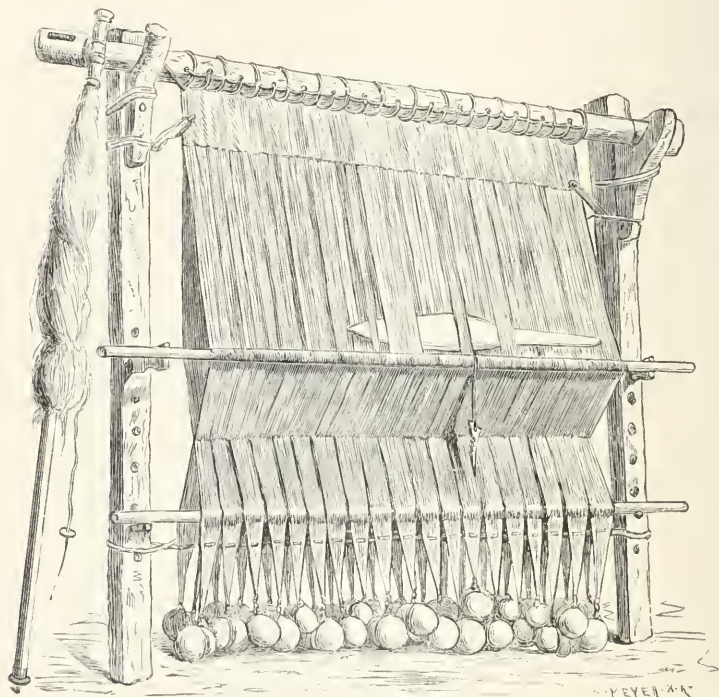
Ylle- och linneväfnader voro i allmänhet alster af den inhemska husfliten. Fynden från denna tid innehålla också ofta sådana lämningar af de därvid begagnade redskapen, som varit af sten eller metall och således kunnat trotsa tidens åverkan. Så har man funnit sländtrissor, linhäcklor, de vikter, med hvilka varpen hölls spänd i väfstolen, och det svärdslänkande redskap, med hvilket man slog till in-slaget.

Spinnrocken, hvilken nu mångenstädes betraktas blott som ett minne af forna tiders husflit, var ännu okänd i Norden; i stället användes sländan (se s. 75).* På Björkö och annorstädes har man hittat sländtrissor af bärnsten från vikingatiden, hvilket antyder, att da såsom i senare tid äfven de förmögnare kvinnorna själfva spunno.

Väfstolen hade, liksom mången ännu under senaste tid här i Norden begagnad (f. 130), hängande, ej vagrät varp. På en sådan väfstol kan man lättare än på dem med vagrät varp väfva tyg med invecklade mönster i olika färger; men här som i andra fall äro de nya inrättningarna mycket mera tidsbesparande än de gamla.

* I Eddan förekommer ordet »rock» (spinnrock) en gång, men detta ord kan hafva senare inkommit i sången, hvilken först under medeltiden upptecknats i den form vi nu känna den.

Mansdräkten bestod hufvudsakligen af samma delar som nu, nämligen skjorta, skor, strumpor, byxor, rock (»kjortel»). sammanhallen med ett bälte, och däröfver en kappa eller mantel samt på hufvudet en mössa eller hatt med låg kulle. Dessa olika klädesplagg, ofta lysande i bjärta färger, hade väl i allmänhet samma form som nu. Kjorteln var väl dock vanligen icke helt öppen fram såsom våra nu brukliga rockar (se emellertid s. 101); den liknade således närmast en lang blus. Kappan höpfästes med ett spämme.



130. Väfstol från Färöarna. $\frac{1}{16}$.

Visserligen äro dessa uppgifter närmast hämtade ur isländarnes skrifter, men att de äfven gälla om förhållandena i Sverige visas bland annat genom de afbildningar af svenska dräkter, som ses på flera svenska runstenar från nu ifrågarvarande tid (f. 131).

För att gifva en lifligare föreställning om klädedräkten under den tid, med hvilken vi nu sysselsätta oss, meddelas här följande beskrifning på den dräkt, konung Sigurd Syr

bar, under det han gick ute på sin akер och öfvervakade sädesbärgningen hösten 1014, då hans styfson Olaf Haraldsson, som sedermera fick tillnamnet den helige, kom att gästa honom. »Så är sagdt om hans (Sigurds) bonad», förtäljer Snorre, att han hade en blå kjortel och blå hosor, höga skor bundna om benen, gra kappa och en gra hatt, skärm om anletet samt i handen en staf, som upptill var försedd med en förgylld silfverholk, i hvilken satt en silfverring. För att på ett värdigt sätt mottaga sin styfson lät han emellertid nu »draga af sig skokläderna samt satte på sina fötter karduanshosor och band på dem förgyllda sporrar; sedan tog han af sig kappan och kjorteln och klädde sig i pällkläder samt ytterst en secharlakanskappa, omgjordade sig med ett smykekadt svärd, satte en förgylld hjälm på sitt hufvud och steg på sin häst, som hade förgylld sadel och helförgylldt betsel med smälta stenar» (emalj). Betslet var således af samma slag som det man funnit i en af vendelgrafvarna (s. 104).



131. Bild på en runsten. Östergötl.

Kvinnornas dräkt var ganska lik den, som ännu begagnas på landet (f. 128).

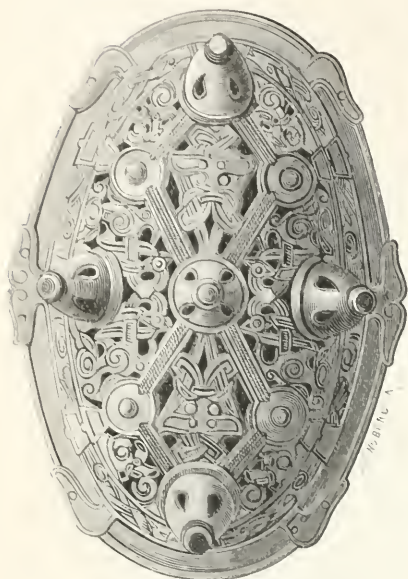
Ett besök i vårt på dyrbara minnen från vikingatiden särdeles rika nationalmuseum skall bättre än något annat visa sanningen af sagornas berättelser om den lyx och den prakt, nordborna, så män som kvinnor, för tusen år sedan förstodo att utveckla. Man ser där präktiga och ofta ganska smakfullt arbetade broscher och spännen af silfver och brons, de senare ofta förgyllda eller be- lagda med plåtar och snodder af guld eller silfver; halsringar och bälten af massivt silfver; armringar och fingerringar af guld och silfver, massiva och de förra stundom mycket tunga; kedjor och hängsmycken för halsen och bröstet, af guld, silfver och brons; stora präktiga pärlor af silfver, glas, glasmosaik, bergkristall, karneol, bärnsten och dylikt; kammar af ben eller horn m. m. (f. 132—136 och 148).



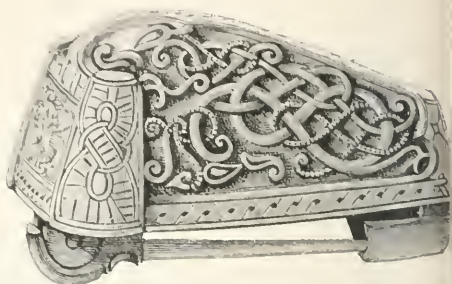
132. Flätad armring af guld. Gottl. 3.

Dessa mångfaldiga smycken äga dock icke värde endast därför, att de visa oss våra förfäders praktlystnad; de äro

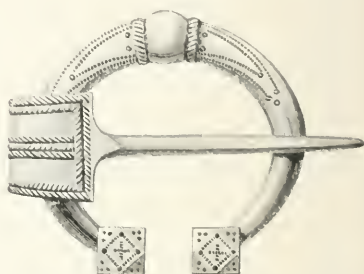
ännu viktigare därför, att de bevisa, att dessa våra förfäder, dessa af Europas öfriga folk fruktade hedningar, icke få betraktas endast som vilda krigare, utan att de äfven voro väl förfarna i fredliga idrotter.



133. Oral spännbuckla af förgylld brons. Öl. $\frac{3}{4}$.



134. Djurhufvudformad spännbuckla af brons. Gottl. $\frac{1}{2}$.



135. Ringformigt bronsspänne. Gottl. $\frac{1}{2}$.



136. Spänne af silver med jiligransirater. Medelpad. $\frac{3}{4}$.

Väl fauns det en tid, då man sade, att alla om något slags konstfärdighet vittnande fornsaker, som funnos i svensk jord, måste vara af vikingarne hemförda som byte från främmande länder. Vår tids lugnare forskning har emellertid ådagalagt, att flertalet äfven af de bäst arbetade smyckena är alster af den inhemska konstfliten. Nu hafva vi till och med, såsom i det föregående är antydt, skäl att förundra oss öfver, huru litet man i själfva

verket funnit i Sverige af sådant, som kan anses vara af vikingarne hemfördt från västra Europa. Om vi undantaga mynten från det tionde och början af det elfte århundradet, återstår ej mycket, som påminner om de täta besöken i England, Frankrike och andra i västerviking af nordmännen plundrade länder. Förklaringen af denna något oväntade företeelse bör väl sökas dels däri, att mycket litet af våra förfäders egendom bevarats till våra dagar, dels däri att en stor del af de metaller, som hemfördes, blifvit här i landet omarbetad; hvartill kommer, att många vikingar stannade kvar i främmande land, och att mångt återvändande vikingaskepp gick i kvaf eller blef taget, med byte och allt, af en starkare fiende.

Många verktyg och andra den inhemska tillverkningen upplysande saker har man funnit i Sverige och de andra nordiska länderna. Där har man ofta nog, äfven i ättehögarne ifrån vikingatiden, funnit städ, släggor, hammare, tänger, filar, sylar, borrar, yxor, knifvar hyfveljärn, skafjärn, sagar och brynstenar. Utom flera verktyg se vi äfven blåsbälgar afbildade på den »Sigurdsristning» i Södermanland, som vi nedan (s. 158) få tillfälle att lära känna.

Bland märkliga hit hörande fynd kunna vi särskildt anföra ett från Eke socken på Gotland; det förvaras nu i Statens historiska museum. Vid gräfning af ett dike fann man här en tang, två större vikter och en stark krok, troligen till en våg, två små formar af brons till att gjuta eller pressa sirater uti, tre ännu sammanhängande små spännen af brons gjutna i samma form och ännu i alldeles samma skick som da de lämnade gjutformen, samt atskilliga andra spännen och nycklar m. m. af brons och järn, af hvilka några äro utnötta och troligen samlade för att omarbetas, under det andra endast äro halffärdiga och således kunna, i likhet med de tre förstnämnda spännena, betraktas såsom prof på konstfärdigheten hos den smed, som af någon nu okänd anledning nedgrävt dessa saker i jorden. Vi böra härvid fästa uppmärksamheten på det märkliga förhållandet, att den gård, på hvars ägor fyndet anträffades, heter Smis, hvilket betyder smedens gård. Sannolikt har garden fått sitt namn däraf, att en smed eller flera smeder, som efter far, bott där under nu ifrågakvarande tid.

Hvad rämnena beträffar, måste vi väl antaga, att de flesta metallerna äro införda från främmande länder. Man

har också flera gånger i svensk jord funnit små stänger eller tackor af silfver och brons (koppar och zink), tydligen i det skick de inkommit med handeln och tillhörande den tid, som nu är i fråga. Men våra förfäder hade redan länge förstått sig på att ur myrmalmen smälta järn. Däremot finnes det icke något bevis för att man före kristendomens införande här bearbetat järngrufvor eller andra grufvor.

För att smälta myrmalmen kände man vid denna tid troligen endast den sedermera så kallade »hedningeblästern», eller samma förfaringssätt som ända till senaste tid begagnats i öfre Dalarne och Härjedalen, och som ännu lär användas i Finland och det inre Ryssland. I små gropar eller ugnar, uppförda af sten och lera (jfr s. 59), nedsmältes myrmalmen med tillhjälp af enkla blåsbälgar till små färskor, kända under namnet »osmundsjärn». Flerstädes i Sverige har man i grafvar från järnåldern funnit slaggstycken och järnklumpar, minnen af en sådan urgammal järntillverkning.

Smed betecknade på denna tid hvarje man, som var kunnig i metallers bearbetande. Sagorna omtala väl dvärgarne såsom ovanligt skickliga i smedsyrket, men de visa äfven, att det fanns mera mänskliga smeder och att dessa åtnjöto godt anseende. Man kan se detta redan af sagan om Valund (tyskarnes Wieland) och däraf, att en af de friborna bondesonerna i Rigmål hette Smed, ett namn, som också möter oss på ett par runstenar; de isländska sagorna omtala äfven flera konungar och andra mäktiga män, som själfva förstodo att smida sina vapen. Den berömde Egils fader Skallagrim, en af de förnämsta isländare på sin tid, stod själf i sin smedja och »hamrade järnet».

Vanligen är man alltför mycket böjd att tillägga våra förfäder en allt annat undanträngande kärlek till vikingafärdens lockande äfventyr och lättvunna byte, och man föreställer sig ofta, att de alldeles föraktat det fredliga lifvets lugna sysselsättningar, lämnande dem åt trälarne, hvilka voro ovärdiga att deltaga i vapenleken. En sådan föreställning motsäges emellertid bestämdt af det vi känna om lifvet under vikingatiden. Det antydes redan i Eddans skildring af den friborne bondesonens sysselsättning:

Han växte till	timrade hus
och trifiedes väl,	och höga lador,
oxar tamde,	gjorde kärra
årder gjorde,	och körde plög.

Snorre berättar äfven om den redan nämnde konung Sigurd Syr, att budet om Olafs hemkomst träffade konungen ute på akern, där han hade »många män, af hvilka några skuro korn, andra lade det i stackar och lador. Konungen och två män med honom gingo stundom på akern, stundom dit, där kornet lades in.» Detta och mångt liknande drag visa, huru arbetet hölls i ära.

Då liksom nu räknades boskapsskötseln och åkerbruket till de viktigaste näringarna. Såsom vi af det föregående sett (s. 13), hade redan länge, i mer än tre tusen år före hednatidens slut, nästan alla de husdjur funnits i Sverige, som ännu äro våra viktigaste, nämligen hund, häst, nötkreatur, får, get och svin. Af fjäderfä funnos nu gäss, ankor och höns (se s. 103, 104). Livet i Dalarnes och Norrlands fäbodlar är väl i hufvudsaken detsamma i våra dagar som för tusen år tillbaka, med samma enkelhet och friskhet, samma ensamhet alstrande det poetiska, något svärmiska lynne, åt hvilket folkvisan gifvit så värtaligt uttryck.

Biskötseln var redan under hednatiden af vikt, emedan man bland annat behöfde mycket honung till mjödet. Några gånger har man också i nordiska grafvar från hednatidens sista del funnit vax. Vid kristendomens införande blef biskötseln ännu viktigare för att fylla kyrkornas stora behof af vaxljus.

Det vanligaste sädeslaget under vikingatiden var troligen korn; men dessutom odlades hafre, rag och hvete. I Rigsmål omtalas tunna bröden, hvita af hvete. Missväxt och hungersnöd inträffade ej sällan, och det kraftigaste botemedlet däremot söktes i rikare offer åt de vredgade gudarne. Hjälpte ej annat, grep man till människooffer, och vi minnas, huru Ynglingasagan berättar, att svearne slutligen efter fler-årig oafbruten missväxt offrade sin konung.

Af åkerbrukets redskap har naturligtvis ej mycket bevarats från denna tid. Utom yxor har man dock funnit plogjärn (f. 137), skärar och liar; de båda sistnämnda slagen lika de ännu brukliga.



137. Plogjärn.
Västergötl. 1.

Säden tröskades med slaga och maldes, åtminstone vanligen, på handkvarnar, hvilket, såsom vi se bland annat af sagan om Frode, var trälinnornas göra. De äldsta och enklaste kvarnarna, bestående af en sten med en större oval fördjupning till sädens krossande (s. 14), användes troligen ännu. Men roterande kvarnstenar lika de nu brukliga, ehuru mindre, voro redan i bruk; och att man vid slutet af hednatiden kände till något slags bättre inrättade handkvarnar, antydes i en af Eddans sånger, ett kväde om Helge Hundingsbane, hvori det berättas, att Helge för att undgå sina fiender måste kläda sig till trälinna och gå att mala. Han gör det så, att »stenarna remna och stenkaret brister», hvarför en af fienderna säger:

För hans händer	svärdets fäste
höfdes bättre	än kvarnens vef.

Vattenkvarnar användes redan af romarne under kejsartiden; men vi veta icke, huruvida de voro kända i Norden före kristendomens införande. Redan i våra äldsta pergamentsurkunder omtalas de visserligen, men dessa handlingar äro nära två hundra år yngre än hedendomens undergång i vårt land. Väderkvarnar äro troligen en något senare uppfinning, och savidt vi känna nämnas de första gången i Sverige på 1300-talet.

Om trädgårdsskötseln under vikingatiden veta vi föga, och den torde ej hafva stått högt. Det var väl egentligen först under medeltiden, inom klostrens lugna murar, som den uppblomstrade. Sagan om Iduns äpplen visar dock, att denna frukt redan under hednatiden ej var helt och hållet okänd, och i en af eddasångerna säger Frös tjänare Skirner till jättedottern Gärd:

Elfva gyllne	kärlek att köpa
äpplen har jag:	och åt tjuste Frö
dem vill jag dig gifva, Gärd,	löftet om lifslång lycka.

Dessutom omtalas ofta hasselnötter och nötlunden, där kvinnorna i sommartiden plögade roa sig, under det att männen voro på jakt.

Jakt och lekar ute i fria luften utgjorde nämligen människans förnämsta nöje. I början hade jakten varit ett behof, för att skaffa föda, men snart blef den tillika ett nöje, som med ifver idkades på en tid, då faran söktes och manliga idrotter älskades. Jakt med falkar eller »hökar», såsom det

da hette, var ej okänd här under hednatiden, och Norden var såväl då som under medeltiden berömd för sina jakt-falkar.*

Nordbons anlag för musik spåras redan under hednatiden. Af musikaliska instrument omtalas luren, hornet, pipan, fiddan (fiolen), gigan och framför allt harpan, ett af de äldsta och mest omtyckta. Snorre berättar om Olof Skötkonung, att då rätterna voro inburna på konungens bord, framträdde spel-män med »harpor, gigor och andra instrument». Vid harpans toner sjöngo skalderna vanligen sina kväden, och prof på dattidens diktkonst hafva vi ännu i många runinskrifter på vers (i »fornyrdeslag»), som läsas på stenar i landets olika delar. Hos konungarne vistades ofta skalder, stundom från Island; så omtalas det, att då isländaren Hjalte kom till Olof Skötkonung, fann han vid sveakonungens hof två sina landsmän, skalderna Gissur och Ottar.

Spel med tärningar voro, som vi af det föregående sett, redan under järnålderns äldre del ej okända (s. 77); äfven i grafvar från hednatidens sista århundraden hittas man ej sällan spelbrickor och tärningar. Brickorna, af ben, bärnsten eller glas, äro vanligen halfklotformiga. En är ofta på ett eller annat sätt utmärkt framför de öfriga; någon gång har den form af en konung med krona på hufvudet (f. 138). Tärningarna, betecknade med 1 till och med 6, likna de nu brukliga men äro något aflånga (f. 139); att deras antal stundom är tre, hafva vi redan sett (s. 105).

Äfven schackspelet blef sannolikt känt i Norden redan före hednatidens slut.

Mera älskad än jakt och spel var kampens vilda lek, liksom nordbon äfven trodde, att njutningen af Valhalls glädje skulle bestå i dagliga väldiga strider, efter hvilkas slut kämparne, både de fallna och de segrande, hvarje kväll skulle fröjdas åt ett gladt lag i Odens hall. Med en sådan tro var det icke underligt, om mången yngling lyssnade till den gamla sangens ord:

Kvad så kråka
på kvist en gång:

Hyvad vill du, Kon unge,
med värnlösa fåglar?

* Att jaktfalkar från Norden skattades högt under medeltiden antydes bland annat af en ännu bevarad pällig bulla från år 1347, enligt hvilken konung Magnus Eriksson lyckats utverka åt sig påfvens tillåtelse att under fem år få sälja falkar till »babyloniske sultans» länder, på det konungen däri-genom skulle komma i tillfälle att betala sina skulder.

Bättre dig höfves
att till häst sitta,
hugga med svärd
och här fälla.
Dan och Danp
äga dyrbara salar

och yppare odal,
än I hafven.
De käcka äro
på köl att rida,
svärd att svinga
och sår att rista.»

* * *

Skeppsbyggeriet stod högt i Norden, högre kanske än i de flesta kristna länder, och de nordiska ländernas rikedom på skepp måtte hafva varit betydlig, om än de flesta af dessa fartyg naturligtvis voro vida mindre än de stora tremastare, som nu kallas skepp.* I ett krig mot Danmark hade Anund Jakob en flotta af mer än 400 fartyg; ännu större antal nämnas vid andra tillfällen. Ja, i Olaf den heliges saga berättar Snorre Sturleson, att Knut den store för sitt anfall mot Norge samlat en flotta af tolf hundra skepp, det vill säga 1440 fartyg, emedan man räknade tio tolfter på hundra.



138. Spelbricka af glas. Björkö. $\frac{1}{2}$.



139. Tärning af ben. Uppl. $\frac{3}{4}$.

Skeppen framdrefvos dels med segel, dels med åror. Att man nu kände konsten att segla, betecknar ett stort framsteg, emedan den äldre järnålderns fartyg, såsom vi sett, endast roddes. A hvarje skepp fanns i allmänhet ej mer än en mast och ett segel (f. 157). Seglen, närmast liknande våra råsegel, voro vanligen af vadmal, ofta med blå, röda och gröna ränder.

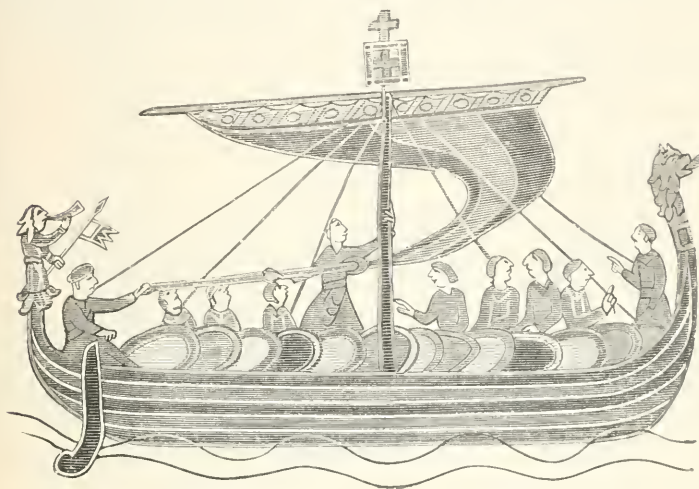
Antalet åror var ofta ganska betydligt, och krigsskeppens storlek angafs genom uppgift om roddarbänkarnas antal. En »tjugusessa» var ett fartyg med tjugu roddarbänkar eller tjugu par åror. Olaf Tryggvessons berömda skepp Ormen länge, det största på sin tid i Norge, hade 34 par åror och nära 1000 mans besättning. Dess köl eller, såsom det heter, det som var gräslagdt, höll 45 meter (150 fot) i längden. Knut den store hade en drake med ända till 60 par åror. Vanligen lågo alla årorna i en rad; men Erling Skakke i Norge lät

* Flerstädes i Norden begagnar allmogen ännu benämningen »skepp» om roddbåtar äfven af ringå storlek.

på 1100-talet bygga skepp med två rader aror öfver hvarandra.

Akterdläcket, den så kallade lyftingen», var såsom äfven på den senare medeltidens fartyg vanligen betydligt högre än midten af skeppet, där roddarne sutto. Styret satt, liksom på de förnt (s. 79) omtalade fartygen från järnålderns äldre del, icke i mittlinien utan något till höger därom.

Vanligen voro skeppen målade och relingen prydd med en rad sköldar (f. 140). Framstammen slutade ofta nti ett förgylldt drakhufvud, hvaraf namnet »drake» uppkom, och



140 Normandiskt fartyg från tapeten i Bayeux.*

bakstammen fick då stundom likhet med en drakstjärt. Af ett ställe i Olaf Tryggvessons saga se vi, att det hissade seglet då tänktes föreställa drakens vinge. Nagon gång finner man skepp afbildade med ett drakhufvud i hvardera stäfven eller förstäfven prydd med ett manshufvud eller med ett förgylldt bisonxhufvud. Det senare var fallet med ett af Olaf den heliges skepp, därför kalladt »Visunden». Samme konung Olaf snidade själf för förstammen på sitt skepp Karlshöfde ett manshufvud.

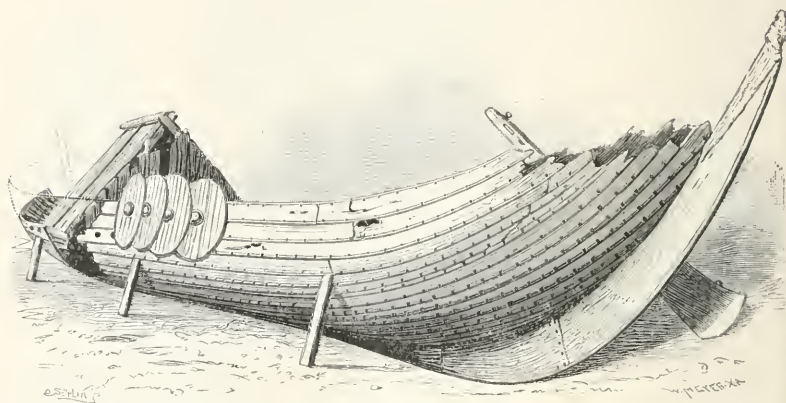
Erik jarl hade i slaget vid Svolder ett stort skepp, som kallades »Järnbarden»; hvardera stammen var beslagen med en tjock järnplåt och med hvasseggade järntaggar.

* På en lång bonad (se s. 111) från tiden omkring år 1100, förvarad i staden Bayeux i Normandie, är Vilhelm Eröfrarens fäg till England framställt jämte de händelser, som därmed stodo i sammanhang.

Före ett sjöslag plögade man binda framstammarna tillhopa, så att hvar linie bildade ett sammanhängande helt. Den viktigaste striden fördes därför i framstammen, där de yppersta kämparne också vanligen hade i sin plats.

Då skeppet låg stilla, i synnerhet om natten, spändes tält öfver det. Höfdingen låg under tältet i lyftingen. Ibland slog man dock upp tält på stranden.

Skillnaden mellan krigsskeppen och handelsfartygen visar sig bäst af Snorre Sturlesons berättelse, hur den gamle norrmannen Hårek från Tjotta smyger sig igenom Öresund efter slaget vid Helgeån, då Olaf Haraldsson var instängd i Östersjön och själf återvände hem landvägen. Hårek sade sig vara för gammal att gå och för ensam sjövägen. Då han nu



141. Vikingskepp funnet i en stor grafhög vid Gokstad i södra Norge.

närmade sig det af danskarne bevakade Öresund, tog han ned masten, svepte skeppet ofvan vattenlinien med grå tältduk och rodde endast med ett par åror i fören och aktern, under det större delen af manskapet satt lågt ned, så att de ej skulle synas. Då danskarne sågo skeppet, togo de för gifvet, att det var ett handelsfartyg, lastadt med sill och salt, och Hårek slapp fram.

I Sverige finnes väl icke nu något fartyg kvar från vikingatiden, ehuru det ej är alldeles omöjligt, att åtminstone lämningar af sådana vid undersökning af någon bland landets många ännu orörda grafhögar kunna komma i dagen. I Norge har man nämligen ur stora grafhögar — vid Tune, Gokstad och Oseberg, alla invid Kristianiafjorden — grävt fram tre skepp, som nu äro att se i Kristiania museum. Att

så mycket af dem räddats från förstöring, beror därpå, att högarna till en stor del bestått af blålera. Osebergskeppet är vid båda stäfvorna rikt prydt med snidade ornament. Gokstadskeppet (f. 141), 24 meter långt, hade längs relingen varit prydt med sköldar, hvarannan ljus och hvarannan mörk. I dessa skepp har man också funnit många andra väl bevarade arbeten af trä: sängar (f. 124), slädar, en vagn, åror m. m.



142. Öfre delen af ett tveeggadt ensvärd; fästet inlagdt med silfver. Södermanl. $\frac{1}{2}$.

Om de vapen, som gjorde de nordiska vikingarne så fruktansvärda, få vi af talrika fynd och sagornas mångfaldiga berättelser ganska god upplysning, bättre än om mycket annat.

Såsom skyddsvapen nämnas: brynja, hjälm och sköld.

I de nordiska grafvarna från vikingatiden äro lämningar af brynjor visserligen mycket sällan, och af hjälmar aldrig, funna, men de omtalas ofta i Eddan och



143. Järnbyxa. Gottl. $\frac{1}{2}$.

sagorna. Bänkarna i Odens sal troddes vara täckta med brynjor. Utom pansarskjortor af järn begagnades brynjor af läder, tjockt linne och dylikt.

Sköldbucklor af järn äro ej sällsynta i de svenska grafvarna från vikingatiden. Själfva sköldarna, som varit af trä, äro vanligen förstörda; att de liksom under den föregående tiden (s. 96) varit runda, visas af sköldarna på Gokstadskeppet (f. 141), af afbildningar och af de omskrifningar, stridens

hjul» eller »stridens ring», hvarmed skalderna ofta betecknade skölden.

De egentliga stridsvapnen under vikingatiden voro: svärd, spjnt, klubba, båge och pilar samt icke minst yxan, hvilken nästan ansågs för nordmännens fruktansvärdaste vapen (f. 143).

Svärden voro tveeggade eller eneggade, med kort parerstång (f. 142). Fästena pryddes ej sällan med konstrikå inläggningar af brons eller silfver. Ett af de dyrbaraste svärden från denna tid är ett, som upptagits ur en torfmosse vid Dybeck i södra Skåne; parerstången och knappen bestå af massivt, förgylldt silfver med vackra sirater, och kafflen har varit omlindad med guldtråd. Slidans doppsko var ofta af brons.

Spjutspetsarna och yxornas blad äro stundom prydda med silfver eller guld. Båge och pilar användes i striden lika väl som på jakten. I grafvarna från vikingatiden hittas pilspetsar af järn mycket ofta tillsammans med de andra vapnen, och i sjöstriden var pilregnet vanligen af mycken vikt.

I striden buros märken framför höfdingarne. Från vårt land känner man visserligen inga till denna tid hörande afbildningar af sådana; men af den normandiska bayeuxtapeten se vi, att dessa märken till form och storlek närmast motsvarat de i senare tid begagnade standaren. Fig. 140 visar ett sådant märke i aktern af ett skepp, på det ställe där flaggan nu plägar sitta. Å de nordiska konungarnes märken sågs ofta en bild af den åt Oden helgade korpen.

* * *

Under vikingatiden förde nordborna sina segrande vapen till de flesta af Europas länder. All samfärdsel mellan Norden och den öfriga världen under denna tid var dock icke krigisk, ty den fredliga handeln var af en vikt, som man blott alltför mycket varit böjd att underskatta.

Främst bland fredliga färder under vikingatiden måste vi minnas de djärfva upptäcktsresor, som nordborna då gjorde. De bebyggde Island, och därifrån funno de först Grönland och sedan (omkring år 1000) Vinland eller nordöstra delen af det vi nu kalla Nordamerika. Nordborna tillkommer den stora äran att, såvidt historien känner, först bland alla europeiska folk hafva upptäckt Amerika; det dröjde ett halft årtusende, innan södra Europas invånare hittade vägen till den nya

världen, möjligen dit vägleda af sägnerna om nordbornas färder. Väl är det sant, att denna andra upptäckt af Amerika blef af ojämförligt större betydelse både för dess och Europas folk än upptäckten af Vinland, men äran att först hafva funnit den nya världsdelen och satt bo där tillhör obestriddigen Nordens folk.

Äfven den första upptäcktsfärden i polartrakterna företogs af nordbor vid denna tid. Den norske konungen Harald Hårdråde seglade i förra hälften af det elfte århundradet så långt mot norr i Ishafvet, som det var honom möjligt, endast för att se, huru långt hafvet sträckte sig.

Norden stod under de sista århundradena af sin hednatid i liflig förbindelse med de flesta andra länder i Europa. Talrika äro äfven de minnen, som i Sverige tala om denna förbindelse med främmande länder, både om vikingens krigiska färd och om handelns fredligare värf.

Såsom redan är antydt, voro Sveriges inbyggare på den tid, då nästan hela dess nuvarande västkust var dansk eller norsk, visserligen genom landets läge förnämligast hänvisade på samfärdsel med länderna vid Östersjöns södra och östra kuster. Men att äfven det gamla Svitjod stått i både krigisk och fredlig förbindelse med länderna i västra Europa, i synnerhet med England, visas af mångfaldiga förhållanden.

I Uppland och Gästrikland, i Västmanland, Södermanland, Östergötland och Småland finnes ännu ett stort antal runstenar, som äro resta till minne af män, hvilka farit väster ut. Så sitter i Gamla Uppsalas kyrkomur en runsten, som »Sigvid englandsfarare» låtit rista öfver sin fader. Sigvid hade således kommit lyckligen tillbaka från sin färd. Om andra är det däremot uttryckligen sagdt, att de dött i England. Detta berättas om en man från Hjalstads socken i Uppland, om en annan från Västeråstrakten, om en Sverre från Nyköpingstrakten, om Toke från Kaga socken i Östergötland, om Tore från Berga socken i Finveden (Småland), m. fl.; åt alla dessa restes minnesstenar, hvilkas runskriffter omtala förhållandet.

Vid Kolstad i Häggeby socken, Uppland, finnes en runsten ristad af två söner öfver deras fader Gere, »som väster satt i tingalidet». Härmed afses utan tvifvel den under namnet tingalid eller tingmannalid kända legohär af nordbor, som konungarne i England underhöllo under en stor del af det elfte århundradet. Tingmannalidet uppsattes af konung

Ethelred år 1010, fick stor betydelse under Knut den stores tid och upplöstes vid eller kort efter midten af samma århundrade. Tillägget »Gud hjälpe hans själ» visar, att de, som ristat stenen, voro döpta. I Össeby socken, Uppland, har man vid Väsby funnit en runsten med följande märkliga inskrift: »Åle lät resa denna sten åt sig själf; han upptog åt Knut skatt i England. Gud hjälpe hans själ.» Med Knut menas utan tvifvel den nyssnämnde konungen.

En runsten vid Rösås i Näfvelsjö socken, Småland, är rest till minne af en Gunnar, hvilken af sin broder blef begrafven uti »en kista af sten» i den engelska staden Bath.

Ännu talrikare minnen af färderna till nämnda land hafva vi i de mångtusende angelsaxiska mynt från vikingatiden, som hittats i svensk jord. Man har nu närmare kännedom om mer än 20 000 sådana i vårt land under de sista hundra åren anträffade mynt, alla af silfver. Ett säkerligen vida



144. Angelsaxiskt silfvermynt, prägladt för konung Ethelred i London.* Uppl. †.

större antal har under föregående århundraden hittats, såsom talrika berättelser om sådana fynd visa. Det vida öfvervägande flertalet tillhöra slutet af 900-talet och det elfte århundradet. Särskildt äro de mynt talrika, som bära den med Olof Skötkonung samtida konung Ethelreds namn (f. 144); i

vårt nationalmuseum förvaras ett vida större antal sådana mynt än i någon annan samling, det rika Brittiska museet i London ej ens undantaget. Orsaken till detta oväntade förhållande är utan tvifvel att söka i de oerhörda skatter, som Ethelred under sina olyckliga strider med nordborna gång på gång måste utbetala till dessa. Ethelred skall hafva i »danagäld», såsom dessa skatter kallades, erlagt tillhopa ej mindre än 167 000 pund silfver.

Om man emellertid häri kan finna en naturlig förklaring till den stora mängd af Ethelreds mynt, som hittats i Norden, kan dock detta ej vara orsaken till det egendomliga sätt, hvarpå hans och de andra närmast före och efter honom regerande engelska konungarnes mynt träffas spridda i Nordens

* Inskrift: Æthelræd rex anglo[rum] — Leofric mo[netarius] o[n] L[ond]o[n]e (Ethelred anglernas konung — Leofric myntmästare i London).

olika delar. Da flertalet af de nordbor, som hemförde de i England vunna silfverskatterna, troligen var bosatt i Danmark, i västra delen af det nuvarande Sverige och i Norge, kunde man med skäl vänta, att hufvudmassan af de i Norden funna angelsaxiska mynten skulle vara hittad i nämnda trakter; så är emellertid ingalunda förhållandet. I Danmark, Sveriges västra kustlandskap och i Norge äro sådana mynt jämförelsevis sällsynta; detsamma kan äfven sägas om det inre af Sverige, äfven om det under nu ifrågavarande tid så viktiga Västergötland. Talrikt förekomma de däremot i Östersjöns kusttrakter, vid Mälarens stränder och i närheten af de större vattendrag, som stå i förbindelse med Östersjön. men framför allt på Öland och Gottland. I synnerhet äro de utomordentligt talrika på sistnämnda ö, den längst från England liggande delen af Norden, från hvilken väl endast en ringa del af de krigare härstammade, som brandskattade angelsaxarnes land.

Allt detta visar tydligt nog, att åtminstone flertalet af de ifrågavarande mynten ej anförtrotts åt jorden omedelbart af de hemvändande nordbor, som deltagit i plundringstagen eller handelsfärderna till England, utan att de sedan af handeln förts till de ställen, där de nu hittats.

Utom de i England präglade mynt, som vi nu omtalat, har man i svensk jord äfven funnit andra minnen från färderna till de Brittiska öarna, såsom mynt slagna för de nordiska konungarne i Dublin och några prydnader, hvilka antingen äro hemförda från de nämnda öarna eller förfärdigade efter därifrån komna förebilder.

Ett minne af förbindelsen med England hafva vi också däri, att Olof Skötkonungs och Anund Jakobs mynt präglades icke blott i fullkomlig likhet med de samtida engelska utan till och med af engelska myntmästare, sasom vi se af deras å myntens fränsida utsatta namn samt af ett och annat i omskrifterna förekommande angelsaxiskt ord.

Ett ännu vida viktigare inflytande har emellertid England utöfvat på vårt fädernesland genom de engelska missionärer, hvilka i så väsentlig mån bidrogo till kristendomens slutliga seger i Sverige.

Liksom minnen från de talrika vikingatågen till de Brittiska öarna före 900-talets senare hälft äro mycket sällsynta i Norden, har man här funnit endast några få saker, som blifvit hemförda från Frankrike under samma tid. Fran

alla tre de nordiska länderna känner man endast några tiotal frankiska mynt (f. 145).

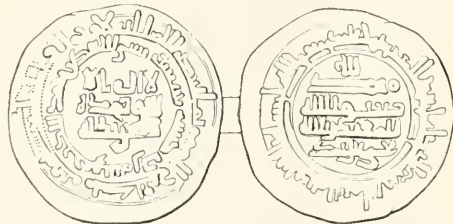
Om de frankiska mynten från 800-talet sällan hittats i Norden, äro däremot tyska mynt från tiden mellan 900-talets



145. *Silfvermynt, prägladt i Poitiers för konung Pipin af Akvitanien.* Västergötl. †.*

146. *Tyskt silfvermynt, prägladt för konung Otto III och Adelheid.** Gottl. †.*

midt till något efter midten af det följande århundradet i öfverraskande mängd funna där och i synnerhet i Sverige. Man har i vår jord funnit ett ännu vida större antal tyska (f. 146) än angelsaxiska mynt. Några gånger har man till och med funnit ett par tusen tyska silfvermynt nedlagda å samma ställe. Jämte dem träffas några från Ungern och norra Italien, hvilka väl följt de tyska mynten hit och således icke kunna anses som bevis för omedelbar förbindelse mellan dessa länder och Norden.



147. *Arabiskt silfvermynt (dirhem), prägladt år 903 i Samarkand.† Gottl. †.*

Arabiska mynt, så godt som alla af silfver, äro äfven allmänna här (f. 147).*** De äldstman hittat i Norden äro visserligen präglade under sista åren af 600-talet, men det har vid när-

mare granskning visat sig, att dessa varit gamla, då de

* Inskrift: Pipinvs rex Eq[uitan]ie — Pectavo (Pipin konung af Akvitanien — Poitiers). Å fränsidans midt läses Pipin[v]s.

** Inskrift Otto (mellan korsarmarna) D[e]i gr[ati]a rex amen — Athalhet (Otto af Guds nåd konung. Amen. — Adelheid). Otto blef först år 996 krönt till kejsare.

*** Sådana arabiska mynt pläga kallas kufiska. Detta uttryck, härledt af namnet på staden Kufa, är dock mindre egentligt, emedan endast en ringa del af de ifrågavarande arabiska mynten är slagen i nämnda stad, som tidtals var kalifernas säte och låg vid en arm af Eufrat, söder om Bagdad.

† Å de arabiska mynten läses vanligen på åtsidan: »Det ges ingen Gud utom Allah, och han har ingen like» samt på fränsidan: »Mohammed är Guds sändebud». Dessutom äro regentens och stadens namn samt årtalet (efter mohammedanernas tidräkning) utsatta. Regentens bild förekommer ej, emedan detta vore stridande mot koranens bud.

kommo hit, och att de endast mera tillfälligtvis följt yngre mynt till Norden. Först efter midten af 800-talet, troligen omkring år 880, synas nämligen de arabiska mynten hafva börjat att leta sig väg hit. De flesta man hittat hos oss tillhöra tiden mellan 800-talet sista årtionden och midten af följande århundrade; de yngsta äro präglade omkring år 1000.

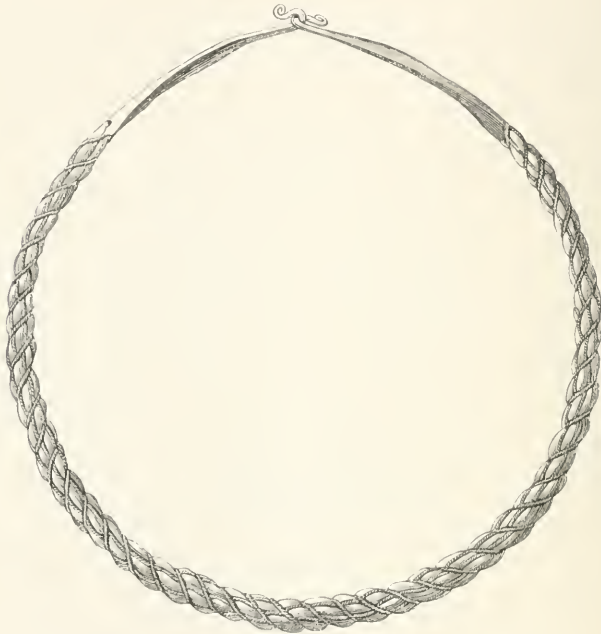
Man känner nu mer än 20 000 i Sverige under de sista hundra åren funna arabiska mynt, således ett ungefär lika stort antal som af de i svensk jord under samma tid anträffade angelsaxiska mynten. Härvid bör dock ihågkommas, att de sistnämnda väga endast omkring hälften så mycket som de arabiska.

De arabiska myntfynden äro spridda öfver Sveriges olika delar ungefär på samma sätt som de angelsaxiska och tyska; de flesta äro uppgräfvda på Gottland, hvilken ö ensam lämnat mer än hälften af alla de kufiska mynt, som äro kända från hela Norden. I stor mängd äro sådana mynt också hittade på Öland och i Sveriges östra kustlandskap, från Skåne till Uppland. Äfven längre mot norr hittas dessa mynt utefter kusten; de nordligaste man känner från Sverige äro funna i Ångermanland. I Sveriges västra kusttrakter och i det inre landet äfvensom i Norge äro de däremot sällsynta; således samma förhållande som med de angelsaxiska mynten, ehuru det väcker mindre förvåning, då fråga är om de från Östern än om de från England komma mynten.

De hos oss funna arabiska mynten vittna, liksom de tyska, om vidsträckta handelsförbindelser mellan våra förfäder och de i söder och öster om dem boende folken, en handel om hvilken våra skrifna urkunder hafva föga eller intet att förtälja. En och annan har väl varit böjd att förklara de arabiska myntens förekomst i Norden på det sätt, att de hitkommit med vikingar, som återvändt från det då till en stor del af araberna behärskade Spanien. Redan en flyktig bekantskap med förhållandena visar emellertid det oriktiga i ett sådant antagande. Några få af de hittade mynten kunna nog hafva kommit på denna väg, men deras antal är i alla händelser försvinnande ringa. De allra flesta hafva kommit från öster, öfver Ryssland, där stora fynd af arabiskt silfver beteckna de vägar, som handeln mellan Asien och Norden vid denna tid följde.

De flesta i vår jord funna arabiska mynten från denna tid äro präglade för de samanidiska furstarne, som behärskade

länderna öster om Kaspiska hafvet och i hvilkas hufvudstad Samarkand en stor mängd af de hos oss hittade mynten äro slagna. I talrikhet närmast de samanidiska mynten uti våra fynd komma de, som äro slagna för de abbasidiska kaliferna, de flesta i den världsberömda hufvudstaden Bagdad. Namnen på många andra asiatiska städer läsas äfven på de till Norden komna arabiska mynten. De få i Spanien och Afrika präglade mynt, som letat sig väg till vårt land, hafva gjort en betydlig omväg; de hafva nämligen genom förbindelsen mellan de



148. *Snodd halsring af silfver. Gottl. $\frac{1}{2}$.*

arabiska länderna först kommit till Asien och sedan med de andra mynten hit.

Med mynten följde säkerligen en stor mängd andra arbeten af silfver från de arabiska länderna till Norden. Halsringar, armbåringar, spännsmycken och andra prydnader af former, som ej förr varit i bruk här, hittas ofta hos oss tillsammans med de arabiska mynten; de flesta äro troligen antingen inkomna från Österlandet genom den nu omtalade handeln eller arbetade efter österländska mönster (f. 148). I de länder, som lyda eller lydt under arabiskt herravälde eller som stått

i förbindelse med sådana, brukas ännu i dag silfversmycken, hvilka ofta på ett iögonfallande sätt påminna om dem, som våra förfäder för ett artusende sedan fingo från Östern.

Öfver Ryssland stodo våra förfäder i förbindelse icke blott med Asien utan ock med det bysantinska kejsardömet. Öfver Ryssland erhöilo de fran Konstantinopel kostbara tyger och andra eftersökta handelsvaror, som de förtinade bysantinarne hade att erbjuda de praktälskande nordborna i byte mot dessas dyrbara pälsverk och andra varor. Äfven ett och annat bysantinskt silfvermynt (f. 149) från denna tid hittas i var jord.

Handeln med Ryssland gaf åt handelsplatserna på Sveriges östra kust, framför allt at Gottland, en stor betydelse, helst Sveriges förbindelser både under nu ifrågavarande tid och under många århundraden därefter förnämligast voro riktade åt öster och söder.



149. Bysantinskt silfvermynt, prägladt för kejsarne Konstantinos Porfyrogenetos och Romanos II (948—959).*

Upl. †.

* * *

Om svenska mäns färder öster ut, både krigiska och fredliga, vittna ännu talrika runstenar i landets olika delar. Manga äro resta till minne af män, som farit i »österväg» eller till »österrike» det vill säga länderna i öster; andra nämna mera bestämdt färder till Finland, Tavastland, Estland, Virland (en del af Estland), Livland, Gardarne (Gardarrike) och Holmgård.

En runsten i Ytter-Selö socken, Södermanland, är rest af Sirid at hennes man Sven, som ofta seglade med dyrbart skepp till Sengallen omkring Tumisnis. Sengallen är Kurlands östra del, intill Dynaflo den, och Tumisnis är Domesness, Kurlands nordligaste spets, vid inloppet till Rigabukten. Å Turinge kyrkogård i samma landskap finnes en annan runsten, rest till minne af en man, hvilken föll i strid öster ut i Gardarne, såsom höfding för en trupp.

Talrika runstenar i Uppland, Södermanland och Östergötland tala om män, som följt en Ingvar på hans färd öster

* Inskriften (med grekiska bokstäfver) betyder. Konstantinos Porfyrogenetos och Romanos romarnes kejsare — Jesus Kristus segra!

nt. En sten i Odensala socken, Uppland, är af tvenne bröder rest till minne af deras fader, »hvilken styrde skepp öster ut med Ingvar i Estland»; af inskriften på ett par andra runstenar ser man, att färden utsträcktes ända till Särkland, det vill säga saracenernas land. En af sistnämnda stenar, från trakten af Gripsholm, är af modern ristad åt »Havald Ingvars broder», hvilket synes antyda, att Ingvar härstammat från denna nejd, och att hans färd således utgått från Mälaren. Denna färd är troligen densamma, som sedan blef föremål för en romantisk skildring i den isländska sagan om »Ingvar den vidtfarande», hvilken där säges hafva lefvat på Olof Skötkonungs tid; runstenarna visa sig också tillhöra förra hälften eller midten af 1000-talet.

Få äro ej heller de stenar, som förtälja om färder till Grekland, om män som där dött eller som därifrån återkommit och därför erhållit tillnamnet »greklandsfarare». I Eds socken, Uppland, finnes en sådan sten, hvars runor en Rangvald låtit rista, hvilken i Grekland var höfding för hären» eller höfding för varingarne, och vid Fjukeby, ej långt från Uppsala, står en runsten, som en fader låtit rista till sina söners minne, af hvilka den ene »styrde härflocken, kom till Greklands hamnar och dog hemma».

Dessa om greklandsfärder vittnande stenar finnas ej blott i kustlandskapen Uppland, Södermanland och Östergötland; äfven djupt in i landet, uti Hvittaryds socken i Småland, talar en runsten om en »Sven, som dog öster ut i Grekland». Såsom bevis för huru allmänna färderna till detta land voro, äfven från Sveriges västra trakter, samt huru länge de fortforo, förtjäna de stadganden att anföras, som ännu på 1200-talet hade en plats i Västgötalagen, nämligen att ingen, medan han sitter i Grekland, får taga arf efter någon hemmavarande samt att endast de äga att taga arf efter en greklandsfarare, som voro hans arfvingar, da han for hemifrån.

Sedan Sverige blifvit kristet land och pilgrimsfärderna till Jerusalem börjat, begagnades vanligen samma väg öfver Ryssland, som varingarne plägat taga, då de drogo till Konstantinopel. I Gutasagan heter det också uttryckligen om sådana pilgrimer, hvilka på ut- och hemfärd farit öfver Gottland, att de »togo vägen öster ut genom Ryssland och Grekland för att fara till Jerusalem».

En särskild uppmärksamhet torde slutligen ett par runstenar förtjäna, som omtala män, hvilka dött i »Långbarda-

land», det är longobardernas land, det nuvarande Lombardiet i norra Italien; den ena af dessa stenar finnes i Täby socken, Uppland, den andra i Stora Malms socken, Södermanland.

*
*
*

Handeln och vikingatågen förde under det tidskifte, som nu är i fråga, en stor mängd ädla metaller, mest silfver, till Sverige. Huru stor tillgången på silfver vid denna tid var i landet, inses bäst af de betydande massor, som ännu efter omkring ett årtusendes förlopp årligen uppgrävas ur jorden. Anmärkningsvärdt är, att silfret nu uppträder i sådan mängd; denna metall hade visserligen varit känd i vårt land sedan kort efter Kristi födelse, men under många århundraden, ända till vikingatidens början, synes silfret hafva här varit sällsyntare än guld.

Sveriges rikedom under hednatidens sista del, hvarom de jordfunna skatterna bära vittne, omtalas äfven af samtida författare. Så säger mästern Adam: »Sverige är ett mycket fruktbart land, rikt på korn och honung, och som i afseende på boskapsafvel tar priset framför alla andra länder, under det att flodernas lopp och skogarnas läge gynna en riklig tillförsel af utländska varor från alla håll. Man kan därför säga, att svenskarne ej sakna något slags härlighet . . . Ty allt hvad den tomma fåfänglighet har att yfvas öfver, guld och silfver, ståtliga gångare, pälsverk af bäfver och mård, det vi hafva en nästan vansinnig beundran för, allt detta anse svenskarne för intet.»

Den handel, som bragt dessa skatter till Sverige, var i många afseenden olik var tids. Köpmannen satt ej då sasom nu hemma i sin stad, sändande sina varor och sina bref at alla håll; han måste själf draga från ort till ort med sina varor, utsatt för faror af allehanda slag, för plundring och mord. Frånräkna vi farorna, påminna väl gårdfaribandlarna i vara dagar närmast om forntidens köpmän.

I Ansgars lefnadsteckning hafva vi en skildring af de äfventyr, hvarmed en handelsresa till vårt land vid denna tid var förenad. Där berättas nämligen, att då Ansgar i sällskap med köpmän seglade till Sverige, blef skeppet under vägen anfallet af »sjöröfvare eller vikingar. Köpmännen försvarade sig manligen första gången, men vid andra anfallet blefvo de besegrade, förlorade skepp och allt samt måste kasta sig öfver bord och kunde endast med möda komma i land.

Såsom vi redan anmärkt, var skillnaden mellan köpman och viking stundom ganska ringa; samme man uppträdde ena dagen som fredlig handelsman och den andra som härjande fiende. Flerstädes omtalas, att då köpmännen kommo till ett främmande land, öfverenskommo de med invånarne om frid under en viss tid för idkande af handeln; efter denna tids förlopp betraktade man hvarandra som fiender. Så förtäljer Snorre i Olaf den heliges saga om några norrmän, som seglat till Bjarmaland med allehanda varor för att handla, huru de lade till vid köpstaden och köpstämman börjades; alla, som hade något gods, fingo fullt upp med gods igen. »När köpstämman var ändad, höllo de utefter ån Vina (Dvina), och friden med landets folk var då uppsagd.» De gingo ock sedan i land för att plundra ett heligt ställe, där mycket skatter förvarades, hvarvid det bör tilläggas, att den ene af dessa norrmän företagit färden på uppdrag af konung Olaf och att han var »i bolag med konungen; hvardera skulle hafva hälften».

En liknande färd omtalas i en annan saga. Den berömda islänningen Egil Skallagrimsson och hans broder foro sommaren 925 till länderna öster om Östersjön och härjade. »De fingo där mycket gods och höllo många strider. De seglade till Kurland och gjorde där med invånarne en half månads frid och hade därunder en köpstämman; men när den var slutad, började de att härja.

Köpmännen uppsökte naturligtvis då som nu sådana ställen, där mycket folk var samladt, såsom vid tingsplatser och offerställen. På de ställen, där större folksamlingar af sådan orsak arligen återkommo på bestämda tider, uppstodo marknader; och många af de marknader, som ännu i dag hållas, röja genom sitt namn eller på annat sätt, att de leda sitt ursprung ända från hednatiden. Det märkligaste exemplet härpå är Uppsala disting. Redan på 1200-talet skrifver Snorre härom: I Svitjod var det under hednatiden gammal sed, att hufvudbloten skulle hållas i Uppsala i göje,* och skulle man då blota till frid och seger åt sin konung. Dit skulle man söka från allt Sveavälde; där skulle samtidigt vara alla svears ting samt marknad och köpstämman, som stod en vecka. Men när kristendomen infördes i Svitjod, höll man där likaväl lagting och marknad. Då kristendomen blifvit allmän i landet och konungarne ej längre plägade

* Ännu i våra dagar har februari månad i den svenska almanackan äfven kallats göjemånad.

sitta i Uppsala, flyttades marknaden till kyndelsmässan; så har den sedan alltid hållits, men den varar nu icke längre än tre dagar. Där äro svearnes ting, och man söker dit från hela landet.» Kyndelsmässan eller Marie kyrkogång infaller den andra februari, och ännu börjas distings marknad hvarje år någon af de första dagarna af nämnda månad; namnet har troget bevarat minnet af vara hedniska förfäders stora offerfest, disartinget eller disarblotet.

En marknad i Bohuslän under 900-talet skildras i en af sagorna. Hvar tredje sommar plögade den norske konungen infinna sig på de vid Göta älfs mynning liggande Brännöarna för att där sammanträffa med stormännen och fälla dom i mål, som hänskötos under honom. Man infann sig talrikt vid sådana konungens besök, och folk från många länder sammanströmmade då på dessa nära gränsen mellan de tre rikena belägna öar. Bodar och tält voro uppslagna öfverallt; där var mycken skämtan, drickande, lekar och allsköns gamman. Ett tält, något aflägsset från de andra, utmärkte sig särdeles genom sin ståtlighet; det tillhörde den rikaste köpmannen på stället vid namn Gille, med tillnamnet den gärdske, som han fått för sina resor till Gardarike. Isländaren Höskuld gick till honom och begärde köpa en trälinna. Gille yttrade då: »Jag märker nog, att I viljen sätta mig i förlägenhet genom att efterfråga en vara, som I tänken att jag icke har; men den saken är kanske icke så alldeles afgjord.» Han upplyfte därpå ett förhänge, som afstängde det inre af tältet, och visade Höskuld tolf trälinnor. På den bohuslänska ön köpte nu isländaren Höskuld af köpmannen från Gardarike för tre mark silfver en trälinna, hvilken sedan befunns vara en irländsk konungs dotter, som nyligen rakat i fångenskap.

* * *

De samtida författarne meddela väl endast mycket få och ofullständiga upplysningar om de varor, som då utgjorde föremålet för vår handel med främmande länder. Såsom införselvaror kunna dock anföras ädla metaller i form af mynt, tackor och smycken, koppar och brons, dyrbarare vapen, siden och andra fina tyg, vin m. m.

Om vi få döma af det, som man känner om handeln under den äldre delen af vår medeltid, och af andra förhållanden, kan man såsom viktiga föremål för utförseln under vikinga-

tiden tänka sig slafvar, dyrbara pälsverk, hästar (de svenska hästarna voro berömda), ull, fisk m. m. Huruvida de utförelselvaror, som i en senare tid blifvit af så utomordentligt stor betydelse, järn och trä, redan före hednatidens slut börjat utskeppas, är en fråga, som vi ej tilltro oss att besvara.

Visst är, att handeln med slafvar (trälar), i synnerhet krigsfångar, varit af stor vikt här liksom i de kringliggande länderna. I Olaf Tryggvessons saga berättar Snorre, att Olaf, då han var tre vintrar gammal, skulle med sin moder Estrid segla till hennes broder, som var en ansedd man i Gårdarrike. Skeppet blef under resan taget af vikingar från Estland, moder och son skilda, och den senare såld för en bock; någon tid därefter bortbyttes han mot en dyrbar kappa. Drottning Estrid igenkändes och friköptes af en norrman på en marknad i Estland, där hon och många andra trälar utbjödos till salu. Äfven Olaf blef friköpt.

Handeln var väl i allmänhet byteshandel; guld och, kanske än mera, silfver voro dock vanliga värdemätare. Såsom sådan begagnades äfven boskap, hvilket vi se redan däraf, att ordet *fä* på en gång betydde boskap, gods i allmänhet och särskildt hvad vi nu mena med penningar.

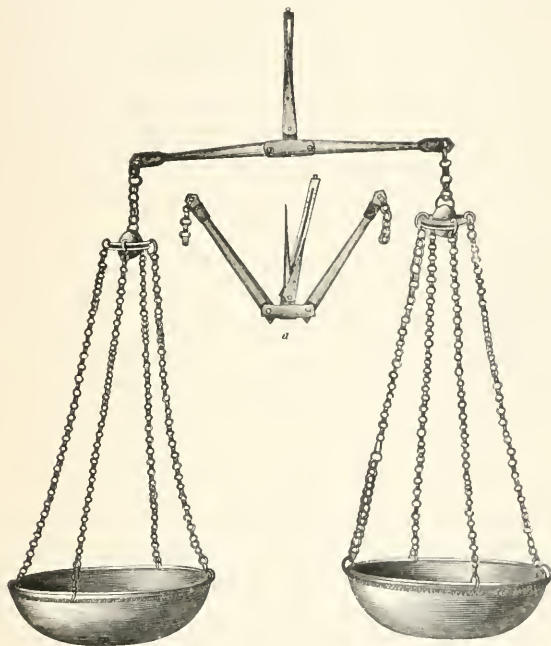
Mynt fanns visserligen i landet, men med undantag af de få, som mot slutet af tidskiftet präglades af Olof Skötkonung och Anund Jakob, var allt utländskt.* Från denna del af hednatiden har man så godt som endast funnit silfvermynt i Norden; en märklig omständighet, helst om vi besinna, att under närmast föregående tid endast guldmynt var i omlopp, och att man från sistnämnda tid träffat vida mera guld än silfver i Norden.

Emedan silfret under vikingatiden hade ett mycket högre värde än nu, motsvarade de mynt, som då funnos, vår tids större silfvermynt. Bristen på skiljemynt afhjälptes genom att bryta eller klippa mynten i smärre bitar. Halfva och fjärdedels mynt träffas ofta; och de på fransidan af de angelsaxiska mynten (f. 144), liksom på andra mynt, vanligen förekommande likarmade korsen underlättade delningen.

Vid större betalningar måste silfret, vare sig det var mynt, prydnader eller tenar, vägas. Det särskildt till betalningsmedel afsedda ehuru opräglade silfret var, liksom

* Huruvida man i Birka före Olof Skötkonungs tid präglat mynt, är en fråga, som ännu är omtvistad.

guldet under föregående tidskifte (s. 93), lagdt i spiral; silfverspiralerna äro dock betydligt större än de äldre af guld. I Statens historiska museum förvaras ett par spiralringar af silfver från nu ifrågavarande tid, hvilka, då de vanliga spiralerna ju gjorde tjänst som mynt, på visst sätt kunna betraktas som falskmynt. De bestå nämligen af en jämförelsevis tjock kopparten, omgifven af en tunn silfverskolla; de måste emellertid hafva varit afsedda för större betalningar, hvarvid den eljest vanliga sönderstyckningen af



150. Våg af brons. Armarna kunna rikas ihop, såsom fig. a visar.
Uppl. $\frac{1}{3}$.

ringarna ej kommit i fråga, emedan i annat fall bedrägeriet genast blifvit röjdt. Man påminnes härvid om den guldring, hvilken konung Olaf Tryggvesson tagit från tempeldörren vid Lade i Norge och sedan såsom en stor dyrbarhet skänkte till drottning Sigrïd Storrada. Snorre Sturleson berättar, att ringen prisades af alla, men två bröder, som voro drottningens smeder, togo den, vägde den i handen och talade sinsemellan tyst. På drottningens fråga, hvarför de så gjorde, sade de, att det var svek i ringen; då den sönderbröts, fann man också koppar inuti.

Flera gånger har man funnit vägar och vikter, som under denna tid användes till uppvägande af guld och silfret. Vägarna (f. 150) likna alldeles de ännu brukliga, endast med den skillnad, att båda armarna kunna genom särskildt därtill afsedda leder vikas ihop och inläggas mellan skålarna, hvarigenom man lätt kunde medföra vägen, utan att den löpte fara att brytas sönder. Stundom finner man smärre runda bronsdosor till förvarande af väg och vikter.

Vikterna hafva vanligen den form, som fig. 151 visar. De bestå af järn öfverklädt med en tunn bronsyta; härigenom sökte man på ett sinnrikt sätt förekomma deras förfalskande, emedan, om någon ville genom skrapning minska viktens tyngd, sådant röjdes af det da i dagen trädande järnet. De äldsta vikterna af detta slag hafva tvifvelsutän följt hit med silfret från araberna. Ett sådant ursprung röjes däraf, att man i Asien funnit alldeles liknande vikter, samt af den efterbildning af arabisk skrift, som ses på några bland dem.



151. Vikt af järn,
öfverklädt med brons.
Gottl. $\frac{2}{3}$.

Nordborna hade redan vid denna tid samma viktsystem som under medeltiden, med enheterna mark (ungefär 200 gram), öre och örtug.

* * *

Vid färder inom landet begagnade man i forna dagar de många vattenvägarna så mycket som möjligt, emedan de erbjödo de bästa samfärdsmedlen på en tid, då landsvägarna, där sådana funnos, ännu voro i ett bedröfligt skick. De voro väl vanligen ej annat än ridvägar, på hvilka man mångestädes endast med svårighet kunde taga sig fram. I aflägsnare landsorter följa de flesta härads- och sockenvägarna ännu dessa gamla ridvägar, hvilka man ofta ser löpa öfver stora höjder. Detta kan nu förefalla både besvärligt och onödigt, men det var dock naturligt på en tid, då marken var långt mera vattensjuk än nu.

Mot slutet af det tidskifte, vi nu studera, och i samma man som kristendomen vann insteg i landet, började man emellertid ägna en större uppmärksamhet åt förbättrandet af vägarna, emedan man, om än icke så som i vår tid, alltmer insåg, att en lätt samfärdsel mellan landets olika delar är ett nödvändigt villkor för spridande af högre odling.

Den nya trons förkunnare lärde, att anläggning af väg eller bro vore ett godt verk, som kunde försona ett begånget brott och bereda salighet åt den, som lät utföra arbetet, eller åt hans närmaste.

Talrika runstenar från denna tid hafva ock bevarat minnet af män, som gjort väg eller bro eller vadställe. Ofta tillägges uttryckligen af den, som utfört verket eller lät ristast stenen, att det skett för hans egen eller för hans faders, moders, hustrus eller barns själ; stundom har en änka gjort det för sin mans frälsning. Vid Täby i socknen af samma namn, norr om Stockholm, har vägen ännu i senaste tid på ett sidländt ställe gått öfver en gammal »bro» af sten och grus, hvilken på ömse sidor var utmärkt af flera höga stenar, resta på lika afstånd från hvarandra och förenade genom en kedja af smärre stenar. De två yttersta af de stora stenarna vid norra ändan af bron hade följande, å dem båda nästan lika lydande inskrift: »Jarlabanke lät resa dessa stenar åt sig, medan han ännu lefde; han gjorde denna bro för sin själ, och han ägde hela Täby. Gud hjälpe hans själ.» Slingornas och runornas form på dessa, äfvensom på några andra i samma trakt funna stenar, hvilka äfven bära Jarlabankes namn, visa, att han lefvat under det elfte århundradet, snarare före än efter dess midt. Bron vid Täby har således begagnats i nära nio århundraden!

Äfven annorstädes i Sverige ser man ännu de broar, om hvilka runstenarna från kristendomens första dagar tala; andra hafva måst ombyggas. Vid ombyggnad af bron öfver en bäck nära Kullerstads kyrka i Östergötland fann man på 1850-talet en fallen och förgäten runsten, som änyo restes. Dess inskrift börjar: »Hakun gjorde denna bro; men hon skall heta Gunnars bro.»

En runsten vid Sundby i Fandbo socken nära Uppsala omtalar bland annat, att Ture lät göra sälohus efter sin hustru. Sådana sälohus eller härbärgen upprättades invid vägarna i ödemarkerna, där den trötte resanden ej på annat sätt kunde få tak öfver hufvudet. Ett dylikt sälohus stod i en af Jämtlands obygder. Snorre berättar, att en natt omkring år 1030 köpmän kommo dit, hvilka alla utom en blefvo mördade. Ett annat sadant härbärke låg på vägen mellan Kungälf och Skara, två dagsresor från förstnämnda stad. Äfven där uppehölo sig stigmän eller röfvare, hvilka sökte taga de resandes lif och gods. Den berömda islänningen Hallfred Vand-

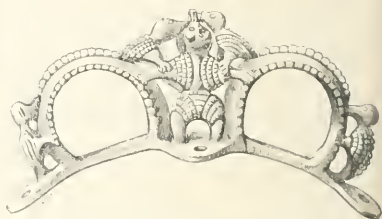
rådeskald kom en gång hit och blef öfverfallen; en af hans följeslagare blef dräpt, och själf räddades han endast genom en tillfällighet. Äfven under medeltiden underhöllos liknande sälohus.

De nyss anförda berättelserna visa, med hvilka faror en resa under hednatiden var förbunden. Köpmännen färdades därför ofta flera tillsammans, hvarigenom de både lättare kunde försvara sig mot stigmännen och bistå hvarandra på de ställen, där vägarna voro alltför svåra.

Vi, som räkna tiden för en resa mellan Skåne och Stockholm i timmar, hafva svart att göra oss en föreställning om de mödor den resande fordom måste underkasta sig, då samma resa kräfde mer än dubbelt så många dagar som den nu kostar timmar. Mäster Adam berättar, att om man far landvägen från Skåne genom Götaland öfver Skara, Tälje och



152. Fyrhjulig vagn på en gottländsk bildsten.



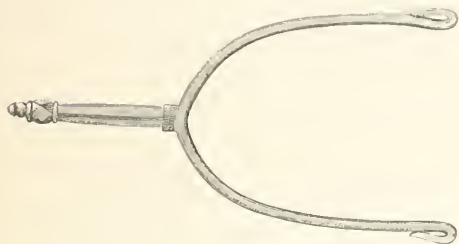
153. Bronsbeslag till selbåge. Gottl. $\frac{1}{2}$.

Birka, så kommer man först efter en hel månads förlopp till Sigtuna.

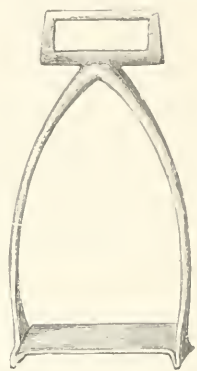
Vintertiden, då man här i Norden är tämligen oberoende af vägarnas och broarnas beskaffenhet, begagnades slädar, men under de andra årstiderna var man vanligen tvungen att rida och klöfja varorna på hästar. Vagnar omtalas väl, men voro troligen ännu föga allmänna. Af ett par gottländska bildstenar från slutet af hednatiden (f. 152) se vi, att några hade fyra hjul. I grafhögar från vikingatiden ligga stundom selbeslag af brons (f. 153), någon gång förgyllda. I grafvar från samma tid har man äfven funnit betsel och sporrar äfvensom stigbyglar, hvilka sistnämnda nu först kommo i bruk (f. 154, 155).

Hos våra förfäder, liksom hos andra folk, hafva redan före kristendomens införande flera olika religionsformer följt efter hvarandra, utan att den yngre kunnat helt undantränga den äldre. Detta bevisas af de fynd, som gjorts från olika tider, af de urgamla religiösa bruk, som trots tusenårig kristendom ännu fortleva här, och af de skrifter, som gifva oss upplysning om nordbornas religion under vikingatiden.*

Att dyrkan af förfäderna och af solguden kuuna spåras alltifran den yngre stenaldern, hafva vi sett (s. 20). Ända in i vår tid hafva också, oaktadt kyrkan sökt utrota dem, många bruk fortlevat, som hafva sin uppkomst i våra förfäders dyrkan af träd, källor och andra naturföremål, och



154. Sporre af järn. Smål. $\frac{1}{3}$.



155. Stigbygel af järn.
Uppl. $\frac{1}{3}$.

hvilka bruk måste hafva varit gamla redan under vikingatiden.

Liksom för årtusenden sedan har man ännu i våra dagar ansett många träd heliga: man har ej fått skada eller fälla dem, man har vid dem bedt och offrat, det senare vanligen genom att gjuta mjölk eller öl öfver deras rötter.

Äfven har man i vår tid, liksom under hednatiden, offrat i många källor, sedan man druckit af källans heliga vatten och därmed bestrukit sjuka kroppsdelar, stundom under afsjungande af offersånger och med iakttagande af vissa ur-

* Eddan, eller Sämunds Edda, är en samling af gamla nordiska sanger, af hvilka en del lära oss känna våra hedniska förfäders gudatro och världsåskådning, under det andra bevara minnet af sagotidens hjältar. Jämte denna »äldre Edda» talar man äfven om en »yngre» eller Snorres Edda, en delvis af Snorre Sturleson i förra hälften af 1200-talet författad framställning af de hedniska nordbornas gudalära och föreställningar om världens uppkomst samt af deras skaldekonst.

gamla bruk; mångenstädes har man på de omgifvande träden upphängt kläder och annat, som tillhört sjuka personer, för hvilka bot söktes i källans vatten. Längre vågade ingen röra de i källan nedkastade offren, i senare tid vanligen kopparslantar, nålar eller andra småsaker.* Att man redan under hednatiden betraktat källor som heliga, visas bland annat däraf, att en Odenskälla på 1200-talet omtalas nära Gudhem i Västergötland, och att en offerkälla vid Skatelöf i Småland kallas »Helge Tors källa»: den var af ålder helgad åt Tor, och minnet däraf har fortlevvat, ehuru Tor i likhet med dem, åt hvilka källor under medeltiden vanligen voro helgade, fått helgonnamn!

Vissa sjöar och åar hafva äfven ansetts vara heliga.

Sjöar, åar, källor, träd och andra naturföremål troddes vara befolkade af levande väsen, som visade sig i människoskepnad. De hafva i folktron olika namn, bland hvilka särskildt kunna nämnas sjörået, skogsrået, näcken, vättar, älfvar (alfer) och älfvor. Manga af de sistnämnda bo i vatten eller träd, andra i grafhögar.

De afidna förfäderna tänktes fortsätta sitt lif än i skepnad af ormar (»tomtormar») eller andra djur, än i människoskepnad. I senare fallet troddes de uppehålla sig antingen i jorden eller i grafhögen såsom älfvor och vättar eller i det gamla hemmet som vättar och tomtar. De voro mycket små men liknade för öfrigt människorna, voro klädda som dessa och lefde som dessa. Offer bragtes åt dem, särskildt vid julen och andra högtider. Dessa offer utgjordes dels af mat — på julafton alltid julgröt med mjölk — dels någon gång af nya kläder åt tomten». Ännu under senaste århundraden har tomtormen fått mjölk; stundom har han druckit ur samma skål som barnen.

Liksom under hednatiden har man ännu i våra dagar offerat i »älfkvarnar» (s. 20) och iakttagit manget annat bruk, som står i samband med dyrkan af förfäderna.

Märkliga minnen af soldyrkan hafva ock bibehållit sig ända till vår tid. Dessa minnen äro särskildt förbundna med de dagar, eller rättare nätter, då man firat viktiga skeden i solens arliga kretslopp: höst- och vardagjämningen, sommar-

* Intill senaste tid har man på vissa ställen betraktat som helgerän att ur källan upptaga sådana offer. Så fann man år 1901 i två offerkällor, de så kallade »Barnabrunnarna» i Tolgs socken, Småland, nära 6000 mynt, de flesta af koppar; de äldsta voro präglade på 1300-talet, de yngsta under konung Oskar II:s regering!

och vintersolståndet. Sådana minnen äro de eldar, som än i dag tändas på vissa ställen påskaftron eller valborgsmässoafton (den sista april), således kort efter vårdagjämningen, på andra ställen midsommarafton. Fordom dansade man kring elden och sprang genom den. Sådana minnen äro äfven de många bruk, som stått i samband med julen, den hedniska nordbons förnämsta högtid (se s. 88), hvilken dock under hednatiden inföll ungefär en månad senare än vår jul. Då offerades för god arsväxt, och vid julgalten aflades löften om stordad för det nya året.

Under hednatiden firades äfven två andra arliga offer: det ena vid sommarens början, »segeroffret», då man offerade för seger under sommarens härnadståg; det andra på hösten, en tack-sägelsefest för lyckligt slutad skörd.

Solguden, hvilken sannolikt i äldre tid dyrkades under det namn, hvars moderna form är Ty, betraktades senare af våra hedniska förfäder, liksom af andra folk, från olika synpunkter och erhöll så olika namn. Småningom ansågs hvart och ett af dessa namn beteckna en särskild gud. De förnämsta af dessa solgudens olika namn, eller dessa olika gudar, hvilka småningom undanträngde Ty, voro: Tor, Oden och Frö (eller Frej).

Den gud, hvars dyrkan lämnat de ojämförligt talrikaste spåren efter sig, är Tor.* Han var gudars och människors starke beskyddare mot jättar och troll, de förstörande naturkrafterna. Hans vapen (blixten) är hammaren Mjolner, som han slungar mot sina fiender, men som städse återvänder till hans hand. Tor aker på en vagn, dragen af två bockar; ännu heter det i många trakt af Norden, då man hör åskan eller »tordönet» rulla, att Tor är ute och åker.** Tor tänktes som en stark man med rödt skägg, således af samma färg som solen eller blixten; han har handskar af järn, och hans kraft fördubblas, då han spänner sitt bälte (megingjord) om lifvet.

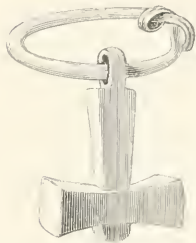
Tors namn — som har afseende på åskans dunder, emedan solens gud med åskvигgen (»torvигgen») bekämpar sina fiender, mörkrets makter — förekommer oftare än någon annans i namn på orter och på personer; hans bild omtalas ofta sa-

* Det bör anmärkas, att, under det Oden, Njord och Fro äfven varit tänkta såsom konungar, detta icke är fallet med Tor.

** Ordet åska är en förkortning af asikkia, som betyder asens eller gudens åkande. Om »torvигgar» (stenyxor) och deras förmåga att skydda mot åska och andra olyckor, se s. 20.

som uppställd i templen och såsom utskuren på högsätesstolparna; afbildningarna af hans hammare (f. 156) buros af de hedniska svenskarne på samma sätt som man efter kristendomens införande bar korsets bild; hans hammare är äfven afbildad på några runstenar, liksom så många dylika stenar sedan af de kristna märktes med korset.* Ännu i dag lefver minnet af Tors namn och Tors dyrkan på ett sätt, som ej är fallet med någon annan asaguds.

Så djupt var nämligen den gamla tron rotad i folkets sinne, att ännu i våra dagar, mer än tusen år efter kristendomens första predikande här, månget minne af våra hedniska fäders tro lefver, om än doldt under vidskepelsens dräkt. Torsdagsafton firades ännu i förra århundradet mångenstädes »tors-



156. *Torshammare af silfver. Uppl. †.*

helgen»: gammal sed fordrade, att man då skulle vara tyst och stillsam samt afhålla sig från bullrande arbeten, spinnande eller dylikt. Denna afton anses ock vara den lämpligaste tiden för utförande af alla vidskepelig handlingar, hvilka stundom äro så svåra, att icke en enda torsdagsnatt förslår utan att man därtill behöfver torsdagsnätterna i tre på hvarandra följande veckor.

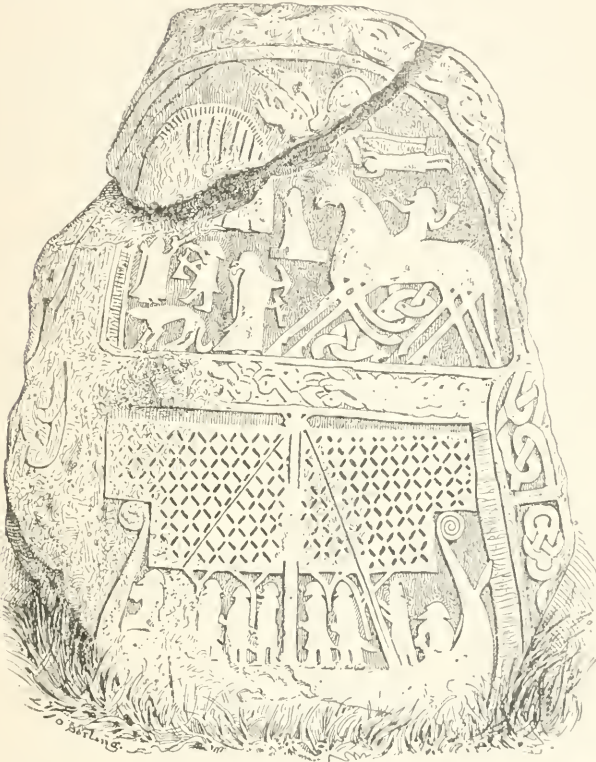
Namnet Oden, tyskarnes Wodan (af samma stam som »wüthend»), betyder ursprungligen den »rasande», den som stormen framrusande, och står i samband med den ännu fortfarande folktron om Odens vilda jakt. Odens dyrkan har tydligen inkommit söder ifrån i jämförelsevis sen tid, troligen först något århundrade efter Kr. f.; på Snorres tid hade man ännu sägner om att Oden invandrat hit med asarne, men om Tors hitkomst hade man ingen sägen. Af allt hvad vi veta framgår också, att Oden icke varit af så stor betydelse för folket som Tor. Oden möter oss ej så ofta i ortnamn som Tor, och ännu mera sällan träffa vi personer uppkallade efter Oden.

Våra förfäder tänkte sig Oden som en enögad man med vid kappa och bredskyggig hatt; så har man ännu under senaste århundraden trott sig se honom. Eddan berättar, att Oden måst afsta sitt ena öga för att i stället få visdom;

* Saxo omtalar, att den danske prinsen Magnus Nilsson, i förra hälften af 1100-talet hade plundrat ett tempel i Sverige och därvid tagit »torshammare» af ovanlig tyngd.

tvifvelsutän är detta en senare om än gammal förklaring till Odens enögghet, hvilken i själfva verket beror därpå, att Oden var solens gud och att solen tänktes som Odens öga.

Odens vapen var spjutet, hans åttafotade häst hette Sleipner. Denne är framställd på några gottländska stenar från vikingatiden (f. 157). För att antyda den snabbhet, med hvilken solen rör sig, hade solgudens häst dubbelt så



157. Runsten från Tjängvide på Gotland. Höjd nu 1,70 meter.

många fötter som en vanlig. På de nyssnämnda stenarna är Sleipner framställd än med 4 fötter fram och 4 bak, än med 2 fötter fram och 6 bak.

Två korpar, Hugin och Munin, det är hägen och minnet, bringa Oden bud om allt, som sker i världen (se s. 106). Han hade två ulfvar, åt hvilka han gaf all den föda, som sattes på hans bord; själf lefde han af vin och intet annat. Af dvärgarne hade han fått en guldring, af hvilken hvar nionde natt åtta lika tunga ringar dröpo.

Valkyrjorna, Odens i luften ridande spjutväpnade mör, »kora valen», utvälja under striden dem, som skola falla och därigenom få den af alla efterlängttade äran att mottagas i Odens sal Valhall, till hvilken endast de få tillträde, som dött i strid.

Äfven Frigg, solgudens maka, har varit föremål för särskild dyrkan här, såsom ett par svenska ortnamn och andra förhållanden visa.

Frös dyrkan berättas hafva kommit till svearne från södra Skandinavien, liksom den af svearne skall hafva förts till Trondhjemstrakten. Namnet betydde ursprungligen »herre» och begagnades så ofta om solens gud, i synnerhet vid de tillfällen då denne tillbads som fruktbarhetens gifvare, att det slutligen blef namnet på en särskild gud. Spår af hans dyrkan finnas både i svenska ortnamn och personnamn. Frö äger galten Guldborst (Gullinbuste), hvars borst är af guld. Hästen var helgad åt Frö, åt hvilken dock äfven oxar offrades. Under hednatiden var det sed i Norden att vid julen hålla ett stort gille »för att hälsa vintern och blota åt Frö». Troligen var det at denne gud, som julaftonen en galt offrades, på hvilken man lade händerna, då de högtidliga löftena afgåfvos vid bragebägaren; julgrisen eller julskinkan är ännu i våra dagar ett minne af denna urgamla sed.

Frös bild fördes vid vissa tider omkring i bygden på en vagu. Detsamma berättas af Tacitus om germanernas gudinna Nerthus (s. 54), den i Sverige dyrkade guden Njord (eller Njård), hvilkens namn ännu lefver i några ortsnamn. Enligt Eddan var Njord Frös fader.

Några af de nämnda gudarne hafva äfven gifvit namn åt veckodagar: Ty at tisdagen, Oden at onsdagen, Tor at torsdagen och Frigg at fredagen. Detta visar, att våra förfäder redan under hednatiden, genom beröring med det latintalande Europa, antagit årets indelning i veckor. Veckans sju dagar voro ju uppkallade efter solen, månen och de fem då kända planeterna — jorden betraktades icke som planet utan som världens medelpunkt. Efter solen och månen fingo veckans två första dagar sina namn. De följande uppkallades efter de nordiska gudar, som ansågos motsvara de romerska planetgudarne: Ty — Mars, Oden — Mercurius, Tor — Jupiter och Frigg — Venus. Saturnus, efter hvilken lördagen fått sitt namn, är glömd hos oss, men hans namn fortlefver i det engelska Saturday.

Om de nu nämnda och många andra gudar och gudinnor hafva Eddorna liksom andra till vara dagar bevarade skrifter många sägner, myter, att förtälja. Af Eddorna lära vi äfven känna de myter, som skulle förklara människans och den henne omgifvande världens uppkomst.

I senare tid har man emellertid visat, att många af dessa myter, åtminstone i den form vi nu känna, ej äro gamla här i Norden utan att de uppstått på den tid vi nu betrakta och under inverkan af de berättelser, som nordborna hört af de kristna folken i västra Europa. Detta gäller bland annat myterna om Balder och hans död samt om asken Yggdrasel.

Redogörelsen för våra förfäders framställningar om gudarne och deras lif, om världens uppkomst och undergang samt om människans skapelse hör emellertid ej till detta arbete utan till en framställning af den nordiska mytologien.

*
*
*

För upprätthållande af gudstjänsten fanns intet egentligt prästestånd, utan omsorgen därför var förenad med den världsliga styrelsen af landet och de särskilda landsdelarna, liksom hvarje husfader i sitt hus sörjde för offren. En af konungens plikter var således upprätthållandet af de för hela landet gemensamma offren, och den politiska betydelse, som uppsalakonungarne småningom erhöilo, torde hafva i väsentlig man berott just på deras ställning såsom förestandare för svearnes heligaste tempel.

Om detta tempel, beläget på den plats där Gamla Uppsala kyrka nu står, berättar Adam af Bremen: I detta gudahus, som öfverallt är prydt med guld, dyrkar folket bilderna af tre gudar, och det så att Tor, som är den mäktigaste af dem, intager högsätet i midten, medan Oden och Frö hafva sina platser på hvar sin sida om honom. Enligt en nästan samtidig anteckning stod nära templet ett mycket stort träd, med vidt utsträckt grenar, ständigt grönt, bade vinter och sommar; af hvad art det är, vet ingen. Där finnes också en källa, där hedningarnes offer vanligen förrättas, och hvarest en lefvande människa plägar nedsänkas. Varder hon ej mera synlig, så är folkets önskan uppfylld. Tillägget, att en guldkedja går rundtomkring templets tinnar beror troligen på ett missförstånd. Vid templet låg en stor mängd grafhögar, öfver hvilka höjde sig de tre väldiga Kungshögarna (f. 115).

Adam förtäljer vidare: »När pest och hungersnöd är för handen, offras till Tors bild; när det är krig, till Oden; vid bröllopsgille till Frö. Hvert nionde år plägar dessutom i Uppsala firas en offerfest, gemensam för alla Sveriges landskap. Ingen far undandraga sig att deltaga häri. Konungar och folk, alla sända då sina gåfvor till Uppsala, och hvad som är grymmare än något straff, de hvilka redan antagit kristendomen måste köpa sig fria från dessa högtidligheter. Med offret tillgår det nu sålunda: af hvarje slags lefvande varelse, som är hankön, offras nio stycken, med hvilkas blod det är sed att försona gudarne. Kropparna upphängas i en lund nära gudahuset, och denna lund är också så helig i hedningarnes ögon, att hvarje träd i densamma anses vara gudomligt på grund af de offerades död eller blod. Där ser man hundar och hästar hänga tillsammans med människor; ja, en kristen man har berättat mig, att antalet af de kroppar, han sålunda sett hänga där i lunden, var 72. Sångerna, som vid en sådan offerhandling pläga afsjungas, äro mångfaldiga och tillika så ohöfviska, att deras innehåll helst må förtigas.» Denna stora fest skall hafva firats vid vardagjämningen.

Denna berättelse är ej det enda vittnesbördet om att människooffer ännu vid hednatidens slut, således för föga mer än åtta hundra år sedan, förekommo i vårt land.

Tempel eller hof, såsom de då kallades, funnos äfven på många andra ställen än vid Uppsala; troligen voro de öfverallt af trä. På alla offerplatser hade man dock icke sådana gudahus, utan gudstjänsten firades mångenstädes i en helig lund eller vid en helig källa; och det finnes goda skäl att som offerställen betrakta många af de vanligen under namnet »domarringar» eller »domarsäten» bekanta kretsarna af stora, på något afstånd från hvarandra lagda stenar. Stenarnas antal i en sådan krets är det ofta i våra förfäders ögon heliga talet nio, och i kretsens närhet finnes ej sällan en källa, i hvilken man stundom ännu i dag offerar.

Äfven om vi ej lyssna till sägnerna i orten, kunna vi uppvisa en stor mängd ställen, där våra förfäder blotat* åt asagudarne. Sådana äro de i många landskap förekommande ställen, som heta Hof, Harg eller Vi.** Ofta kunna vi, såsom redan är visat, till och med se, åt hvilken gud stället varit

* Blota är det gamla svenska uttrycket för offra.

** Harg motsvarar ungefär hvad vi mena med altare; Vi betyder helgedom, heligt ställe.

helgadt. Det förtjänar anmärkas, att namnet Vi sällan träffas norr om Hälsingland och de båda andra namnen ytterst sällan, om någonsin, norr om Dalälven.

Den omständigheten, att så många af dessa namn nu be-teckna kyrkor, förtjänar uppmärksamhet, emedan den visar, att i Sverige liksom i andra länder de kristna kyrkorna ofta byggdes på samma ställen, som redan under hednatiden varit helgade åt gudstjänsten. Påfvarne förordade själfva denna åtgärd, emedan man vid den nya lärans införande sökte bibehålla så mycket som möjligt af de gamla bruknen och därför åt de kristnas gud invigde de ställen, dit folket vant sig att komma samman för att förrätta sin andakt.

* * *

Ej mindre än våra förfäders gudatro är deras sedelära värd vår uppmärksamhet. Den grundtanke, på hvilken nordbons lefnadsvishet hvilar, är den fast rotade öfvertygelsen om förgängligheten af lifvet och allt jordiskt godt samt därom, att endast det ärofulla ryktet blifver beständigt. Klart uttalas detta i eddasången Havamal (Den höges sång), där hufvudsumman af den hedniske nordbons lifserfarenhet är nedlagd i form af korta, innehållsrika, ordspråkslika lefnadsregler. En man bör vara själfständig, klok, försiktig, gifmild, gästfri, måttlig, vänfast, ädelmodig mot den svage och skyddsökande, orygglig i sina löften och trofast i sina förbindelser. Såsom prof på Havamals innehåll kunna följande vishetsregler tjäna:

<p>Gille är ypperst, om hvar gäst går hem med sinnen i full sans. — Glad och munter [vare] bland män enhvar, medan han sin bane bidar. — Lång omväg till ovän är, fast hans gård vid vägen vore; men till god vän går det genvägar, vore han än fjärran faren. —</p>	<p>Bäst är eget bo, om än en backstuga: hvar och en är herre hemma. — Ingen finnes så felfri, att ej fläck han har, ingen så usel, att till intet han duger. — Få dör, fränder dö, själf dör du likaledes; men den mans rykte dör dock aldrig, som samkat åt sig ett godt.</p>
--	--

Detta hopp om en odödlig ära, hvilket manat till så många hjältedåd, har dock gäckats för de flesta. Väl stå många bantastenaar än i dag upprädda, men deras namn och

än oftare deras bragder äro länge sedan glömda, till hvilkas ära stenarna restes.

Högt skattades trofasthet, hos man som kvinna, och ett vackert drag däraf framträder i fostbrödralaget, eller det förbund, som tvenne män kunde ingå med hvarandra, i det de blandade blod samman och svuro att i lifvet dela ljuft och ledt samt hämnas hvarandras död. Helig var nämligen blodshämnden, eller plikten att hämnas en frändes eller fosterbroders död, hvaraf langvariga strider mellan släkterna föranleddes. Helig var ock gästfrihetens lag, och en gäst hade intet att frukta, äfven om han befann sig under sin dödsfiendes tak.

Ehurn våra förfäder genom sin sedelära intaga ett mycket högt rum bland de hedniska folken, var dock denna sedelära underlägsen den kristna redan därför, att slafveri, eller trældom, såsom det af våra förfäder kallades, var allmänt och den tanken, att alla människor äro bröder, ännu ej hade vunnit insteg i Norden. Alltför ofta manar ock Eddan till det goda och förbjuder det onda mera därför, att det var klokt att handla rätt, än för det rättas egen skull, och sällan förmädde den hedniske nordbon höja sig till att visa kärlek äfven mot sina ovänner. Havamal säger till och med:

Vet du en vän,
som du väl tror,
och vill du godt af honom hafva:
dela hans tycken,
byt täta gåfvor,
far träget att honom träffa.

Äger du en annan,
som du illa tror,
och vill du dock godt af honom hafva:
fagert skall du tala
men falskt tänka
och list med lögn gälda.

I allmänhet sattes dock högt värde på öppenhet och ärlighet. Om man slagit en annan ihjäl, måste man själf gifva sig till känna såsom draparen, och stöld var ett oförsonligt brott, under det att rof och plundring, då de skedde öppet, kunde prisas som ärofulla bragder. Kraft och mod fordrades framför allt hos mannen, hvars högsta goda var fullständig frihet och ett ofläckadt namn.

I den strid, som, så länge denna världen äger bestånd, fortgår mellan gudar och jättar, mellan de goda och de onda makterna, kämpa å gudarnes sida alla de människor, som dött en ärofull död med vapen i hand, hvarför en sådan död är det högsta malet för hvarje mans sträfvan. Denna tro måste gifva ökad näring åt folkets krigiska sinnelag och

stegra ett dödsförakt, som hade sin rot redan i den öfvertygelsen, att hvarje människas dödsdag vore af en högre makt oåterkalleligt bestämd. Men denna högre makt tänktes som ett blindt öde, ej som en kärleksfull försyn, hvarför människan ock träder den till mötes ej med ödmjuk och förtroendefull underkastelse utan med trots. Tron på ett blindt öde kan väl lätt förslappa ett folk, men på Nordens kraftfulla söner hade denna tro endast den verkan, att de finga ett förakt för faran, som gjorde dem oemotståndliga i striden. Det var omöjligt att undgå sitt öde, men af sättet att möta det berodde domen om mannens värde.

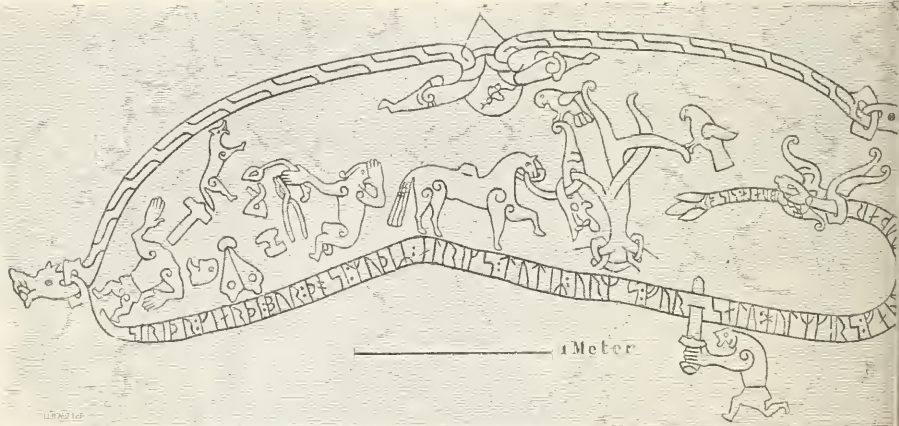
Den stridslystna kraft, som af vara hedniska förfäder skattades så högt, kunde dock förenas med ädelmod och mildhet, om blott den visade mildheten ej kunde på minsta sätt misstänkas vara ett alster af svaghet och fruktan. Å andra sidan får emellertid icke förtigas, att man om de hedniska nordborna känner handlingar, hvilka vi maste betrakta som drag af omänsklig grymhet, äfven om de af samtiden ansågos vara lagliga, såsom bruket att utsätta nyfödda barn, om föräldrarne ej sågo sig i stånd att uppföda dem.

En främling, hvilken i ovanligt hög grad gjort sig förtrogen med tillståndet i Norden under den tid, som nu är i fråga, säger om nordborna och deras lif under hednatidens sista århundraden: Den vikt, som lades på ungänget med andra människor, och kärleken till glada fester, kvinnans fria och aktade ställning samt den djupsinniga uppfattning af hennes förhållande till mannen, hvilken ej sällan uttalas i sagorna, det höga värde, som tillerkändes skaldekonst och allt vetande, den ifver, hvarmed man genom resor i främmande länder sökte vinna kunskaper, samt en mängd andra drag i det fornnordiska folklifvet visa, att man icke blott fattade lifvet från den dystra och raa sidan samt att vi alldeles icke få föreställa oss de hedniska skandinaverna vara sadana vilda och känslolösa barbarer, som de pläga skildras af de engelska och frankiska fienderna.

En och annan af Eddans sanger har, ehuru förändrad, länge bibehållit sig i folkets minnen, och att de i Eddan bevarade sägnerna om Volsungarne en gång varit kända i Sverige liksom i de andra germanska länderna, visas af de

i hög grad märkliga bilder, som äro ristade på ett par runhällar, hvilka i senare tid blifvit föremål för stor uppmärksamhet. Å Ramsundsberget i Jäders socken (f. 158) och på Gökstenen i Härads socken, båda i västra Södermanland, ses nämligen flera framställningar ur Sigurd Fafnesbanes saga.*

Innehållet af Eddans berättelse om Sigurd, såvidt man bör känna det för att första bilderna å dessa stenar, är i korthet följande: Sigurd, son till konung Sigmund Volsungson i Frankland, fostrades och lärdes af Regin, som var en dvärg till växten och händigare än hvarje man; han var slug,



158. Sigurdsristningen å Ramsundsberget i Södermanland.**

grym och trollkunnig. Regin berättade för Sigurd om hans förfäder och en händelse, som medfört de viktigaste följderna. Oden, Höner och Loke hade en gång kommit till den fiskrika fors, där dvärgen Andvare uppehöll sig i skepnad af en gädda. Regins broder Utter plögade ock vara där i en utters skepnad. Då de tre asarne nu kommo till fors, slog Loke ihjäl Utter med en sten, hvarpå de togo skinn af honom. Asarne blefvo emellertid tagna till fånga af Utters fader och bröder samt kunde rädda sina lif endast genom löftet om en stor mängd guld. Loke sändes att skaffa lösesumman och lyckades fånga

* Man har anfört goda skäl för den åsikten, att våra förfäder fått sin kännedom om denna saga från England, ej från Tyskland.

** Inskrift: Sirithr kiarthi bur (bru) thosi, muthir Alriks, tutir Orms, fur salu Hulmkirs, fathur Sukruthar, bua[n]ta si[n]s (Sigrid gjorde denna bro, [hon var] Alriks moder [och] Orms dotter, för Holmgers själ, [han var] fader till Sigröd, hennes makes).

Andvare, som måste lämna allt sitt guld, äfven sin sista ring, på hvilken han därför lade en tung förbannelse. Nu fylldes, enligt löfte, Uppers skinn med guld och höljdes äfven utvändigt med guld, hvarvid dock ett murrhar blef obetäckt; Oden måste då lämna ut Andvares sista ring. Regin och hans broder Fafner dräpte sin sofvande fader, men Fafner tog ensam hela skatten och lade sig å Gnitaheden i en orms skepnad. Sedan Regin berättat detta för Sigurd, gjorde han ett skarpt svärd, som kallades Gram, samt eggade Sigurd att dräpa Fafner. Slutligen lofvade Sigurd detta och gjorde en grop under den väg, på hvilken Fafner plägade skrida till vattnet. Då Fafner kom öfver gropan, stack Sigurd svärdet genom honom, så att han dog. Sigurd stekte nu Fafners hjärta å en ten. Han tog med fingret därpå för att se, om det var fullstekt, men brände sig och stack då fingret i munnen. När Fafners blod kom på Sigurds tunga, förstod han fåglarnas tal och hörde nu, huru ett par hökar sade åt hvarandra, att om Sigurd åte Fafners hjärta, blefve han vis samt att han borde hugga hufvudet af Regin, som ligger och spinner ränker för att svika Sigurd och hämnas broderns död; han finge då ock ensam råda öfver Fafners skatt. Sigurd högg därför hufvudet af Regin, å Fafners hjärta samt tog hans skatt, hvilken lastades å hästen Grane.

Ramsundsbergets ristningar visa oss nu uttern och där nedanför Regins smedståd, tång, hammare och blåsbälg; vidare huru Sigurd stöter sitt svärd genom Fafner (den orm, å hvilken runorna äro ristade), håller dennes hjärta öfver en eld och sticker fingret i munnen. Dessutom ses de två i ett träd sittande fåglar, hvilkas samtal Sigurd åhörde, samt Regin med afhugget hufvud och den med guldets lastade Grane. Inskriften, som tydligen är ristad af en kristen man, innehåller intet, som syftar på taflans innehåll.

* * *

Om begrafningsättet i Sverige under vikingatiden få vi talrika upplysningar af den stora mängd grafvar från denna tid, som blifvit undersökta. Vi se däraf, att de döda än brändes och än begrafvos obrända. Grafvarna äro antingen täckta af en uppkastad hög eller betecknade med stenar, som ligga i en krets, en fyrkant, en treudd, eller i form af ett i

bada stäfvorna spetsigt skepp (f. 159, 160). På högens topp finnes stundom en rund, med inhuggna kretsar eller andra sirater prydd sten.

Om den döde skulle brännas, lades han vanligen fullt påklädd på bålet med vapen och smycken, hvilka saker vi därför också ofta finna mycket skadade genom bålets eld. Ej sällan blefvo äfven hästar, hundar, falkar och andra djur lagda på bålet. De på bålplatsen hopsamlade benen af den döde lades sedan ofta ned i ett lerkärl.

Sagorna innehålla flera berättelser om män, som blifvit högsatta i sina skepp. Vi hafva redan (s. 103 och 105) lärt känna märkliga fynd af sådana grafvar. I sammanhang härmed stå uppenbarligen de nyss nämnda stensättningarna i form af skepp.

Ur en gammal saga låna vi följande skildring af konung Harald Hildetands begrafning. »Dagen efter slaget (vid Bråvalla) lät konung Ring på valplatsen uppsöka konung Haralds lik, två och pryda det enligt gammal sedvänja samt lägga det i den vagn, som Harald haft i striden. Därpå lät han uppkasta en stor hög och lät vagnen med Haralds lik köra in i högen med den häst, som dragit konungen i striden; sedan dräptes hästen, och konung Ring lät taga den sadel, som han själf ridit i, gaf den åt sin frände konung Harald samt bad honom nu göra hvilketdera han ville, rida till Valhall eller aka dit. Men förrän högen tillslöts, bad konung Ring alla stormän och närvarande kämpar gå fram och kasta in i högen stora ringar och goda vapen till heder åt konung Harald Hildetand. Därpå tillslöts högen omsorgsfullt, och med ett praktigt gästabud högtidlighöll Ring konung Haralds graföl.»

Denna för kännedomen om grafskicket märkliga skildring, enligt hvilken det ser ut, som om konungen jordats obränd, afviker dock något från Saxos berättelse. Han omtalar, att, då konung Haralds lik var funnet, jämte hans klubba, spände Ring sin egen häst för vagnen, skänkte Harald hästen, bad honom skynda till Valhall som förste man från slaget och hos Oden, Valhalls drott, beställa godt härbärke för väner och fiender. Tändt var nu bålet, och danskarne satte därpå, som Ring befallt, konung Haralds förgyllda skepp. Medan bålet förtärde liket, bjöd Ring sina höfdingar gå bålet rundt under klagan och uppmanade dem att alla med gifmild hand offra vapen, guld och andra kostbarheter, så att bålet kunde så mycket längre låga högt, till ära för den store, väldige,



159. Treudd med bautasten vid Lyngstad i Sorunda socken, Södermanland.



0. Grafplats med högar och stensättningar vid Asby i Helgarö socken, Södermanland.

för allas hjärtan dyrbare konungen. Brändt var liket, askan uppsamlades, lades i urna och sändes på Rings befallning till Lejre för att där begrafvas med häst och rustning på kungligt vis.»

Om också dessa berättelser, såsom upptecknade långt efter händelsen och i vissa fall från hvarandra afvikande, icke kunna betraktas som en tillförlitlig beskrifning öfver konung Haralds jordafärd, äro de dock märkliga såsom skildrande grafskick, hvilka enligt fyndens och sagornas intyg under nu ifrågavarande tid voro vanliga. I flera grafvar har man nämligen, vid sidan af brända och obrända lik, träffat lämningar af hästar, betsel, stigbyglar, selar och dylikt.

Liksom under föregående tid restes ofta bautastenar (f. 159, 160) till den dödes minne, men endast i de fall, då man på stenen ristat den afidnes namn, har detta bevarats till eftervärlden.

* * *

De enda skriftecken, som under denna tid användes i Sverige, voro runor. Väl skilja de sig betydligt från dem, som under järnålderns äldre del voro i bruk, men en sorgfällig granskning har visat, att skillnaden endast beror därpå, att runornas form och i vissa fall äfven deras betydelse småningom ändrats. Dessutom hafva några runor fallit ur bruk, hvarigenom de under hednatidens sista århundraden begagnade, numera vanligen så kallade yngre runorna endast äro följande sexton:

ƿ ʀ ɔ ≠ ʀ ƿ : * † | † ʒ : † ʁ ʀ ʒ ʁ
f u th o r k h n i a s t b l m -r

Hvarje runa hade liksom i äldre tid (s. 81) äfven nu sitt namn börjande med den bokstaf, som runan motsvarar.* Endast den sista runan ʁ gör härifrån på visst sätt ett

* Då man ej känner någon svensk uppteckning af dessa namn, anföras de här i den form de hade på Island, hvilken form nära motsvarar den samtida svenska; inom parentes meddelas ordets betydelse. ƿ kallades fé (fä), ʀ är (urväder), ɔ þurs (jätte) eller þorn (en torn), ≠ óss (åmynning), ʀ reið (ridt), ƿ kaun (böld), * hagall eller hagl (hagel), † nauð (nöd), | iss (is), † är (år), ʒ sól (sol), † Týr (Ty), ʁ hjarkan (björkfrukt), ʀ logr (lag, vatten), ʒ maðr (man), ʁ yr (pilbåge). — De tre ötter, i hvilka den yngre runraden liksom den äldre indelades, uppkallades efter namnet på den första runan i hvarje ätt: den tredje hette således Tys ätt.

undantag. Denna runa står nämligen oftast, liksom den äldre runradens Ψ , i slutet af orden och motsvarar då vårt r; men stundom förekommer den äfven inuti ett ord och betecknar då oftast ett vokalljud (vanligen y, sällan e eller æ). Namnet yr angifver bada dessa betydelse.

Ur den äldre runradens \mathfrak{A} (a) uppkom småningom, sasom de ofta förekommande mellanformerna \mathfrak{B} (nasalt a) och \mathfrak{C} visa. runan \mathfrak{D} ; i öfverensstämmelse med språkets förändring erhöi detta tecken slutligen betydelsen o i stället för a.

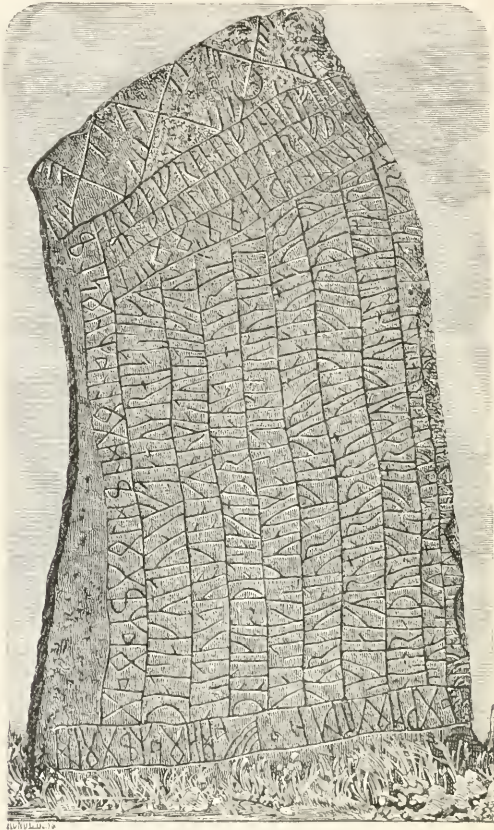
Runorna \mathfrak{E} , \mathfrak{F} , \mathfrak{G} , \mathfrak{H} och \mathfrak{I} hafva också formerna $\mathfrak{J} = n$, $\mathfrak{K} = a$, $\mathfrak{L} = s$, $\mathfrak{M} = t$ och $\mathfrak{N} = m$. Under hednatidens sista del började man att använda de så kallade »stungna runorna» $\mathfrak{O} = e$, $\mathfrak{P} = g$, $\mathfrak{Q} = d$, $\mathfrak{R} = y$ och $\mathfrak{S} = p$. Ett slags runor, i allmänhet utmärkta däraf, att de sakna hufvudstafven eller det lodräta strecket, äro kända under namnet hälsingerunor, emedan de äro så godt som okända från andra trakter än Hälsingland.

I äldre tid voro runorna ristade i räta rader (f. 95); mot hednatidens slut finner man sådant mera sällan, hvar emot inskriften i de flesta fall antingen följde utmed stenens kant eller var ristad i de konstmässiga runslingor, med hvilka i synnerhet Svealands runstenar då så ofta pryddes.

Många runstenar lära oss känna icke endast namnen på den eller dem, som läto resa minnesstoden, och honom, till hvars ära den restes, utan äfven hans namn, som ristade runorna och högg de ofta om ovanlig konstfärdighet och smak vittnande slingorna. Mest bekanta bland dessa äldsta, nu kända svenska konstnärer, om vi få begagna detta ord, äro Ybber (biform till Ubbe), hvars namn finnes på ett fyrtiotal runstenar, Bale, Asmund Karesson, Torbjörn skald och Amunde. Alla dessa hafva verkat i Uppland och angränsande trakter.

Ordet »runa» synes egentligen betyda hemlighet, och det betraktades väl äfven länge — med skäl — som en underbar hemlighet, huru man kunde genom dessa enkla streck meddela en annan sina tankar. Detta syntes så underbart, att våra förfäder trodde sig hafva Oden själf att tacka för runorna, liksom han äfven lärt människorna skaldekonsten. Men då man betraktade runorna på detta sätt, låg det ock nära till hands att tillägga dem en hemlighetsfull trollkraft, hvarför de äfven ofta användes till sådant bruk. Sa läsa vi i Eddan, huru en valkyrja lär Sigurd Fafnesbane att, om han vill seger hafva, rista segerrunor a svärdets fäste och därvid två

gånge nämna Ty;* att rista stormrunor å stäf och roder, om han vill skeppet bärga; att känna tankerunor, om han vill visare än andra vara, m. m. De isländska sagorna förtälja ock ofta om trollrunor, ristade för att bringa ofärd åt



161. Runsten vid Röks kyrka i Östergötland. Höjd ofvan jord 2.50 meter, bredd 1,45 meter.

fiender eller för att förjaga sjukdom; men sagorna tala äfven om »villorunor», ristade på något ovanligt, ofta på förhand öfverenskommet sätt, för att förvilla alla obehöriga, således ett slags chiffer.

Antalet nu kända svenska runinskrifter från hednatidens sista och medeltidens första del är mycket stort — det närmar

* Vid Gilton i sydöstra England har man funnit ett angelsaxiskt svärd, å hvars fäste runor äro ristade. Ty var, såsom i det föregående är visadt, namn både på en runa och på en af asagudarne.

sig 2000 -- och dessa inskrifter äro af det största värde för kännedomen om vårt språk samt om atskilliga för odlingshistorien viktiga förhållanden. Nämnvärda bidrag till den politiska historien kan man däremot endast undantagsvis vänta af dessa endast till enskildas ära ristade och på grund af stenens hårdhet städse så mycket som möjligt kortfattade inskrifter.

Den längsta runinskrift, som finnes på ett jordfast minnesmärke, vare sig i Sverige eller i något annat land, läses å en stor sten, hvilken varit inmurad senast i tornet till Röks kyrka i Östergötland men år 1862 uttogs och restes på kyrkogården. Båda bredsidor, af hvilka den ena ses f. 161, båda smalsidor och toppytan äro betäckta med runor, af hvilka de flesta höra till den yngre, kortare runraden, ehuru vissa bland dem äro afvikande från de vanliga; men dessutom finnas dels villorunor (öfversta raden å f. 161), dels äldre runor, hvilka senare torde vara hitristade för att gifva minnesmärket ett ålderdomligare och mera vördnadsvärdt utseende. Den egentliga inskriften lyder i öfversättning,* hvarvid de flerstädes förekommande rimmen dock ej kunnat öfverallt bibehållas oförändrade: »Till minne om Vamod stå dessa runor,

dem Varen fadern ristat
efter fallne sonen.

Vi förtälja för allt folket, hvilka två valrof (byten å valplatsen) blefvo tagna tolf gånger, båda på en gang från olika män. Det förtälja vi som det andra, hvem för nio åldrar sedan kom till världen bland rejdgoterna, och dog bland dem för sin förseelse.

Fordom Teodorik,
vikingars dristige
höfding, red öfver
Rejdhafvets strand.
Rustad på gångarn
sitter nu märingars
kung, öfver skuldran
skölden är hängd.**

* Sophus Bugge i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, 5: 1 o. f., och i *K. Vitterhets- Historie och Antiquitets Akademiens handlingar*, 11: 3.

** Man har fäst uppmärksamheten på likheten mellan detta uttryck och början af »Rings drapa» i *Fritlofs saga*. Märingar anses som namn på den ätt, till hvilken Teodorik hörde.

Det förtälja vi som det tolfte, hvar valkyrjans häst (ulfven) finner foder på slagfältet, där tjugu konungar ligga fallna. Det förtälja vi som det trettonde, hvilka tjugu konungar sutto i Själland i fyra vintrar med fyra namn, söner af fyra bröder; fem Valkar (fem med namnet Valke) söner af



162. Runsten vid Ryda i Nysätra socken, Uppland.*

Radulf, fem Rejdulfvar söner af Rugulf, fem Haislar söner af Hord, fem Gunmundar söner af Eirn . . . Vi förtälja för allt folket, åt hvilken hjälte en ättling är född: det är Vilen. Stamfadern kunde plöja böljan: det är Vilen . . . Rökstenens inskrift anses förskrifva sig fran tiden ca 900.**

* Inskrift: Thufr auk Thorfatr, thair litu raisa stain at Thorb[i]orn fathur sen kothau, auk Kilauk rith kirna merki at [buanta] sin. Hir man stanta stain ner brautu. (Tuf och Torfat, de läto resa sten efter Torbjörn, sin fader gode, och Gillög lät göra märket efter sin make. Här mände stända sten nära vägen).

** Rökstenens äldre runor äro ännu icke med full säkerhet tydda. Runristarens namn är Bjare.

Runstenen vid Rök är ej den enda i Sverige, som visar, att här samma art af skaldekonst öfvades som i de andra nordiska länderna. Längre och kortare verser läsas äfven å många andra svenska runstenar. Det, som i synnerhet skiljer de gamla nordbornas kväden från vår tids, är dels de i de förra så ofta förekommande omskrifningarna, dels den omständigheten, att rimbokstäfverna ej finnas i slutet af orden utan i deras början. Detta slags rim, nu vanligen kalladt alliteration, återfinnes ej blott hos de andra germanska folken, såsom i den fornengelska och forntyska skaldekonsten, utan äfven hos finnar och andra folk.

Runstenarna, i synnerhet i Svealand, hafva ett stort värde äfven genom de präktiga ornament, som pryda dem. Denna ornamentik, det enda som af konstens alster nu återstår från hednatidens sista århundraden, består hufvudsakligen af djurslingor (f. 162).

Den svenska ornamentiken under vikingatiden känna vi endast genom de prof därå, som finnas på föremål af metall och sten, under det att de utan tvifvel ännu större och talrikare i trä skurna arbetena naturligtvis gått förlorade. Vi hafva skäl att tänka högt om våra förfäders konstskicklighet i detta hänseende, då vi se, med hvilken säkerhet och ledighet de präktiga slingorna å runstenarnas hårda och skrofliga ytor äro utförda. Och alstren af den nordiska konstfliten under vikingatiden torde i många fall kunna mäta sig med arbeten från de flesta samtida länder inom det kristna Europa.

Icke blott berättelsen om de tre gudabilderna i Uppsala tempel visar, att den nordiska konsten under hednatiden verkligen försökt sig på att utföra bildstoder, äfven på flera andra ställen omtalas gudabilder, i synnerhet af Tor. Af dessa bilder, hvilka utan tvifvel alla voro af trä, finnes dock numera ingen kvar; de blefvo väl alla förstörda vid kristendomens införande.

Innehåll.

	Sid
Inledning	1
Stenåldern	3
Bronsåldern	26
Järnåldern	55
1. Den förromerska järnåldern	56
2. Den romerska järnåldern	62
3. Folkvandringstiden	86
4. Vikingatiden. — Öfvergångstid från hedendom till kristendom	107

På P. A. NORSTEDT & SÖNERS förlag:

Studier tillägnade Oscar Montelius 19⁹/₉ 03
af **Lärjungar**. Med porträtt och 160 illustr. i texten.
Pris 4 kr.

Runorna i Norden. En kortfattad redogörelse för
vara förfäders äldsta skrift af **Erik Ålund**. Med illustr.
Pris 1 kr. 25 öre.

Valda sånger ur den poetiska eddan, metriskt
öfversatta från isländska originalet af **Karl Ljungstedt**.
Pris: häft. 2 kr. 25 öre; inb. 3 kr.